

DE GEUS

MAGAZINE VRIJZINNIGE ACTUALITEIT OOST-VLAANDEREN

Matthias Lievens

OVER DE ZIN EN ONZIN VAN 'GROENE GROEI'

Milieu-crisis en de rol van religies

ONZE PLANEET HEEFT HOOG OPLOPENDE KOORTS

VAN DE REDACTIE

Het groene vingertje

3

PLAKKAAT

Waar gaan we heen?

4

ACTUA

Over de zin en onzin van 'groene groei'
De milieucrisis en de rol van religies

6

10

FILOSOF OVER FILOSOF

Victoria Lady Welby

14

MENSELIJK, AL TE MENSELIJK

Het echte ontmoeten, communicatie tussen generaties

18

VRAAGSTUK

Op bezoek bij Rudolf Boehm

20

SEEN IN DE KIKKERPOEL

Gebruik en teelt van cannabis legaliseren?

28

CULTUUR

Kunstenaars als gidsen voor het leven,
Mark Cloet & Marcel Pinas

30

COLUMN

Weet u

35

PODIUM

Sarah Ferri in de Gentse Handelsbeurs

36

POËSTILLE

Dagen van ontkenning
Antonio Gamoneda beschrijft de leugen

38

BOEKENREVUE

Alles wat is, James Salter
Verre Velden. Essays en excursies 1995-2012,
Ton Lemaire

39

40

FILM

Verborgen levens
Night Train to Lisbon & The Attack

42

CODA

Play me, I'm yours

44

NIEUWSBRIEF

45

COLOFON

55

Het groene vingertje

Lupercalia 2013 © David Van Hecke

Na jaren paars, hebben we sinds 2012 een paarsgroene coalitie in Gent. Een positieve evolutie? Het leidde alvast tot het opheffen van het verbod op het dragen van religieuze, levensbeschouwelijke, ideologische en politieke symbolen bij loketambtenaren. Een beslissing die aanleiding was voor protest van het Humanistisch Verbond Gent. Zij leggen zich hier niet zomaar bij neer en organiseren een petitie om dit verbod terug in te voeren. En zo is deze discussie uitgemond in een tweespalt binnen de vrijzinnige gemeenschap: de enen pleiten voor een volledig neutrale overheid, anderen zijn van mening dat enkel de handeling aan het loket neutraal moet zijn, niet het uiterlijk.

Deze kwestie levert heftige discussies op. In de volgende Geus gaat redactielid Bert Comhaire hier verder op in. In dit nummer wijst hij ons op de link tussen de heersende milieuproblematiek en de rol van de monotheïstische godsdiensten. Hij schetst de geschiedenis van de groene beweging en wijst hen op een contradictie: hoe kan je als beweging die ecologie centraal

stelt, actief godsdiensten ondersteunen die anticonceptie ontraden en zelfs verbieden, terwijl het duidelijk is dat overbevolking de grootste bedreiging vormt voor ons planetair ecosysteem? En neen, niet alleen de islam wordt met de vinger gewezen. Vooral de katholieke kerk speelde hierin een vuil spelletje, denk maar aan de condoorverbrandingen in Afrika.

Ondertussen is het vijf voor twaalf op onze planeet. Niet alleen de overbevolking is hiervoor verantwoordelijk, maar ook ons gedrag.

Milieubewust zijn en er naar handelen, mag geen zaak zijn van alleen een groene partij en haar aanhangers. Iedereen zal zijn/haar leefwijze moeten aanpassen. We reizen erop los, barbecuen bij de vleet en stoten hoge concentraties CO₂ uit. Ons gedrag in het Westen, de grote voet die we allemaal dragen, heeft grote implicaties op het Zuiden. We kunnen niet langer onze egoïstische bril opzetten en doen alsof er niets aan de hand is.

Toch blijven we het moeilijk hebben met het groene, kijvende vingertje dat

ons van alles wil opleggen, hoewel het imago van de geitenwollensokken-drager stilletjes aan passé is en ook mannen in maatpak al eens vegetarisch eten, weliswaar met voorkeur op donderdag. Maar een autovrije stad bijvoorbeeld, is dat praktisch haalbaar voor iedereen? Nemen mensen die slecht op de been zijn of onze oudere medemensen zomaar de (vaak overvolle) bus en tram? Niet iedereen kan zich een dure taxi veroorloven ...

U heeft het al geraden, dit nummer schenkt aandacht aan ecologie, maar het zou De Geus niet zijn mocht dit thema niet kritisch belicht worden. Naast het stuk over de overbevolking, verschijnt een bijdrage over de mythe van de groene economie. Hierin wordt de stelling geponeerd dat ongebreidelde economische groei, ook 'groene groei', onverenigbaar is met duurzaamheid, en dat we net moeten streven naar een maatschappijmodel waarin groei niet langer noodzakelijk is. Deze stelling wordt eveneens onderschreven door filosoof Rudolf Boehm in Vraagstuk. Geen spek voor uw bek? Dan kunt u nog steeds rekenen op een heleboel andere interessante artikels in deze Geus.

Het Geuzenhuis en de Humanistisch-Vrijzinnige Vereniging Oost-Vlaanderen trachten alvast wel het goede voorbeeld te geven met de themaweek 'Op grote voet'. Met dit aanbod richten wij ons tijdens de week naar de Oost-Vlaamse scholen uit het GO! Afsluiten doen we in het weekend met een ecologische happening voor jong en oud. Kom gerust langs en laat u inspireren!

P.S. Ook De Geus draagt haar steentje bij. Deze editie werd gedrukt op 100% ecologisch papier. Heeft u het gemerkt?

Griet Engelrelst

Waar gaan we heen?

De mensheid bevindt zich in een diepe crisis, wellicht de diepste sinds haar ontstaan.

De milieucrisis is van die aard geworden dat we de tak waarop we zitten aan het afzagen zijn. Wat nog meer verontrust, is dat we het niet meer willen horen. Toch moeten we die onaangename boodschap blijven brengen, gezien de ernst en urgentie van de situatie.

Volgens onderzoek door het Amerikaanse Museum of Natural History is 70% van de biologen vandaag ervan overtuigd dat er zich een zesde massa-extinctie aan het voltrekken is als gevolg van de huidige menselijke activiteiten. Al decennialang weerklinkt de oproep om vanuit wetenschappelijk onderzoek met urgentie te handelen. Jaar na jaar wordt de crisis erger en tegelijk gebeurt er veel te weinig. Sinds het Kyoto-protocol in 1997 is aangenomen, waarin landen beloofden om minder broeikasgassen te produceren, is de CO₂-uitstoot met 30% gestegen. Bij ons moet dan ook alles naar omlaag: minder consumeren, minder voedsel, minder auto's, minder upgrades, minder tablets, minder spullen. Een ander deel van de wereld heeft dan weer recht op meer water, meer voedsel, meer energie.

Volgens de VN zullen we tegen 2100 met 11 miljard op deze aardkluut rondlopen. We zullen dus veel meer water, voedsel, land (dus meer ontbossing) en veel meer transport en energie nodig hebben. Dit alles zal een nog grotere uitstoot van broeikasgassen (CO₂ en methaan) met zich meebrengen, wat dan weer voor verdere versnelling van de klimaatverandering zorgt.

OMSLAGPUNTEN

De tijd is gekomen dat we ons moeten voorbereiden op het gegeven dat we op weg zijn naar een aantal omslagpunten in het wereldwijde klimaatsysteem. Eén van die omslagpunten is de stijging van 2°C in de gemiddelde temperatuur. Onder druk van het Panel on Climate Change (IPCC) – waarvan dit jaar nog een nieuw rapport verschijnt – is er een wereldwijd politiek akkoord bereikt om onder die 2 graden te blijven. Gebeurt dit niet, dan smelt de Groenlandse ijskap weg en komt er methaan vrij dat opgeslagen zit in de bevroren Arctische zeeën en toendra's. Het Amazonegebied zal als gevolg hiervan afsterven. Hoewel er over het tempo van het smelten van de Groenlandse ijskap nog geen wetenschappelijke consensus bestaat, borrelen er al heel wat methaanpluimen op uit de methaanreserves van de Oost-Siberische Arctische Plaat die vroeger

bevroren waren. De gevolgen van deze versnelde klimaatveranderingen voor het Amazonegebied zullen we echter voor zijn, door massale ontbossing.

Helaas moet ik u nu het slechte nieuws vertellen. Een stijging van de gemiddelde temperatuur met 4 tot 6°C is niet onwaarschijnlijk. Reeds in het vorige IPCC-rapport (2007) werd dit naar voor geschoven als één van de zes mogelijke scenario's. Bij een temperatuurstijging van 3 tot 4°C zullen enorm veel oogsten mislukken, waardoor er een onophoudelijke stroom klimaatvluchtelingen van het Zuiden naar het Noorden op gang zal worden getrokken. Centraal-Amerikanen zullen naar Mexico en de VS vluchten, Afrikanen naar Europa en ook Australië zal onbewoonbaar worden. Honderden miljoenen klimaatvluchtelingen zullen op zoek gaan naar leefbare gebieden. Als de aarde (of beter de atmosfeer) opwarmt met 5 tot 6°C, dan zal de wereldbevolking, of datgene wat er nog van rest, geconcentreerd leven in een paar zeldzame gebieden. De biodiversiteit krijgt een zodanige schok te verwerken dat 95% van alle soorten uitgestorven zal zijn. Ook al weten we niet welk scenario zich zal doorzetten, de opwarming van de aarde is een realiteit die ons leven zal veranderen. Grijpen we niet in, dan schenken we onze kinderen en kleinkinderen een wereld waarin ze zelf geen enkele vrijheid meer hebben om er iets aan te doen.

Grijpen we niet in, dan schenken we
onze kinderen en kleinkinderen een
wereld waarin ze zelf geen enkele vrijheid
meer hebben om er iets aan te doen

Heel duidelijk is alvast dat de bevolkingsgroei absoluut moet worden gereduceerd. De godsdiensten dragen op vlak van geboortebeperking een grote verantwoordelijkheid. Ze roepen de mensen in de ontwikkelingslanden, net die landen waar ze de gevolgen van de klimaatverandering het hardst te verduren krijgen, op om zich massaal voort te planten. Zo is bijvoorbeeld in Nigeria anti-conceptie al jarenlang gratis en gemakkelijk te verkrijgen, en wordt er ook al jaren voorlichting gegeven, toch staat het gemiddelde geboortecijfer op zeven kinderen per vrouw.

VIJF TECHNOLOGISCHE OPLOSSINGEN: VOLSTAAN ZE?

Geboortebeperking alleen zal niet voldoende zijn. We kunnen ons proberen te redden door middel van een combinatie van technologie enerzijds en een radicale gedragswijziging anderzijds. Op technologisch vlak bestaan er vijf ideeën: hernieuwbare energie, kernenergie, ontzilting, geo-engineering en een tweede groene voedselrevolutie.

© Norbert Van Yperzele

Onder hernieuwbare energie verstaan we zonne-energie, windenergie, energie uit golven, geothermische energie, waterkrachtenergie en biobrandstof. Als dit de oplossing is, zou er vandaag een wereldwijd programma opgestart moeten worden dat de mensheid integraal van deze energie kan voorzien. Het ziet er echter niet naar uit dat zoiets van de grond zal komen. Een ander probleem is dat overheden blijven zoeken naar fossiele brandstoffen en dat wij, jij en ik, ze ook zullen blijven gebruiken. In 2012 heeft het Amerikaanse energiebedrijf Exxon – de grootste olieproducent ter wereld – een deal gesloten met Rusland om 500 miljard dollar te investeren in het opsporen en winnen van olie en aardgas in de Russische Karazee in het Noordpoolgebied. Door de opwarming blijft die zee niet langer bedekt onder een dik pak ijs en kan men beginnen boren naar olie en gas. Bovendien heeft Barack Obama een toezegging gedaan voor het uitbreiden van de invoer van teerzandolie uit Alberta, Canada, goed voor 1 miljoen vaten olie per dag. Tegelijk loopt men in de VS wild van *fracking*, waarbij men schalieolie en vooral schaliegas kan onttrekken uit diepe aardlagen door giftige chemische stoffen in de bodem te pompen. Ook in Nederland hebben ze het geld geroken, en bij ons vond Gwendolyn Rutten dit een schitterend idee als overgang naar een groene economie.

Het bouwen van meer kerncentrales (wat in de Oosterse landen aan het gebeuren is) lijkt me ook een misdaad. 250.000 jaar moet plutonium bewaard worden vooraleer het onschadelijk is. Als we dan zien dat we in België reeds 80.000 kubieke meter radioactief afval hebben verzameld in betonnen tonnen die na 30 jaar al beginnen te lekken, dan ben ik niet onmiddellijk geneigd om kernenergie te

verdedigen. Om over de kernramp in Fukushima nog maar te zwijgen.

Het opkomende, wereldwijde watertekort zouden we kunnen oplossen door ontziltinstallaties te bouwen. De schaduwkant is echter dat dit op grote schaal zal moeten gebeuren, wat enorm veel energie vraagt en bovendien extreem vervuילend is, waardoor ecosystemen van de kustgebieden verloren dreigen te gaan. Geo-engineering is dan weer écht te straf voor woorden. Hier denkt men bijvoorbeeld aan het volstrooien van oceanen met metaalvijsel om de snelheid waarmee oceanen CO₂ absorberen te verhogen. Een ander zot idee is het bouwen van gigantische paraplu's in de ruimte om de opwarming tegen te gaan.

Het opslaan van CO₂ is ook een mogelijkheid, wetenschappers werken eraan maar voorlopig met weinig resultaat. Momenteel is het ook nog koffiedik kijken naar de groene voedselrevolutie die nodig zal zijn om iedereen te kunnen voeden. Het is dus maar sterk de vraag of de nieuwe technologieën het tij zullen doen keren. Niettemin lijkt het mij verstandig om massaal in te zetten op hernieuwbare energie. Maar ook dat zal onvoldoende zijn. Wat we dringend nodig hebben is een radicale gedragswijziging. Van alles radicaal minder. Minder energie, minder spullen, minder kindjes. Ik moet bekennen dat ik er geen goed oog in heb, meer zelfs, ik vrees dat wij als mensheid de toekomst van onze kinderen en kleinkinderen volledig hebben verneukt. Maar dit is geen argument om niet te handelen, integendeel.

Kurt Beckers

Over de zin en onzin van 'groene groei'

Groene economie: het klinkt als een mirakeloplossing voor de klimaatcrisis. Hét concept dat ecologische, en zelfs sociale, verzueringen kan verzoenen met neoliberale groei-imperatieven en winstyoga. Een waanidee, zo stellen Matthias Lievens en Annelien Kenis in hun boek *De Mythe van de Groene Economie*. Co-auteur Matthias Lievens legt uit waarom.

Als ecologen nu eens ophielden om bedrijven en investeerders als vijanden te zien, maar hen zouden voorspiegelen dat de klimaatcrisis ook nieuwe economische opportuniteiten oplevert? Dat is de kern van het verhaal van de 'groene economie'. Gedaan met protesteren tegen grote bedrijven: *if you can't beat them, join them*. Er kan winst gemaakt worden met groene producten. Internationale instellingen produceren intussen vuistdikke rapporten over groene economie, bedrijven als Philips en NGO's zoals WWF lanceren samen Green Economy Coalitions, politici pikken de draad op en profileren zich allergroenst. De markt moet het klimaat redden.

Intussen barst de controverse steeds meer los. Het aantal boeken en rapporten dat het nieuwe discours over de groene economie kritisch onder de loep neemt, is niet meer op twee handen te tellen. De andersglobalisten formuleerden tijdens het laatste Wereld Sociaal Forum in Tunis nog een vlijmscherpe kritiek op de groene economie: emissiehandel, de privatisering van de natuur en het toepassen van beurstechieken zullen het klimaat niet redden, zo stellen ze.

Intussen gaat het fossiele brandstofkapitalisme verwoestend verder. Nu het emissiehandelssysteem in crisis is, hebben de grote roergangers van marktoplossingen voor klimaatopwarming de wind niet langer in de zeilen. Maar ze blijven wel grotendeels de termen van het debat bepalen, zeker op het internationale forum. Als er al aan klimaatbeleid wordt gedaan, volgt dat de filosofie van de groene economie.

De grote roergangers van marktoplossingen voor klimaatopwarming hebben niet langer de wind in de zeilen maar ze blijven wel grotendeels de termen van het debat bepalen

GROENE GROEI: WHAT'S IN A WORD?

Eén van de nieuwe concepten die centraal staan in het debat, is 'groene groei'. Sommige instellingen, zoals de OESO of de Wereldbank, gebruiken het dikwijls zelfs als alternatief voor het begrip 'groene economie'. Groene groei, zo stelt de Wereldbank, 'is de

enige manier om de snelle groei die nodig is om ontwikkelingslanden op een welvaartsniveau te brengen dat ze ambiëren en om de noden te lenigen van de meer dan 1 miljard armen, te verzoenen met de globale eis voor een beter milieu.' Groene groei wordt dus verdedigd als sociale doelstelling. Dat is op zich niets nieuws: ook de liberalisering van de internationale markten trachtte de Wereldbank destijds te verkopen als een vorm van sociale vooruitgang.

Er is groei nodig in
sectoren zoals de productie
van windmolens of
zonnepanelen. De hele vraag
is echter hoe zinvol het is
om te blijven inzetten op
macro-economische groei

Op het eerste zicht klopt het natuurlijk: er is groei nodig om basisbehoeften van arme mensen te bevredigen. Er is ook groei nodig in sectoren zoals de productie van windmolens of zonnepanelen. De hele vraag is echter hoe zinvol het is om te blijven inzetten op macro-economische groei. In 2012 groeide de mondiale economie met 3 percent. Aan dat ritme verdubbelt de wereldeconomie in 25 jaar, en zitten we in 2112 met een economie die 16 keer de omvang heeft van de huidige. Is dat compatibel met het stabiliseren van klimaatopwarming? Kan die groei duurzaam zijn als we enkel nog groeien in zogenaamd groene producten? Kan de wereldmarkt onbeperkt blijven groeien, tegelijk het klimaat stabiliseren en massa's mensen uit de armoede halen?

Dit zijn natuurlijk ontzettend complexe vragen. Maar er zijn een aantal feiten die het antwoord doen overhellen naar de negatieve kant. In een recente paper over groene groei bepleit de OESO groene, en vooral elektrische wagens als een optie voor de toekomst, hoewel er nog veel investeringen nodig zijn in infrastructuur (herlaadpunten en dergelijke)¹. Maar

waar zal de elektriciteit vandaan komen om de batterijen van die wagens op te laden? In het beste geval komt die uit zonnepanelen of windmolens, zowat de meest duurzame vormen van hernieuwbare energie. De vraag is echter of we die zonne- en windenergie niet beter zouden gebruiken om de huidige steenkoolcentrales te vervangen, in plaats van de auto's ermee te laten rijden. Nu al zien we vaak dat hernieuwbare energie niet in de plaats komt van energie uit fossiele brandstoffen, maar er bovenop. Met de groeiende economie neemt de vraag naar energie immers voortdurend toe.

Een bijkomende vraag is hoe al die batterijen geproduceerd zullen worden. Conventionele batterijen werken op lithium, en er is niet voldoende lithium in de wereld om het hele wagenpark in de wereld (meer dan een miljard wagens) te voorzien van de

nodige batterijen². En dan mogen we niet vergeten dat het aantal wagens elk jaar groeit, net als het aantal gereden kilometers per auto. We kunnen natuurlijk hopen op nieuwe generaties batterijen, maar de kans dat die gemaakt kunnen worden op basis van een grondstof die onuitputtelijk is, is klein. Ook van tal van andere grondstoffen zoals pakweg koper, zilver, nikkel of uranium zijn de exploiteerbare voorraden nog goed voor enkele decennia³.

Nagenoeg elke economische groei gaat gepaard met een groeiende energiebehoefte

ENERGIEBALANS

Nagenoeg elke economische groei gaat gepaard met een groeiende energiebehoefte. Er kan zeker veel efficiënter omgegaan worden met energie dan vandaag het geval is, maar de efficiëntiewinsten zijn per definitie beperkt. Je kan het aantal producten en diensten die op de markt worden gebracht dan ook niet onbeperkt laten toenemen zonder een groeiende energieconsumptie en een toenemende ecologische druk. Zelfs als de economie steeds meer 'verdienstelijk' is, dat het geval. De ecologische voetafdruk per job is lager in de dienstensector dan in de industrie, maar ze blijft aanzienlijk. De productie en het transport van een gewone computer is bijvoorbeeld goed voor 1,3 ton CO₂, terwijl de uitstoot per individu in een duurzame wereld in totaal niet meer dan 1,8 ton per jaar zou mogen bedragen⁴.

De hoeveelheid beschikbare fossiele brandstoffen (maar ook uranium) is per definitie beperkt. Dat is het verhaal van piekolie, dat welbekend is: op een bepaald moment (sommigen beweren dat we dit al gepasseerd zijn) wordt het steeds moeilijker en duurder om de olie op te pompen. Er moeten dan met andere woorden steeds meer inspanningen geleverd worden (en energie worden geïnvesteerd) om steeds minder olie boven te halen.

Het gevolg is een verslechtering van de energiebalans. De energiebalans is de hoeveelheid energie die moet worden verbruikt om een bepaalde hoeveelheid energie te produceren. Op lange termijn zien we hoe die balans historisch aan het verslechteren is. De olie die rond 1930 ontdekt werd, had een gemiddelde energiebalans van meer dan 100:1⁵. Dat betekent dat de input van één eenheid energie voldoende was voor een output van meer dan 100 eenheden energie. Dat was bijzonder efficiënt, en natuurlijk ook winstgevend. In de jaren '70 was de energiebalans van olie gemiddeld nog 30:1. Vandaag hebben veel nieuwe olieboringen een energiebalans van 10:1 of minder. De reden is natuurlijk dat men steeds dieper moet gaan boren, en heel complexe technieken moet toepassen om de olie nog boven te krijgen. Agrobrandstoffen hebben een energiebalans die vaak niet meer is dan 3:1, ongeveer evenveel als teerzanden. Fotovoltaïsche cellen hebben een energiebalans van 6:1 tot 12:1⁶. Windenergie heeft een energiebalans van ongeveer 17:1.

De historische trend naar lagere energiebalansen blijft natuurlijk niet zonder gevolgen. Steeds meer van de geproduceerde energie moet opnieuw geïnvesteerd worden in nieuwe energieproductie. Anders gezegd, de productie van energie vertegenwoordigt een steeds grotere investering, en dat gaat ten koste van andere zaken.

Het is moeilijk om grote voorspellingen te doen, maar als deze historische trend zich handhaaft, en er worden geen technologische mirakels uitgedokterd, dan zal dit belangrijke maatschappelijke effecten hebben. Het tijdperk van goedkope energie is voorbij, stellen tal van energiespecialisten⁷. De beschaving is afhankelijk van een hoge energiebalans: hoe hoger het energiesurplus en hoe kleiner de hoeveelheid energie die dus geherinvesteerd moet worden in nieuwe energieproductie, hoe meer geïnvesteerd kan worden in zaken die maatschappelijk of cultureel belangrijk zijn⁸. Naast een eerlijke herverdeling dringt zich dus ook een

heel zorgvuldige planning op van waar we de beschikbare energie voor gebruiken.

DE KOEK HERVERDELEN

Economische groei is de mantra van het neoliberalisme. Groei werd de afgelopen decennia voorgesteld als de oplossing van alles: van armoede tot het milieuvraagstuk. De redenering is simpel. De armoede bestrijden via herverdeling vanuit de overheid is inefficiënt, zo luidt het, want het is veel beter om de markt gewoon zijn ding te laten doen. Hoe minder obstakels we creëren voor de marktwerking, hoe dynamischer de markt zal zijn, en hoe groter de groei. En ook de armen zullen daar mee van profiteren: het zogenaamde *trickle down effect* zal ervoor zorgen dat er ook wat kruimels van de tafel vallen waarvan de armen beter worden. Met andere woorden: we moeten de taart niet herverdelen, we moeten ze vooral groter maken, en dat kan het best door een volledig vrije markt.

Dit paradigma botst vandaag radicaal op zijn grenzen. Het is dus tijd om de termen van het debat te veranderen. De taart kan niet oneindig groeien. En dus komt het verdelingsvraagstuk opnieuw helemaal centraal te staan. De vraag wordt hoe we hetgeen we kunnen produceren binnen ecologische grenzen eerlijk kunnen verdelen. Daarvoor zal de vrije markt niet spontaan zorgen.

STRATEGIEËN

Groei zit niet tussen de oren, zoals weleens wordt beweerd. Zeker, er bestaat een cultuur en een mentaliteit van groei: *'the sky is the limit'*! De gedachte dat er grenzen zouden zijn aan materiële vooruitgang roept bij sommigen ongetwijfeld ongemakkelijke gevoelens op. Maar het volstaat niet om met zijn allen bewust te zijn van de grenzen aan de groei opdat die groei ook zou ophouden. Groei behoort tot het DNA van de markteconomie. Het zit in zijn structuur ingebakken. Als de markteconomie niet groeit, dan is er crisis, en het zijn

natuurlijk de gewone werkende mensen, werklozen en armen die daarvan de rekening betalen. Zonder groei is de markt nooit in staat om voldoende legitimiteit te behouden.

De gedachte dat er grenzen zouden zijn aan materiële vooruitgang roept bij sommigen ongetwijfeld ongemakkelijke gevoelens op

Het moeilijke strategische vraagstuk is hoe we een transitie kunnen maken naar een maatschappijmodel waarin economische groei niet langer noodzakelijk is. Dat is een vraag waarvoor geen gemakkelijk antwoord bestaat. Maar in elk geval zijn er een aantal aanknopingspunten waarrond hier en nu gewerkt kan worden.

We zullen sowieso een aantal zaken (zoals energieproductie en -distributie) uit de markt moeten halen en opnieuw in publieke of coöperatieve handen nemen. Er zullen strenge regels moeten komen voor energieverbruik van allerlei instal-

laties. Een radicale beweging weg van privaat autoverkeer en voor meer collectief publiek transport is cruciaal. Bepaalde vormen van arbeidsduurvermindering kunnen helpen: minder produceren impliceert minder energieconsumptie. Idealiter gebeurt arbeidsduurvermindering met een zeker loonsbehoud, maar bij scherpe verminderingen van de arbeidsduur zal minder loon wellicht onvermijdelijk zijn. Een eventueel lager loon moet worden gecompenseerd door een betere sociale zekerheid: als mensen erop kunnen vertrouwen dat hun pensioen of ziekteverzekering gegarandeerd is, zullen velen ongetwijfeld spontaan kiezen voor minder werken en meer levenskwaliteit.

Gemakkelijk wordt het zeker niet. Maar we hebben de keuze: ofwel beginnen we hier en nu een strijd voor de transitie naar een ander sociaal model, ofwel wordt de verandering ons opgedrongen door de chaos die ons mogelijk te wachten staat.

Matthias Lievens

NOTEN

- 1 Beltramello, A. (2012), *Market Development for Green Cars*. OECD Green Growth Papers, No. 2012-03, OECD Publishing, Paris. doi: 10.1787/5k95xtcmxltc-en.
- 2 Attac, *La nature n'a pas de prix. Les méprises de l'économie verte*. Parijs : Les Liens qui Libèrent, p. 116.
- 3 Thomas Coutrot en Jean Gadrey (2012) *Green Growth is called into Question*. ETUI Policy Brief, European Economic, Employment and Social Policy, nr. 3, p. 2.
- 4 *Idem*, p. 2.
- 5 Zie daarover Tim Morgan (2013). *Perfect Storm. Energy, Finance and the End of Growth*. Tullett
- 6 Marco Rauegia, Pere Fullana-i-Palmera, Vasilis Fthenakisb (2012). *The energy return on energy investment (EROI) of photovoltaics: Methodology and comparisons with fossil fuel life cycles*. Energy Policy, 45, pp. 576-582.
- 7 Volgens Ramón Fernández Durán kunnen zelfs fotovoltaïsche cellen moeilijk zonder de 'subsidie' aan energie-input vanuit fossiele brandstoffen, cf. *The Breakdown of Global Capitalism: 2000-2030*. Libros en acción, 2012, p. 32.
- 8 Zie Tom Butler en George Wuerthner (2012). *Energy. Overdevelopment and the Delusion of Endless Growth*. Post Carbon Institute.

© Shutterstock

De milieucrisis en de rol van religies

In zijn analyse van de huidige milieucrisis focust Bert Comhaire op de rol van de monotheïstische godsdiensten. 'Wat heeft dat er nu weer mee te maken?', vraagt u zich misschien af. Meer dan wat je op het eerste zicht zou vermoeden ... Een artikel met een onverwacht scherpe angel. Uit zijn analyse distilleert Comhaire immers een niet altijd even populaire boodschap aan het Gentse stadsbestuur.

TWEE SCHOLEN IN DE MILIEUBEWEGING

Eén van de eersten die wees op de risico's van de teloorgang van het natuurlijk leefmilieu, eind jaren '50 van de vorige eeuw, was de bioloog prof. dr. Jan Hublé, vrijzinnig humanist en socialist. Hij was een pionier. Be-

halve bij natuurliefhebbers en enkele socialistische militanten, verenigd rond het tijdschrift Links, kwam er weinig reactie. Het ging nochtans om ons leefmilieu, een collectief goed, normaliter hét actieterrein van socialistische partijen.

Er verschenen steeds meer onrustwekkende berichten over het dieren- en plantenrijk, en de jezuïet Luc Versteylen – ere wie ere toekomt – startte de 'Groene Fietsers'. De club groeide uit tot 'Anders Gaan Leven' (Agalev) en later Groen. De basisbeginselen waren stilte, samenhangigheid en soberheid.

*We vergeten dat wij zijn
aangewezen op de aarde*

De groenen haalden verkiezings-succes na verkiezings-succes, en de andere politieke partijen kwamen in beweging. Versteylen zelf ging zich distantiëren van Agalev, omdat het een machtspartij zou geworden zijn, maar zijn ideeën bleven doorwerken:

natuurbescherming, milieuvriendelijke technologieën, duurzaamheid, soberheid in levenswijze. Een aantal groenen wilden onder meer de auto verbannen, vliegtuigreizen aan banden leggen, het vegetarisme promoten, alleen nog maar streekproducten op het bord toelaten, kortom: 'consuminderen'. Enkelen pleitten er zelfs voor om minder genoegens te zoeken in materiële aangelegenheden, maar meer in sociale en spirituele – inclusief *the pleasure of praying*, al of niet in gemeenschap – met andere woorden: in de stilte en saamenhorigheid van Versteylen. Laten we dit de strategie A noemen, met de 'A' van ascetisme.

Nicholas Stern van de London School of Economics berekende dat de kost van de opwarming om de tien jaar verdubbelde en zal blijven verdubbelen

De strategie B – de 'B' van biologie – houdt eveneens de aanmoediging in van de technologische revolutie naar duurzaamheid en milieuvriendelijkheid, en heeft evenmin waardering voor verspilling, maar houdt rekening met het feit dat wij, of we het leuk vinden of niet, onderworpen zijn aan de wetten van de biologie en in het bijzonder aan de werking van de eutrofiëring (van het Grieks: *eu-trophia*, goede voeding).

EUTROFIËRING EN OVERBEVOLKING

Eutrofiëring is een verschijnsel dat onder meer bij biologen, geologen en paleontologen goed bekend is. Wanneer een bepaalde soort in een bepaald territorium dankzij goede voeding groeit in aantal en blijft groeien, zal dit op den duur ten koste gaan van andere soorten. Bijvoorbeeld: er komt wat mest in een vijver terecht. Het een-denkroos – nochtans een klein plantje – groeit snel aan, bedekt na enige tijd het hele wateroppervlak zodat er geen licht meer doorkomt, de planten onder het kroos sterven af, er wordt geen zuurstof meer geproduceerd via

fotosynthese en uiteindelijk sterven ook de vissen en insecten af.

De mens is een succesvolle soort, we blijven in aantal groeien en nemen steeds meer territorium in beslag – afgezien nog van wat we ermee doen. Op den duur gaat dit ten koste van het voortbestaan van andere soorten, van de stabilisatoren van het ecosysteem en uiteindelijk ook van onszelf. Dat is wat er nu aan een verschroeiend tempo gebeurt. We vergeten dat wij zijn aangewezen op de aarde en wat zij allemaal voortbrengt. Bovendien neemt het CO₂-gehalte toe, een toename die versnelt en blijft versnellen. Als gevolg van uitdroging, veroorzaakt door de opwarming van de aarde, daalt de resorptiecapaciteit (het vermogen om CO₂ op te nemen), waardoor de toestand steeds ernstiger wordt. Naar schatting zou die capaciteit al met meer dan een derde zijn gedaald.

Duizenden mensen kwamen reeds om, hetzij door de toenemende woestijnvorming, hetzij door de bijgekomen natuurrampen. Sir Nicholas Stern en zijn ploeg van de London School of Economics berekende dat de kost van de opwarming om de tien jaar verdubbelde en zeer waarschijnlijk zal blijven verdubbelen. Hoofdzakelijk wegens natuurrampen voegden er zich vorig jaar 32 miljoen klimaatvluchtelingen bij de meer dan 100 miljoen die er al waren, en hun aantal zal met tientallen miljoenen blijven stijgen (kijk maar naar de websites van het United Nations Development Programme en het International Displacement Monitoring Centre). Duizenden planten en diersoorten, ook vogels en zoogdieren, zijn intussen uitgestorven of worden bedreigd (volgens de International Union for Conservation of Nature).

Drastische
geboortebeperking is nodig
en het is bovendien mogelijk

Zeker, de 'groene' technologische revolutie is en blijft nodig, noodzakelijk zelfs, maar ze kwam helaas te laat en

brengt geen oplossing voor de overbevolkingsproblematiek. Het griezelige is dat hoe langer we wachten, hoe moeilijker het wordt om de toestand recht te trekken.

De monotheïstische alliantie
inzake geboortebeperking
en demografie
'vertegenwoordigt', leidt
of begeleidt, bewerkt of
beïnvloedt meer dan 35%
van de wereldbevolking

Reeds meer dan 20 jaar waarschuwen talrijke wetenschappers van groep B voor de risico's van de overbevolking – het zijn dus niet langer enkelingen zoals de Jan Hublé's van deze wereld en mensen als de gelauwerde oceanoloog 'commandant' Jacques Cousteau, die al sinds 1974 deze problematiek heel expliciet thematiseerde. Ook de onlangs overleden bioloog en cytooloog Christian de Duve behoorde tot deze pioniers. Hij was professor aan de Université Catholique de Louvain en in 1974 Nobelprijswinnaar voor Geneeskunde (samen met Albert Claude en George Emil Palade). Hij zei: 'Geboortebeperking is onze enige hoop op redding. Het ziet er slecht uit, als we er niks aan doen.' Trouwens, ondanks zijn loopbaan aan een katholieke universiteit, ging hij zover om openlijk het humanisme te verdedigen in plaats van het geloof. Toen hij zich voelde aftakelen bestond hij het zelfs om waardig te willen sterven en vroeg hij om euthanasie.

Drastische geboortebeperking is nodig en het is bovendien mogelijk: kijk maar naar het liberale Japan, het communistische China en het sjii-tische Iran. Ook in het soennitische Tunesië was geboortebeperking geen taboe dankzij voormalig president Bourguiba. Hij was de eerste president van het onafhankelijke Tunesië, studeerde rechten en politicologie in Parijs, was een vrijheidsstrijder en voerde talrijke hervormingen door. Zo stuurde hij jongens én meisjes

naar school, maar kreeg wel af te rekenen met hevige tegenstand van de 'moslimfundamentalisten'. Ook in Marokko daalt het geboortecijfer gestaag en is nu vergelijkbaar met het Europese – de koning studeerde in het Westen en tracht een rationele politiek te volgen.

Gezien het feit dat het besef van de gevaren van de overbevolking al sinds de jaren zeventig werd gearticuleerd, en dat verschillende landen in staat bleken wél een succesvolle geboortebeperkingspolitiek te voeren, dringt de vraag zich op hoe het komt dat wereldwijde maatregelen uitbleven. Wie of wat stond de nodige, ernstige, dringend geworden maatregelen in de weg? Wie of wat is verantwoordelijk voor meer dan twintig, ja, dertig jaar tijdverlies? Wie of wat belemmerde – onvoltooid verleden tijd – de VN om samen met onafhankelijke demografen, biologen, ecologen en andere wetenschappers een programma op te stellen om ervoor te zorgen dat binnen de kortst mogelijke tijd de toename van de wereldbevolking kan omslaan in een daling?

Als je iemand met hoog
oplopende koorts kunt
redden en dat niet doet,
ben je een schoft

DE SCHULDIGEN

Het antwoord op deze vraag luidt: diverse (financieel sterke) belangengroepen, maar in de allereerste plaats de feitelijke alliantie van de katholieke kerk met de soennitische en joodse godsdienstige instellingen. Bepaalde conservatieve protestantse sekten kunnen hier ook bij gerekend worden, maar hun invloed is marginaal – Bush bijvoorbeeld werd destijds gesteund door heel conservatief Amerika en dus uiteraard ook door conservatieve protestanten.

De monotheïstische alliantie inzake geboortebeperving en demografie 'vertegenwoordigt', leidt of begeleidt, bewerkt of beïnvloedt meer dan 35%

van de wereldbevolking. Minstens 35 % van de mensen doen voor hun existentiële en ethische vragen beroep op monotheïstische priesters. De macht van deze alliantie is enorm, ook in de politiek (zie o.a. Marleen Temmerman in Sampol, juni 2013).

Het is waar: God, Allah of JHWH zei niets over contraceptie – voorlopig toch niet – maar we lezen in Genesis 9, 1: 'Hij sprak tot Noach: 'Wees vruchtbaar, word talrijk en bevolk de aarde.' Naar het waarom van deze opdracht is het niet lang raden. Meer geboortes betekent immers meer soldaten, dus ook meer territoria en uiteindelijk meer macht. Voor de vrienden: meer volk, meer klanten, meer winst. Wat de omgang met de natuur betreft, zei God: 'Alles wat leeft en beweegt zal u tot voedsel dienen: dat alles schenk Ik u naast het groen gewas.' (Genesis 9, 3) Wie deze woorden in de mond van een god legde, diende uiteraard bepaalde belangen.

Van de Kerk zijn er niet alleen de officiële encyclieken – die in landen met een voldoende vrijzinnige en/of protestantse aanwezigheid, zoals in België, wel eens 'vergeten' worden – er is blijkbaar ook wereldwijd een bepaalde praktijk: een paar jaar geleden organiseerden de bisschoppen van Zuid-Afrika een openbare condoorverbranding, en nog maar een paar maanden geleden spande de Kerk een proces aan tegen de Filippijnse regering omdat die contraceptiva aan sociale tarieven ter beschikking wou stellen van de bevolking. Geleerden van katholieke huize zwijgen vandaag nog steeds over het bevolkingsvraagstuk of brengen het zo zwak mogelijk naar voor. Ze veronachtzamen het liever en verwerpen alleszins een politieke aanpak.

Wat de soenna betreft: reeds de populaire kolonel Nasser – president van 1954 tot 1970 – vroeg aan de Egyptenaren om aan familieplanning te doen. Hij zag met lede ogen dat de bevolking sneller groeide dan het nationaal inkomen. Hij ving bot. Een recent advies ter promotie van het

© www.filmindependent.org

gebruik van anticonceptiva wuifde de regering prompt weg – Egypte zit nochtans met huizenhoge problemen, de bevolking blijft aangroeien. In India voeren de soennieten dan weer een cynische demografische politiek tegen de hindoes.

En de joden? Een rabbijn die zich respecteert, heeft minstens vier kinderen. Het geboortecijfer in het zich steeds maar (illegaal) uitbreidende Israël ligt nog altijd hoger dan dat van Tunesië.

MISDAAD TEGEN DE MENSHEID

Als je iemand met hoog oplopende koorts kunt redden en dat niet doet, ben je een schoft. Onze planeet heeft hoge, oplopende koorts, haar weerstand vermindert, haar reserves geraken uitgeput. De zaken verder op hun beloop laten, of erger nog, pogingen dwarsbomen om de planeet te redden, is niets minder dan een misdaad tegen de mensheid. De hele top van de monotheïstische alliantie zou moeten gedagvaard worden voor schuldig verzuim, desinformatie en misbruik van vertrouwen. De extra schade die de laatste tien jaar – en dan ben ik nog mild – aangebracht werd door de opwarming, alsook de zorg voor de miljoenen klimaatvluchtelingen, zou moeten vergoed worden door hen, hun instellingen en hun medeplich-

tige partners.

Overdrijf ik met die 'heilige' top te willen dagvaarden? Wie andere mensen schade toebrengt, moet dat herstellen, wat men ook gelooft en wie men ook is. Hadden de pausen en hun collega's twintig jaar geleden enige redelijkheid en verantwoordelijkheidszin aan de dag gelegd, dan zouden de drastische maatregelen die zich nu opdringen niet nodig zijn. Er waren op dat moment 1,6 miljard mensen minder dan nu!

De huidige
milieuproblematiek
zou moeten leiden tot
een ware oorlog tegen
CO₂. Wereldoorlog III,
kunnen we het noemen

De huidige milieuproblematiek zou moeten leiden tot een ware oorlog tegen CO₂. Wereldoorlog III, kunnen we het noemen. Liefst zo snel mogelijk en alleszins binnen de tien jaar. Wat is er nodig? De inzet van hele legers, investeringen die oplopen tot in de miljarden, kortom: een oorlogs-inspanning zoals die van de Verenigde Staten tijdens WO II (inclusief een hervormde fiscaliteit, zoals men die toen kende). Wat moeten de doel-

stellingen van deze inspanningen zijn? Een algemene verspreiding van anticonceptiva en het doorvoeren van wettelijke maatregelen ter beperking van het aantal geboortes overal ter wereld, gecombineerd met de versnelde afwikkeling van de technologische revolutie naar duurzaamheid en milieuvriendelijkheid, met daarnaast ook de aanleg, irrigatie en bescherming van honderden duizenden vierkante kilometers bos – wat inderdaad het inzetten van hele legers zou vergen. Miljoenen bomen – liefst in gevarieerde, ecologisch verantwoorde bossen – zijn immers nodig voor de resorptie van de overtollige CO₂. Het idee om een brede groene strook aan te leggen in Afrika, dwars door het hele continent, wordt verdedigd door onder meer Sir David Attenborough, doctor honoris causa van de UGent.

VERANTWOORDELIJKHEID

De verantwoordelijken van de organisaties, overheden en partijen die zich in naam neutraal of pluralistisch opstellen, zoals Belgische besturen (het Gents stadsbestuur inbegrepen) dienen dan ook te beseffen dat respect betuigen voor foute, intolerante, ja, zelfs levensbedreigende ideologieën of sekten, niet alleen ethisch onverantwoord is, maar evenmin een bewijs is van respect voor de dragers van die ideeën. Al of niet verdoken propaganda voor religies toelaten in openbare diensten is een verkeerd signaal. Verkeerd toegewezen respect versterkt mensen in hun foute/achterhaalde overtuigingen en is zelfs neerbuigend: men vindt dat de andere niet de moeite waard is om op zijn/haar fouten te wijzen of om over een meningsverschil te praten, of, men vindt dat de andere maar met zijn kop tegen de muur moet lopen. Humanisten bestrijden ideeën en ideologieën, die onjuist, onethisch, asociaal of milieuvriendelijk zijn, maar respecteren de mensen zelf.

Actief of passief het monotheïstisch blok steunen, maakt je tot een medeplichtige of getuigt van een gebrek aan informatie.

Actief of passief het
monotheïstisch blok
steunen, maakt je tot een
medeplichtige of getuigt van
een gebrek aan informatie

BESLUIT: DE ERNST VAN DE TOESTAND

Via ijsboringen kan men tot 400.000 jaar teruggaan in de tijd om de concentratie van CO₂ in de lucht te meten. Het gehalte schommelde weliswaar, maar overschreed tot in de vorige eeuw nooit de 280 ppm (parts per million). In juli 2012 bedroeg het gepubliceerde gehalte 394,30 ppm en in juli 2013 bijna 3 ppm hoger, namelijk 397,23 ppm. Ik herhaal: de toename versnelt en blijft versnellen (wie twijfelt kan altijd een bezoek brengen aan de website van het referentiecentrum, het Mauna Moa Observatory). Er komt een moment waarop ook de permafrost begint te smelten. Dan komen gigantische hoeveelheden methaan vrij en zal de temperatuur in een nog hogere versnelling stijgen (vermoedelijk met 5°C in een korte tijd). Wat er dan gebeurt, vernemen we van de paleontologen die vertrouwd zijn met het Paleoceen-Eoceen Thermisch Maximum (PETM, 56 miljoen jaar geleden, niet te verwarren met de catastrofale meteorietinslag 9 miljoen jaar voordien), namelijk massa-extinctie van planten en dieren; en bij de mens: een te verwachten sterfte die zou kunnen oplopen tot 2,5 miljard. Alleszins kunnen we ondertussen volgens de berekeningen van de VN tientallen miljoenen klimaatvluchtelingen verwachten. In uitgestrekte landen zoals de VS binnenlands, maar ook internationaal.

Laten we hopen en ervoor ijveren dat de nodige mensen en middelen zullen gemobiliseerd worden om het tij te keren. Ondertussen gaat, hoe goedbedoeld ook, elke steun aan het monotheïstisch blok naar de verkeerde kant. We moeten dat durven zeggen.

Albert Comhaire

Victoria Lady Welby

Een ten onrechte
vergeten
filosofe die
continenten heeft
samengebracht

Deze korte bijdrage heeft meerdere bedoelingen. In de eerste plaats voldoet ze natuurlijk aan de vraag die mij werd voorgelegd door de redactie om het werk en het belang van een filosoof toe te lichten. In de tweede plaats had ik van bij het begin het idee om geen al te bekende figuur te nemen maar wel een minder bekend, zeg maar bijna vergeten persoon. In de derde plaats wou ik graag een filosofe onder de aandacht brengen. Dat alles laat mij toe om niet alleen te spreken over het belang van de bijdrage van de denkster in kwestie, maar ook om aandacht te besteden aan de vraag hoe het mogelijk is dat haar werk zo in de schemer is verdwenen en wat ons dat kan leren over de situatie vandaag. Haar naam is Victoria Lady Welby en, ja, de lezer mag nu denken: 'Victoria wie?' Daarom eerst en vooral een korte biografie.

KORTE BIOGRAFIE

Lady Welby werd geboren op 27 april 1837 in een rijke familie die tot de Engelse adel behoorde. Een indicatie van haar positie in het leven is het feit dat haar meters de toekomstige koningin Victoria en de koningin-moeder, hertogin van Kent, waren.

Haar vader overleed in 1844 en haar moeder in 1855, in tragische omstandigheden. In 1861 werd ze, voor een paar jaar, gezelschapsdame van koningin Victoria en in 1863 trouwde ze met Sir William Earle Welby (1829-1898).

Tot aan haar dood op 29 maart

1912 zou ze een enorme hoeveelheid monografieën, essays en 'essaylets' schrijven. Hoewel ze in 1870 lid was van de nieuw opgerichte Aristotelian Society of London, in 1900 een serie lezingen bracht aan Oxford University en in 1903 een van de oprichters was van de Sociological Society of Great-Britain, blijft het zo dat zij door haar privé-opvoeding en -scholing, nooit een klassieke, zeg maar academische vorming heeft genoten. Dat betekende helaas ook dat ze geen formeel onderdeel uitmaakte van die academische wereld en dus onvermijdelijk steeds werd gezien als een outsider. Voeg daaraan toe dat veel van haar boeken en artikels in eigen beheer werden uitgegeven, wat niet meteen bevorderlijk werkt voor de verspreiding ervan, hoewel dit meteen moet gecorrigeerd worden want ze publiceerde ook in belangrijke filosofische tijdschriften zoals *Mind* and *The Monist* en had lemma's in de *Encyclopaedia Britannica*. Neem je dan ook nog in aanmerking dat ze een vrouw was, wat voor de Britse 19de-eeuwse academische wereld een allerm minst triviaal gegeven was (maar is dat ondertussen al ten gronde

veranderd?), en de elementen van een verklaring voor haar onbekendheid beginnen samen te komen.

Merkwaardig fenomeen: hoewel ze geen academische positie had, heeft het haar niet belet om uitgebreid te corresponderen met ongeveer alle intellectuelen van haar tijd, die haar meningen zeer waardeerden. Maar ik merk dat ik te snel ga en er beter aan doe om eerst en vooral uit te leggen waarom ik denk dat haar filosofisch werk ook vandaag nog zo relevant is.

SEMIOTIEK EN SIGNIFICA

Indien er één domein zou moeten worden aangeduid waarin Welby actief is geweest, dan moet dat de semiotiek zijn. In de meest algemene zin kan semiotiek begrepen worden als de studie van (het gebruik van) tekens. Dat kan zowel betrekking hebben op taal, gesproken of geschreven, maar hoeft zich geenszins daartoe te beperken. Verkeersborden zijn bijvoorbeeld ook tekens, evenals etiketteregels en geld. Of rituele gedragingen of diagrammen en tekeningen in wiskundige bewijzen. De mens is nu eenmaal een teken-scheppend en teken-gebruikend wezen, dus mag je ze ook overal verwachten.

Hoewel haar bijdrage in dit domein zeer belangrijk is geweest, wordt ze in handboeken over semiotiek met moeite vermeld. Uitzonderingen zijn Nöth (1990) en Copley (2001). Deze laatste meent zelfs dat ze zou moeten erkend worden als één van de drie grondleggers van de semiotiek. De twee heren die altijd worden vermeld zijn de linguïst Ferdinand de Saussure en de filosoof-wetenschapper-logicus-wiskundige Charles Sanders Peirce. Dat is des te merkwaardiger omdat Welby vrij intens heeft gecorrespondeerd met Peirce en het gedachteverkeer duidelijk in beide richtingen verliep.

Als je dit zo leest dan wordt het moeilijk om te begrijpen hoe we überhaupt niets over haar weten. Dat komt voornamelijk omdat de in Nederland gestichte beweging waarin haar werk werd voortgezet, stilgevallen is. Ik kom daar later op terug. Maar

die zogenaamde Signifische Beweging heeft haar erfenis wel in stand kunnen houden, en door historici zoals Walter Schmitz is dit materiaal eindelijk beschikbaar. Ook Susan Petrilli's *Signifying and Understanding: Reading the works of Victoria Welby and the Signific Movement*, mag hier zeker niet onvermeld blijven.

Taal is levend en mobiel.
In zo'n visie hoeven
woorden helemaal geen
vaste betekenis meer te
hebben. Een idee dat nog
niet in alle filosofische
middens is doorgedrongen

Het is geen eenvoudige zaak om haar werk samenvattend te presenteren, dus verkies ik de methode om een aantal specifieke en kenmerkende elementen op te sommen. Ik hoop dat deze opsomming niet alleen laat zien hoe breed haar interesseveld is geweest, maar ook hoe ver ze haar tijd vooruit was. Dat laatste vormt zonder enige twijfel een deel van de verklaring voor de intellectuele 'verdwijning' van Welby. Hier gaan we:

Al zeer vroeg in haar teksten benadrukte ze de gedachte dat taal levend en mobiel is, voortdurend aan verandering onderhevig. Ze meent dan ook dat met deze variabiliteit rekening moet worden gehouden. Dit lijkt misschien een bijna triviale vaststelling, maar, om slechts één van de belangrijke gevolgen te vermelden, bedenk dat in zo'n visie woorden helemaal geen vaste betekenissen meer hoeven te hebben. Dat is een idee dat vandaag nog niet in alle filosofische middens is doorgedrongen.

Uit deze basishouding volgt meteen ook dat zij het belang van ambiguïteit, metaforen, analogie, allegorie en andere taalfiguren zeer ernstig neemt. Opnieuw een niet-evident gegeven voor vele filosofen die het letterlijke spreken nastreven, en liefst van al deze fenomenen willen uitschakelen omdat ze tot verwarring leiden. Bij Welby

is het net omgekeerd: ze stelt dat het vertalen van een tekst een bijzonder creatieve en complexe daad is, en er dus geen unieke, 'beste' vertaling bestaat maar dat de context waarin de vertaling wordt gemaakt een essentiële rol speelt.

Zeer opmerkelijk is ook dat ze in een zeer vroeg stadium van haar intellectuele ontwikkeling het belang van het werk van Charles Darwin vrij snel en goed begreep, en taalontwikkeling in een evolutionaire context plaatste. Dat brengt met zich mee dat taal meebe-paald wordt door het organisme en zijn omgeving. In de semiotiek is deze gedachte nog maar recent aanvaard, in de zogenaamde biosemiotiek.

Wat de wetenschap(pen) betreft, had ze al heel vroeg een uitgesproken kritische houding, zonder daarom de kwaliteiten ervan te vergeten. Gezien haar visie op taal en de werking ervan, had ze onvermijdelijk een andere kijk op basisbegrippen in de wetenschaps-filosofie, zoals waarheid. Al in 1888 schreef ze dat waarheid moet gezien worden als het resultaat van een open, dialogisch proces. Ik durf niet te beweren dat een dergelijke visie vandaag een meerderheidspositie vertegenwoordigt in de wetenschapsfilosofie. Dat is jammer, want meer dan ooit zijn er constructieve dialogen nodig tussen wetenschap en maatschappij, tussen wetenschap en ethiek en, leuk of niet, tussen wetenschap en religie.

Voor de logica kan een soortgelijk verhaal worden verteld. Reeds in haar eigen tijd erkende ze het belang van de zogenaamde abductieve logica, ontwikkeld door C. S. Peirce. Ik zal hier de tekst niet verzwaren door een logische analyse te presenteren, maar om toch een idee te hebben een eenvoudig voorbeeld. In de deductieve logica zoek je naar conclusies die *moeten* volgen uit de premissen. Dus, als iemand beweert dat alle mensen sterfelijk zijn en bovendien dat Socrates een mens is, dan lijkt er geen weg naast of het moet zo zijn dat Socrates sterfelijk is. Hoe zou je dat kunnen ontkennen? Bij abductie ga je uit van het gegeven dat Socrates sterfelijk is. Iemand vraagt nu

hoe dat komt en dan is jouw antwoord: omdat hij een mens is, gegeven de vaststelling dat mensen sterfelijk zijn. Abductie staat dicht bij het zoeken naar een verklaring en, zoals we weten, zelden heeft een fenomeen slechts één verklaring. Maar dat belet niet dat je kunt zoeken naar de meest aannemelijke verklaring, en dat is een centraal thema in de abductieve logica. Kort gezegd: denk aan de methode van Sherlock Holmes (zie daarvoor het schitterende *Dupin, Holmes, Peirce. The Sign of Three* van Umberto Eco en Thomas Sebeok uit 1983). Even interessant is haar interesse voor het belang van tegenstrijdigheden en contradicties. Nogmaals, met zo'n beeld van taal kan het niet anders of mensen komen geregeld in situaties terecht waarin ze zichzelf tegenspreken. Het is opnieuw meer dan opmerkelijk dat pas in zeer recente tijden logici hiervoor aandacht hebben gekregen.

Ten slotte mag men niet verbaasd zijn over het feit dat ze ook uitvoerig heeft geschreven over de situatie van de vrouw in de maatschappij, waarbij ze duidelijke feministische standpunten inneemt, werkelijk *avant la lettre*. Hetzelfde geldt voor haar psychologische ideeën, die elementen bevatten die in de psychoanalyse zullen terugkomen, en over haar originele ideeën over bewustzijn, waarin ze twijfelt aan het nut van een onderscheid gebaseerd op binnen-buiten of op innerlijk-extern. Radicaal meent ze dat het individuele bewustzijn in wezen een sociaal bewustzijn is dat tot stand komt in een setting van sociale relaties.

Het is een klassieke afsluiter maar daarom niet minder gemeend: deze opsomming is alles behalve volledig. Nog juist dit: de term 'significa' is door haar bedacht om haar positie te onderscheiden van andere benaderingen. Gegeven de radicaliteit van haar ideeën lijkt dit nauwelijks nodig!

NETWERKEN, 'THE NAME OF THE GAME'

Ik vermeldde reeds dat haar positie in de academische wereld speciaal was. Geen officiële positie aan een

universiteit of iets dergelijks, maar wel in het centrum van een uitgebreid brievennetwerk met niet minder dan 450 correspondenten, waaronder uiteraard de reeds aangehaalde C. S. Peirce, maar ook William James, Henri Bergson, Rudolf Carnap, Francis Galton, Otto Neurath, Frederik van Eeden (waarover zo meteen meer), Bertrand Russell, George Bernard Shaw en Henri Poincaré. De afbeelding laat dit netwerk zien. Wat nu vandaag in de academische wereld als norm geldt, namelijk het deel uitmaken van een internationaal netwerk, over de aardbol verspreid, en het continu aan elkaar voorleggen van ideeën en theorieën, beoefende zij al in haar tijd.

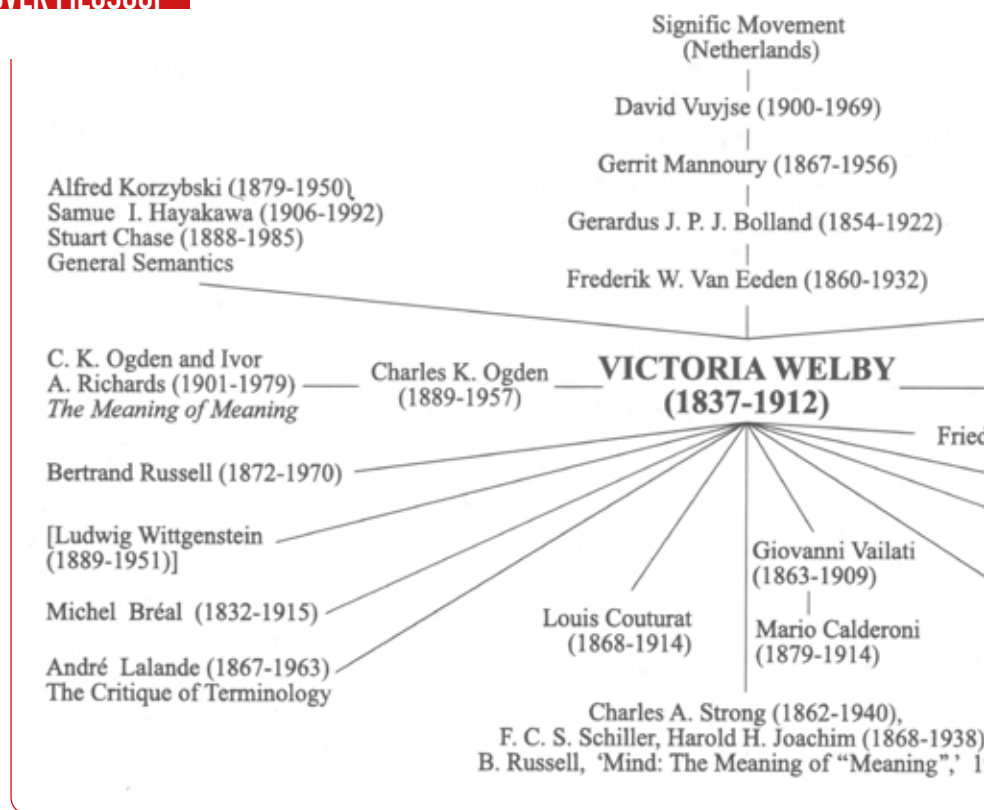
En ook hier ligt weer een fragment van de verklaring voor haar onbekendheid. Als je het schitterende werk *The Sociology of Philosophies. A Global Theory of Intellectual Change* van Randall Collins bekijkt, zie je dat het wetenschappelijk bedrijf in een aantal dichte, gespecialiseerde netwerken uiteenvalt met zwakkere linken ertussen. Wie zoals Welby geen specialist is, participeert wel aan een flink aantal van dergelijke netwerken, maar wordt in geen ervan gezien als een volwaardig lid. Dus dreigt het gevaar dat zo iemand niet herinnerd wordt, hoe belangrijk zijn of haar

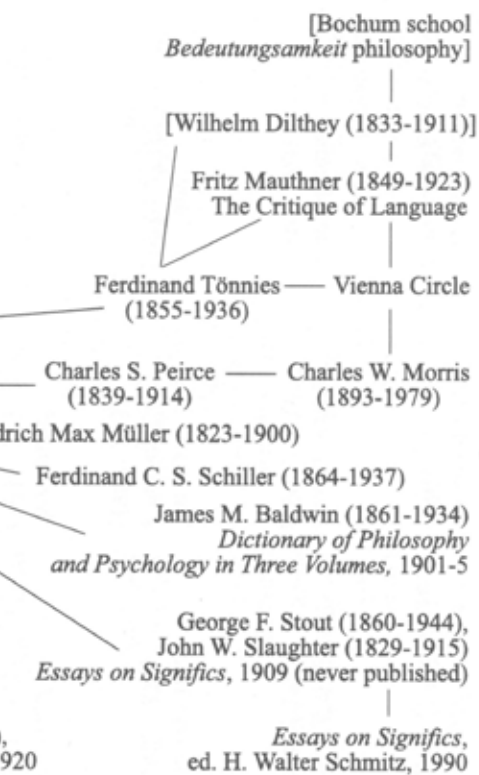
intellectuele bijdrage ook moge geweest zijn. Wordt de geschiedenis van zo'n specialisatie geschreven, dan is de kans vrij groot dat de niet-specialist vergeten wordt, los van het feit of de vertelde geschiedenis klopt of niet.

Deze analyse, indien correct, lijkt een zeer vreemde moraal-van-het-verhaal te hebben. Hoewel aan de ene kant mensen die netwerken met elkaar verbinden noodzakelijk zijn om het hele wetenschapsbedrijf nog min of meer bij elkaar te houden, nemen deze mensen het risico dat ze zelf vergeten zullen worden. Het is met andere woorden geen goede strategie om je intellectuele overlevingskansen te vergroten. Het lijkt mij praktisch overbodig om te vermelden dat dit vandaag de dag zo mogelijk nog erger is geworden, omdat deze 'brugfiguren' actief worden ontmoedigd om deze rol op zich te nemen. De kans om te overleven is op die manier *bij leven en welzijn* al niet geweldig groot.

Daarmee gaat samen dat filosofen (of wetenschappers) zoals Welby een zeer breed interesseveld hebben. Dat maakt het ook zeer moeilijk om er een etiket op te plakken. Daardoor is het ook niet eenvoudig om haar werk te vergelijken met dat van anderen. Gelijkenissen zien, is evenwel geen enkel probleem.

© Susan Petrilli 2009

Bijvoorbeeld met het werk van de helaas ook zo goed als vergeten Fritz Mauthner, die alle taalgebruik als metaforisch zag. Zeker ook met de *Tractatus Logico-Philosophicus*, het berucht-beroemde werk uit 1922 van de al even berucht-beroemde Ludwig Wittgenstein, en het eveneens vrij onbekende filosofische werk van Frederik van Eeden, *De redekunstige grondslag van Verstandhouding* (1897). Dat we die laatste in eerste instantie als literator kennen, geeft ook blijk van een ferme onderschatting van de rijkdom van zijn werk.

HET VERLOREN GAAN (EN OOK NIET) VAN EEN INTELLECTUELE ERFENIS

Wat gebeurt er met jouw gedachtegoed na je dood? Het eenvoudigste antwoord is: van alles en nog wat. Lady Welby mocht dan wel iemand dicht bij haar hebben zoals Charles K. Ogden, die zich wel herkende in haar werk maar helaas niet veel heeft gedaan om het te laten overleven. De in Nederland gestichte Signifische Kring zou die taak op zich nemen. Deze ene korte zin verbergt, weer eens, een complexe geschiedenis van opeenvolgende groepen, verenigingen en associaties, maar laat ik mij beperken tot drie hoofdrolspelers in dit verhaal: de reeds genoemde Frederik

van Eeden (die de hoofdlink was tussen Welby en Nederland), Gerrit Mannoury en Luitzen Egbertus Jan Brouwer. Ik vermoed dat de tweede naam helemaal geen belletje doet rinkelen en dat de derde naam enkel bekend is bij wiskundigen en sommige filosofen die zich bezighouden met de filosofie van de wiskunde.

Het is juist, denk ik, om te stellen dat Mannoury zo dicht mogelijk bij de originele ideeën van Welby bleef, terwijl van Eeden zijn eigen weg ging (zoals hij blijkbaar vaker deed). Brouwer, die uiteindelijk de bekendste van de drie zou worden door vooral zijn wiskundig werk, bewaarde wat hij nuttig achtte en vergat de rest. Zonder al te veel in details te treden, is één van de zaken die Brouwer wegliefte juist het idee dat taal veranderlijk, mobiel en sociaal is. Bij hem wordt de signfica verengd tot het individu, verdwijnt het sociale aspect volledig en wordt taal zelfs iets overbodigs. Kortom, een volledige omkering van de opvattingen van Welby zelf. Rond de jaren vijftig is deze stroming een stille dood gestorven. Ze was dus hetzelfde lot beschoren als de werken van Welby, en de redenen hiervoor zijn vreemd genoeg zeer gelijkaardig. Contacten en netwerken waren er meer dan voldoende – één voorbeeld: de signfici onderhielden contacten met de Wiener Kreis, de school van de logisch positivisten of empiristen – maar waren hun tijd veel te ver vooruit. Zo verdedigde Mannoury al dat wiskunde ook een sociaal proces is! Dat klinkt zelfs vandaag voor velen nog steeds als een vloek. Bovendien publiceerden zij vooral in het Nederlands en het Duits, en te weinig in het Frans en Engels. Herkent iemand de situatie van onze jonge academici vandaag?

AFRONDENDE GEDACHTEN

Ik heb in de inleiding drie redenen gegeven waarom ik Victoria Lady Welby als onderwerp heb genomen, maar er is nog een extra element dat te maken heeft met mijn persoonlijke intellectuele geschiedenis. Mijn eerste contact met de Nederlandse signfici (en van daaruit naar Welby) is er

gekomen dankzij Leo Apostel, die in 1950 gedurende enkele maanden in Amsterdam verbleef en daar samenwerkte met Mannoury. Zijn vooruitstrevende inzichten in de wiskunde waren voor mij een enorme intellectuele stimulans. Zodoende is de interesse voor de signfica gebleven en dus ook voor Welby. Haar ideeën zijn, wat mij betreft, nog altijd hun tijd (ver) vooruit. Dat zij continenten heeft samengebracht, zoals de titel van deze bijdrage vermeldt, is geen leugen: zij is één van de spilfiguren geweest voor de introductie van de ideeën van de Amerikaan C. S. Peirce in Europa. Alle redenen dus om haar erfenis levend te houden.

BIBLIOGRAFISCHE NOTA EN REFERENTIES

Hét basiswerk over leven en werk van Victoria Lady Welby is op dit ogenblik het reeds vermelde omvangrijke boek (meer dan duizend pagina's) van Susan Petrilli, *Signifying and Understanding: Reading the works of Victoria Welby and the Signific Movement*. Een ware goudmijn! Een groot aantal teksten worden hier samengebracht, de meeste voor de eerste keer. Petrilli heeft de archieven letterlijk ondersteboven gekeerd om Welby's werk niet verloren te laten gaan. Bovendien worden alle teksten becommentarieerd en gesitueerd. Ondertussen is er ook een volume verschenen van het tijdschrift *Semiotica*, waar haar erfenis door een schare academici wordt toegelicht. In deze bundel heb ikzelf een bijdrage mogen leveren precies over haar belang voor de filosofie van de wiskunde vandaag. Daarin probeer ik aan te tonen dat misschien vandaag eindelijk haar erfenis weer tot haar recht komt in de nieuwste ontwikkelingen in dit domein. Maar om dat toe te lichten, vraagt om een ander artikel.

Jean Paul Van Bendegem

Meer interesse?

De bibliografie voor dit artikel vindt u terug op www.geuzenhuus.be/magazinedegeus

Het echte ontmoeten

Communicatie tussen generaties

Diversiteit is de rijkdom van een samenleving. Jongeren en senioren dreigen echter uit elkaar te groeien. Nochtans hebben oude en nieuwe generaties elkaar veel te bieden. Hoe beleven jongeren de wereld van vandaag? Hoe kijken senioren tegen de complexe evolutie van onze samenleving aan? Wat hebben ze elkaar te vertellen? Hoe was het om jong te zijn in vervlogen jaren? Ontmoeting en dialoog nemen vooroordelen weg en effenen het pad naar wederzijds begrip en respect. De Humanistisch-Vrijzinnige Vereniging wil daarom deze verrijkende confrontatie tussen jong en oud stimuleren. Tine Dekempe, educatief medewerker bij HVV Oost-Vlaanderen, doet voor u de onstaansgeschiedenis en methodologie van de intergenerationele ontmoetingen uit de doeken.

Het begon eerder toevallig. Nancy De Blicke, vroeger coördinator van het Geuzenhuis, is docent aan de Hogeschool Gent en maakt jongeren wegwijs in het sociaal-cultureel vormingswerk. Zij was op zoek naar praktijkervaringen voor haar studenten. En de Gentse Grijze Geuzen waren vragende partij om eens iets samen met jongeren te doen. Twee vragen dus, die elkaars antwoord inhielden.

Zo kwam de eerste 'intergenerationele activiteit' tot stand met als thema beeldvorming. Want daar draait het uiteindelijk om: welk beeld hebben jongeren over senioren en senioren over jongeren? Hoe is dat beeld tot stand gekomen en hoe kunnen we de erin vervatte vooroordelen doorbreken? We stelden immers vast dat jongeren en senioren buiten familieverband nauwelijks of geen contact met elkaar hebben. Het 'praten met' leidt dan al gauw tot 'praten over', tot een 'wij versus zij'-ingesteldheid en dus tot het ontstaan van vooroordelen. Het is onze overtuiging dat elkaar ontmoeten ervoor kan zorgen dat die vooroordelen ontkracht worden, dat de stereotype beeldvorming doorbroken wordt. Wat dan overblijft is echt contact, wat zeer waardevol kan zijn.

We kwamen samen in het Geuzenhuis: een grote zaal vol met studenten en senioren. In het midden van een grote cirkel stoelen stond een lange tafel. Daarop lagen allerlei foto's van oude en jonge mensen, post-its en stiften. Iedereen koos een foto uit en maakte hierbij op een post-it een tekstballonnetje om aan te geven wat één van de personen zou kunnen zeggen of denken. Wie dat wou, toonde aan de groep de gekozen foto en las het tekstballonnetje voor.

De begeleider noteerde op een flap de gemeenschappelijke thema's. Thema's die aan bod kwamen waren: samen genieten, schoonheid, relaties/liefde/verliefd zijn, erbij horen, idealen, communicatie tussen verschillende generaties, respect, ervaring overdragen, multiculturaliteit, zorg dragen, gezondheid, graag zien.

Er werden vier thema's uitgekozen waarover in kleinere groepen verder van gedachten gewisseld werd: vrije tijd en genieten, gezondheid, werk en opleiding, relaties, liefde, verliefd zijn, eenzaamheid. Welke stereotypen leven er? Kloppen deze met de realiteit?

We eindigden met het terugkoppelen van wat in de kleine groepjes besproken is naar de grote groep.

Deze eerste activiteit was zo'n groot succes dat zowel de jongeren als de senioren vragende partij waren om hiermee verder te gaan. Inmiddels zijn we tien jaar later en hebben we onder de noemer intergenerationale activiteiten al heel wat georganiseerd op verschillende locaties in Oost-Vlaanderen. We hebben het gehad over inspraak, levenskwaliteit, seksualiteit, geluk, *the sixties*, de crisis ... Soms was er een inleiding door een spreker, dan weer werd er gewerkt met een gespreksmethodiek. Maar altijd stond het contact tussen de jongeren en de senioren voorop.

Eén van de grotere realisaties was ongetwijfeld het project 'Oude verhalen, jonge dromen' (een samenwerking tussen HVV Nationaal, HVV Oost-Vlaanderen en het Vermeulenfonds). Dit is een *document humain* van enerzijds concrete verhalen van vrijzinnige en katholieke senioren, waaruit het dagelijks levensbeschouwelijk klimaat te voorschijn komt van de jaren 1940-1960 op een bepaalde locatie; en anderzijds van jonge, concrete commentaren en dromen van jongeren die in 2006-2007 in een multiculturele samenleving wonen en leven.

Zo maakten we een boek met verhalen van vrijzinnige en katholieke senioren

en junioren uit Gent. Thema's die in het boek aan bod komen: hoe was het om elke dag op te staan met de gedachte om vandaag eens '*nen tsjeef tussen mijnen boterham te leggen*'? Hoe voelde het in mijn geweten aan om die goddeloze vrijdenkers hun immoraliteit te horen uitbazuinen? Wat denken jonge mensen van vandaag hierover en welke dromen koesteren zij voor de samenleving van morgen? Later werd er ook een dvd gemaakt waarin bepaalde personen die in het boek aan bod komen hun verhaal vertellen. Maar de dvd bevat ook beelden van andere intergenerationale activiteiten en interviews met personen die niet in het boek staan.

Mong Rosseel (van Vuile Mong en de Vieze gasten) heeft bovendien, op vraag van HVV Oost-Vlaanderen, een prachtige monoloog geschreven, gebaseerd op een aantal intergenerationale gesprekken die hij heeft bijgewoond. Mong, die onderhand zelf een jonge grijsaard is geworden, gaat op zijn eigen vrolijke en zelfrelativerende wijze de confrontatie aan met zowel het jonge als het oude volkje. Hij speelt in het stuk afwisselend een zestiger, zeventiger en tachtiger. Want ook onder de noemer 'senioren' zijn er verschillende generaties.

Vormingswerk mag wat mij betreft best ambitieus zijn. Op persoonlijk vlak mag het wel wat aan de ribben blijven plakken. Het hoeft niet vrijblijvend te zijn. Het gesprek mag dieper gaan, mag raken aan de wezenlijke dingen van het leven: liefde, leven, dood en hoe je zin geeft aan dit alles. Het moet beklijven. Ik vind dat we iets bereikt hebben als zowel jongeren als senioren achteraf naar een vervolg vragen of contactgegevens met elkaar uitwisselen.

Ik heb me steeds verzet tegen de intergenerationale activiteiten die beperkt blijven tot 'samen iets doen', zoals bijvoorbeeld samen koken. Je ziet het ook regelmatig op de regionale televisie: kinderen worden in een verzorgingstehuis ontvangen

en doen samen met de senioren bewegingsoefeningen. Dit contact gaat voor mij niet diep genoeg.

Op maatschappelijk vlak mag je de ambitie hebben iets bij te dragen aan een betere maatschappij. Ook al gaat het misschien maar om een druppel op een hete plaat, het is wel een druppel. Die druppel kan van betekenis zijn voor het individu die aan de dialoog deelnam. De sterkte van het vormingswerk in verenigingsverband is dat er veel groepen zijn die met verschillende kleine initiatieven bezig zijn, en vele kleintjes maken groot. Talrijke onderzoeken bevestigen de maatschappelijke relevantie van het verenigingsleven.

Vaak horen we dat we niet met doorsneejongeren werken. Dat klopt. Doorgaans gaat het om studenten maatschappelijk werk. Jongeren die dus al een keuze gemaakt hebben in een sociale richting. Maar ook onze Grietze Geuzen zijn geen doorsneegroep. Zij zijn hoger opgeleid en hebben tijdens hun beroepsloopbaan hogere functies bekleed dan gemiddeld. Dat leidt tot een betere financiële positie, wat dan weer een gunstige invloed heeft op gezondheid en welzijn. Cruciale factoren in het (kunnen) deelnemen aan onder andere het verenigingsleven, wat dan weer bevorderlijk is voor de sociale samenhang en het welbevinden.

En al met al geloof ik niet in het begrip 'doorsnee'. Niemand is doorsnee. Van zodra je de dialoog aangaat, ontdek je de unieke mens en het unieke levensverhaal in de jongere of de senior. Dit raakt de kern van onze humanistische levensbeschouwing.

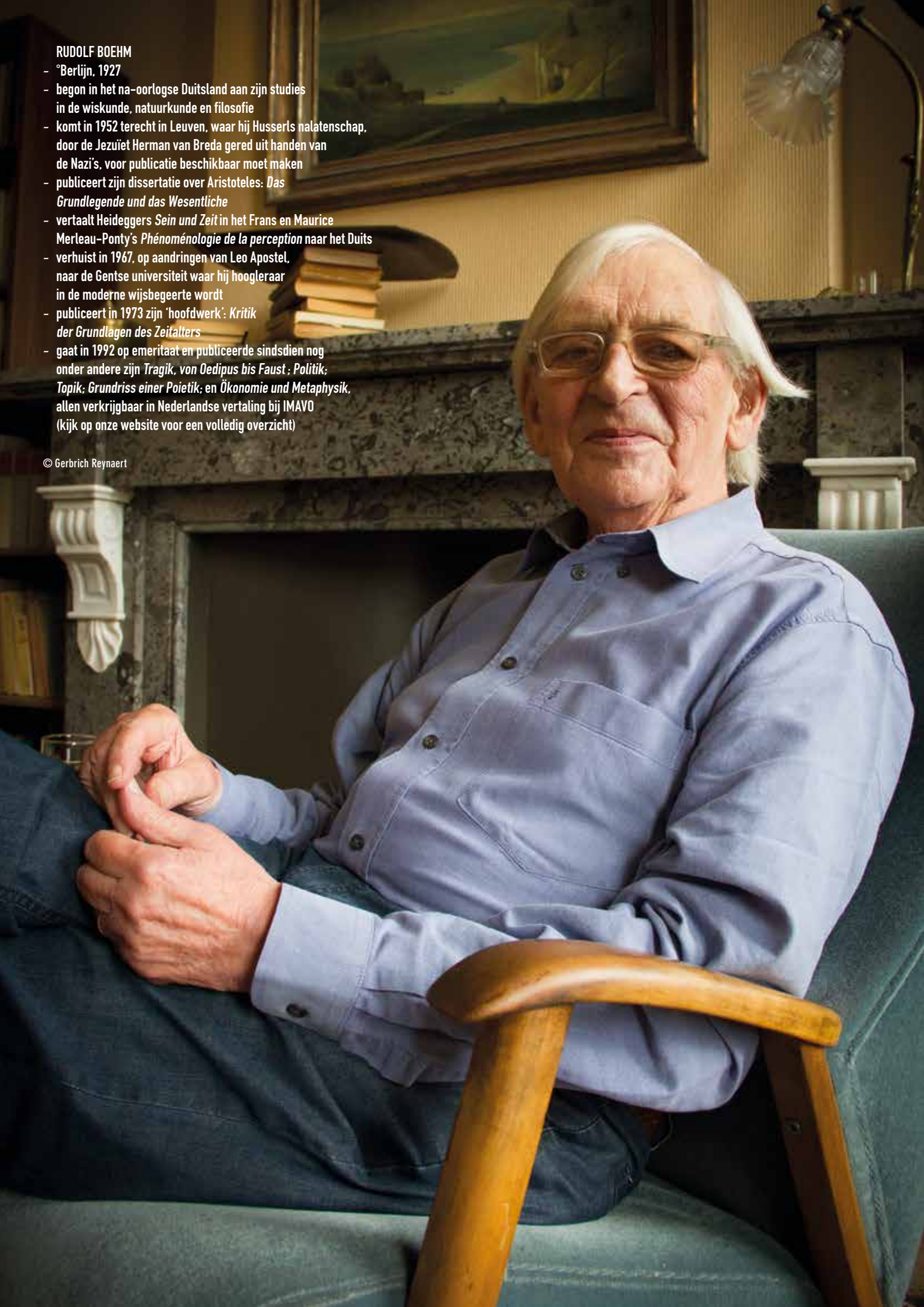
Tine Dekempe

Op dinsdag 10 december 2013, 20:00, organiseren HVV Oost-Vlaanderen, Geuzenhuis en CAVA (Centrum voor Academische en Vrijzinnige Archieven) een vrijzinnige verhalenavond met 'kunstzinnig en vrijzinnig' als centraal onderwerp. Meer informatie in de volgende nieuwsbrief.

RUDOLF BOEHM

- "Berlijn, 1927
- begon in het na-oorlogse Duitsland aan zijn studies in de wiskunde, natuurkunde en filosofie
- komt in 1952 terecht in Leuven, waar hij Husserls nalatenschap, door de Jezuïet Herman van Breda gered uit handen van de Nazi's, voor publicatie beschikbaar moet maken
- publiceert zijn dissertatie over Aristoteles: *Das Grundlegende und das Wesentliche*
- vertaalt Heideggers *Sein und Zeit* in het Frans en Maurice Merleau-Ponty's *Phénoménologie de la perception* naar het Duits
- verhuist in 1967, op aandringen van Leo Apostel, naar de Gentse universiteit waar hij hoogleraar in de moderne wijsbegeerte wordt
- publiceert in 1973 zijn 'hoofdwerk': *Kritik der Grundlagen des Zeitalters*
- gaat in 1992 op emeritaat en publiceerde sindsdien nog onder andere zijn *Tragik, von Oedipus bis Faust: Politik, Topik, Grundriss einer Poetik*; en *Ökonomie und Metaphysik*, allen verkrijgbaar in Nederlandse vertaling bij IMAVO (kijk op onze website voor een volledig overzicht)

© Gerbrich Reynaert

Op bezoek bij Rudolf Boehm

Op 21 november heeft het Vermeulenfonds Rudolf Boehm uitgenodigd voor een lezing over Marx. Zo hebt u de kans om een van dé monumenten van de filosofie in Gent nog eens aan het werk te zien, in wat hij zelf betitelde als misschien wel zijn 'laatste lezing'. Omdat Boehm nog zoveel meer te vertellen heeft, zochten we hem op in zijn statige Gentse herenhuis voor een gesprek over zijn veelbewogen leven, zijn visie op filosofie, de ecologische crisis en over het vrijzinnig humanisme.

Volgens Boehm bestaat filosofen erin om de meest fundamentele principes en uitgangspunten rationeel te bediscussieren. De fenomenologie, de wat op de achtergrond geraakte stroming waartoe hij behoort, doet dat zelfs met de vooropstellingen van de manier waarop wij al 2000 jaar lang naar onszelf en de werkelijkheid kijken. Daarbij bekritisieren en herinterpreteren ze elementaire concepten daarvan, zoals bijvoorbeeld de tegenstelling tussen 'subjectief' en 'objectief'. Met die filosofische ingesteldheid heeft Boehm de grondslagen van de Westerse verstands- en wilscultuur aan een kritiek onderworpen. Ook de vooropstellingen van onze wetenschap, en het kennisideaal dat daarachter zit. Dit alles maakt dat hij op 86-jarige leeftijd nog altijd interessante visies te delen heeft, die ook vrijzinnig humanisten uitdagen om zich te bezinnen over de eigen uitgangspunten.

Het is best wel wat intimiderend om op gesprek te gaan bij een man die een enorme levenservaring combineert met een ongeziene filosofische achtergrond. Hij keek Hitler nog in de ogen op de Olympische Spelen in Berlijn, werd als Wehrmachtsoldaat krijgs-

gevangen genomen door de Russen, volgde les bij Hans Georg Gadamer en ging meermaals op bezoek bij Martin Heidegger. De Duitse filosoof heeft echter een ontwapenende vriendelijkheid over zich heen. We installeren ons in zijn ordelijke, door een grote boekenkast gedomineerde werkkamer, en nadat hij eerst geamuseerd mijn dictafoontje bestudeerd heeft ('Begrijpt u hoe dat kan?'), beginnen we aan ons gesprek. Een gesprek dat bijwijlen moeizaam zal verlopen. Boehm vulgariseert immers niet, en de fenomenologische school heeft de eigenschap niet altijd te kiezen voor de helderste manier van uitdrukken.

'Filosofie is geen troostmedicijn. Ze heeft een ernstige taak'

KIND IN NAZI-DUITSLAND

Hoe was het om op te groeien in het Duitsland van de jaren '30?

Al heel vroeg merkte ik dat er iets ongewoon aan het opkomen was. Een paar huizen verder was er bijvoorbeeld een lokaal van de S.A. Kent u die nog? Dat waren Hitlers *Sturmabteilungen*, waarmee hij eigenlijk een burgeroor-

log wilde winnen. Daar zagen we ze zingend marcheren in hun uniformen. Het speciale karakter daarvan was ook voor een kleine jongen onmiskenbaar. Verder was het in die tijd in Berlijn sociaal erg turbulent. Tot mijn oudste herinneringen behoort bijvoorbeeld een gemeenschappelijke staking van communisten en Nazi's, ik zie het nog zo voor me. In Berlijn was dat een heel dubbelzinnige aangelegenheid, Berlijnse Nazi's waren zelfs tamelijk links.

'De fenomenologie biedt een alternatief voor de oudste intellectuele traditie van Europa'

Een paar maanden nadat de Nazi's in 1933 de macht grepen, werd mijn oom aangehouden door de Gestapo. Hij zette in de *Reichstag* voor de *Deutsch-nationale Partei*, die in de herfst van 1932 op een congres had besloten om mee te gaan in een coalitie met Hitler, mocht er die ooit van komen (en inderdaad, de eerste regering van Hitler was een coalitieregering). Mijn oom had tegengestemd. Gelukkig was hij na een paar weken weer thuis dankzij de hoofdcommissaris van de Berlijnse politie, met wie hij bevriend was. Daar zit trouwens een heel aandoenlijke geschiedenis achter. Die man was helemaal geen Nazi, maar bleef na de 'machtsomname' in functie met het idee: als alle fatsoenlijke mensen hun post verlaten, geraken we nooit van die Hitler af. Hij heeft zich dus een SS-uniform laten aanmeten en is gebleven. Uiteindelijk werd zijn betrokkenheid bij de aanslag op Hitler in juli '44 hem fataal. Hij werd in een concentratiekamp geëxecuteerd. Zo'n consequente man ... Dat zijn zo van

die dingen die aan de geschiedenisboeken ontsnappen.

Uw familie werd dus al vroeg geconfronteerd met het repressie-apparaat. Geert Mak schrijft in zijn *In Europa* dat de gemiddelde Duitser – als je tenminste niet politiek actief was of geen Joodse roots had – aanvankelijk weinig tot geen last had van de onderdrukking. Het begon pas erg te worden vanaf 1942, toen het met de oorlog bergaf ging. Klopt dat beeld?

Ik had, zelfs als kleine jongen, de indruk dat er 'iets niet klopte'. Maar op die affaire met mijn oom na merkte je niet zo veel van wat Hitler allemaal bekookstoorde. Het leven in Duitsland verliep inderdaad vrij normaal, en ik heb een gelukkige kindertijd en jeugd gehad. Ik kan het niet anders zeggen.

Die gelukkige periode eindigde voor mij in juli 1942, toen mijn twee jaar oudere zus verongelukte. Een voorval dat heel de oorlog, en eigenlijk mijn hele leven, overschaduwde heeft. Ik ben nooit te weten gekomen wat er precies is gebeurd, maar ze verdronk in een meer. Kort geleden heb ik mezelf gezegd dat het een luxedood was. Het gebeurde één week voor de deportaties van de Joden uit het getto van Warschau. Zij is tenminste nog gestorven op het water, in de zon, terwijl ze aan het roeien was.

In januari 1945, net zeven-tien geworden, werd u ingelijfd bij de Wehrmacht en naar het Oostfront gestuurd, waar u na het einde van de gevechten in krijgsgevangenschap belandde. Hoe hebt u dat overleefd?

Ik was bij de jongste soldaten. De laatste lichte opgeroepen werd, waren de jongens die in 1945 achttien jaar zouden worden. Bij die jongelingen had je natuurlijk de grootste verliezen, zowel in de oorlog als nadien in de gevangenkampen. Ik overleefde het helemaal tot op het einde, en ben nooit gewond geraakt. Ik heb daar ongelooflijk veel geluk gehad.

Bij een van de laatste gevechten verbrandde mijn vest vanachter aan

m'n schouder. In een gracht vond ik een heel gerieflijke uniformjas van opberbest materiaal, achtergelaten door een vluchtende Duitser. Die heb ik dan maar aangetrokken. Het was jammer genoeg een SS-jas (*lacht*), vermoedelijk hebben de Russen me daarom opgepakt. Ik werd opgesloten in een voormalig tabaksdepot van het Duitse leger. Op een bepaald moment moesten we daar weg, ze lieten ons buiten marcheren maar wisten niet goed waar ze met ons naar toe moesten. Toen heb ik van de verwarring gebruik gemaakt om uit het gelid te stappen en op te gaan in de menigte op straat. Zo ben ik 'ontsnapt', door een simpel stapje opzij. Uiteindelijk probeerde ik samen met andere vluchtelingen met een bootje de Elbe over te steken. Daar heb ik ook puur geluk gehad, zeker toen ze van op een brug op ons begonnen te schieten. Mijn kompanen sprongen allemaal in het water, maar ik besloot te blijven liggen en bereikte zonder kleerscheuren de oever.

'Men blijft er maar van uitgaan dat onze vorm van technologie en economie de enig mogelijke, meest vanzelfsprekende is'

Een bewogen jeugd, op zijn minst. Gelovigen hebben het vaak over de steun en troost die het geloof hen biedt op moeilijke momenten. Denkt u dat filosofie ook zo'n 'existentiële' troost kan brengen? Neen. Ik heb de filosofie nooit gezien als een ersatz-religie. Neem nu mijn geval, het feit dat ik deel uitmaak van een volk waarvan het de officiële politiek was om miljoenen mensen te vermoorden. Ik zie niet in hoe filosofie, of een gratuit geloof, daar vertroosting voor kan bieden. Troost is ook niet de taak van de filosofie, eerder het omgekeerde. Om vanuit de ondervinding van miserie en schande de vraag te stellen: hoe is dat te verklaren, waarvandaan komt het, wat doe je om dat niet meer te laten gebeuren? Filosofie is geen troostmedicijn. Ze heeft een ernstige taak, die

erin bestaat om op dergelijke vragen een antwoord te zoeken. Filosofie is een vak, en dat moet ingevuld worden.

FENOMENOLOGIE: KRITIEK OP DE FILOSOFISCHE TRADITIE VAN HET WESTEN

Laten we het over filosofie hebben, dan. In 1952 kwam u als wetenschappelijk medewerker terecht in het Leuvense Husserl-archief. Husserl is de grondlegger van de fenomenologie, een stroming die ietwat op de achtergrond is geraakt maar waarvan u tot op de dag van vandaag deel uitmaakt. Wat trok u zo aan in die fenomenologie en hoe zou u de kern ervan samenvatten?

De fenomenologie biedt een alternatief voor de oudste intellectuele traditie van Europa. Die traditie berust op een onderscheid, gemaakt door de klassieke Griekse filosofie, tussen de dingen zoals ze op zich zijn, en de dingen zoals ze voor ons zijn. Modern uitgedrukt: tussen het objectieve en het 'louter' subjectieve. De pointe van de fenomenologie is juist dat ze deze tweedeling in vraag stelt. Dat wil zeggen dat ze toegeeft dat er eigenschappen zijn die aan de dingen op zichzelf toebehoren, maar ook benadrukt dat er andere eigenschappen zijn die hun oorsprong hebben in de manier waarop de dingen op ons overkomen, hoe ze zich aan ons voordoen. En dat tweede is *even werkelijk* als het eerste! Dat heeft de volgende, metafysische betekenis: wij zijn als mensen medeverantwoordelijk voor wat er is. En niet pas vanaf het moment dat we iets doen, werkelijk iets omvormen, creatief of productief zijn, maar reeds vanaf het moment dat iets op die of die manier bij ons overkomt, dat wij iets op die of die manier zien.

Als fenomenoloog verlaat je dus het idee dat de wereld zoals wij die subjectief ervaren, minder werkelijk, minder reëel is dan de 'objectieve wereld' van de dingen op zich? Fenomenologisch kan je het zo stellen: alle werkelijkheid is subjectief. Maar dan moet je niet alleen de mens

als subject zien, maar ook de dingen om ons heen. Omgekeerd, de objectiviteit, het op zich zijn, is ook een beetje subjectief. Husserl maakte eens de opmerking: 'tot en met de wiskunde is er altijd een niet eens versluierde tegenwoordigheid van het subjectieve.' Bijvoorbeeld: water vriest bij 0 graden en kookt bij 100 graden. Objectieve realiteit, zegt men dan. Waarom is dat zo, op juist die temperatuur? Omdat de heer Celsius zijn thermometer precies zo heeft ingesteld dat het smelpunt van ijs bij nul graden ligt en het kookpunt van water bij honderd graden! Niet zo vreselijk objectief als men zou denken dus ...

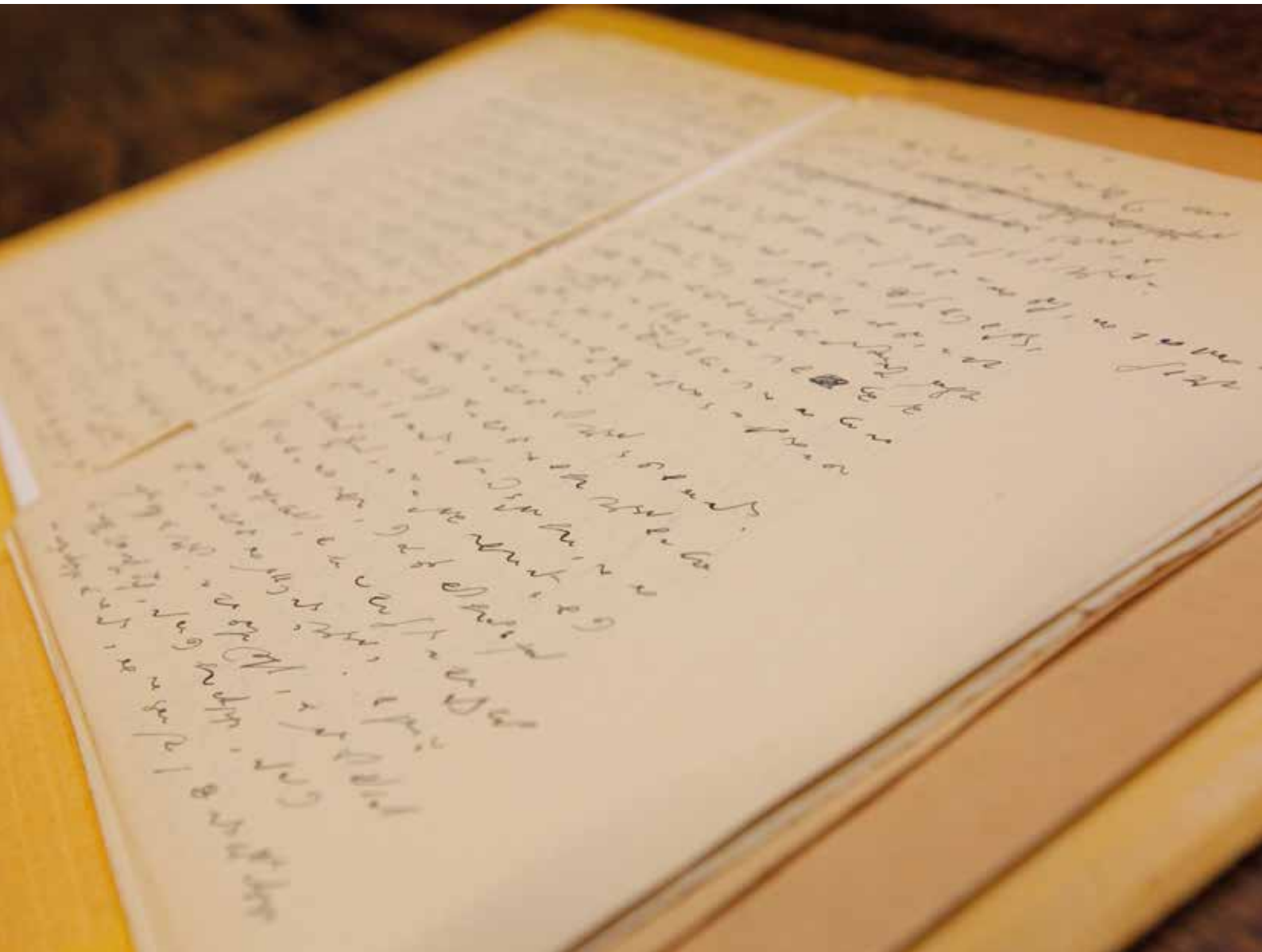
Dat onderscheid is zo diepgeworteld dat het erg moeilijk is om ons daarvan los te maken. In het wereldbeeld van de meeste mensen is

de tafel die hier tussen ons in staat eigenlijk een verzameling atomen, een zwerm krioelende deeltjes. De tafel zoals ze zich aan ons voor-doet is slechts het resultaat van de manier waarop onze zintuigen en hersenen die 'objectieve realiteit' interpreteren of vertalen. Die werkelijkheid die de wetenschap ons laat zien is óók werkelijk, maar is dat onze primaire werkelijkheid? Is dat onze leefwereld? Husserl zegt: waarvoor is de wetenschap geschikt?

'Zolang als al die technologische oplossingen moeten zorgen voor economische groei, zijn we terug bij af'

Om te verklaren wat we ondervinden. Namelijk, wat wij vóórwetenschappelijk ondervinden. Onze voorwetenschappelijke ervaring, dat is onze ervaring van de wereld als je de idee van een achterliggende objectieve realiteit tussen haakjes plaatst, gaat steeds aan die 'objectieve' kijk op de dingen vooraf. Dat noemt Husserl het principe aller principes, en geen enkele theorie kan ons doen twijfelen aan de evidenties van de alledaagse ervaring. De belangrijkste uitspraak van Husserl luidt dan ook: 'reeds vanaf Galilei voltrekt er zich een onderschuiving van de mathematisch vooropgestelde idealiteiten (van de moderne natuurwetenschap) onder de enig werkelijke, de werkelijk waarnemingsmatig gegeven, altijd ervaren en ervaarbare wereld – onze alledaagse leefwereld.'

Manuscripten van Edmund Husserl in het Leuvense Husserlarchief. Boehm over de prestigieuze Husserliana-uitgave waaraan hij 15 jaar meewerkte: 'Als je het beter had willen doen, had je die publicatie jarenlang moeten stilleggen en werken aan een zinvolle en verantwoorde selectie. De publicatiedruk en de volledigheidobsessie hebben dat onmogelijk gemaakt.' © KULeuven/Rob Stevens

'Denkers als Heidegger beschuldigen eigenlijk de mens. Kruithof geloofde dat ook: dat de mens teveel aan zichzelf denkt en te weinig aan het andere, de natuur, of hoe je dat ook noemen wil. Ik zie dat niet zo'. © Gerbrich Reynaert

Een wetenschapper zegt bijvoorbeeld: 'Water kookt op 100 graden'. Mijn vraag is dan: 'Is dat werkelijk?' Het water hier, wat je buiten ziet stromen in het kanaal, dát is werkelijk. Kookt het? Wie gaat er zich bezighouden met het koken van het water in dat kanaal? Zo'n bewering is ook altijd een conditionele bewering. Eigenlijk zou die wetenschapper moeten zeggen 'indien dit en dat het geval is, kookt ...'. Maar in werkelijkheid komt het niet aan op het indien, maar op het 'of' (iets het geval is). En daar is geen oog voor in de wetenschap.

Maar kunt u dat wat concreter maken? Wat is daar zo verkeerd aan? Het leidt tot vervreemding van de werkelijkheid. Zodat we niet meer zien wat er werkelijk gebeurt. We zien wat er zich in de natuur afspeelt als iets dat los van ons staat.

Dus het objectieve kennisideaal van de exacte wetenschappen zorgt voor een disconnectie tussen mens en wereld, zeker als we die kennis als hét model voor al ons

weten zien. Is dat wat u bedoelt?

In zekere zin wel. Neem nu de milieuproblemen waarmee we geconfronteerd worden. Men doet alsof die zich allemaal onvoorzien hebben voorgedaan, tot ieders verrassing. En nu weet niemand er blijf mee. Men beschouwt de ontwikkelingen die zich nu voordoen alsof het zelf wetmatigheden zijn, en intussen blijft men er maar van uitgaan dat onze vorm van technologie en economie de enig mogelijke, meest vanzelfsprekende is.

'Ik denk dat veranderingen mogelijk zijn, maar dat die pas gerealiseerd zullen worden na een grote catastrofe'

Dat zorgt voor een zeker fatalisme: het gebeurt nu eenmaal zo, trek het je niet aan, je kan er toch niets aan doen. Dat is natuurlijk ook de houding van de meeste mensen tot die hele ecologische problematiek: er is

toch niets aan te doen, dus laten we nog maar eens het vliegtuig nemen naar de Caraïben om daar een weekje op het strand te liggen. Daarvoor moeten dan tonnen CO₂ in de lucht gepompt worden.

Als je tegen een wetenschapper zegt dat de wetenschap verantwoordelijk is voor de milieuproblemen, begrijpt die daar niets van. 'Ja maar', hoor je ze zeggen, 'wij zijn het toch niet die de natuur verkrachten?' 'Wij zijn toch enkel bezig met zuiver theoretisch onderzoek?' Waarmee ze eigenlijk zeggen: 'wij zijn toch een en al er mee begaan onze subjectiviteit uit te schakelen en enkel te erkennen wat zich uit zichzelf voordoet? Dat is onze mentaliteit.' Dat is de mentaliteit van de klassieke Griekse filosofie! De fenomenologie stelt daar tegenover dat, zoals ik al zei, wij mensen medeverantwoordelijk zijn voor wat er is, en reeds vanaf het moment dat wij iets op een bepaalde manier zien of beschouwen. Wij moeten ons terug bewust worden van het feit dat het er

niet op aankomt onze subjectiviteit zoveel mogelijk uit te schakelen, maar dat er juist heel veel afhangt van onze subjectieve zienswijze. Dat daardoor medebepaald wordt wat werkelijk wordt.

‘Het is bijzonder dramatisch dat ook de menswetenschappen zich helemaal naar dat model van de exacte wetenschappen gericht hebben’

MENS EN NATUUR

Dus een oproep aan de mens om zich meer rekenschap te geven van zijn greep op de werkelijkheid? Ja. Zich rekenschap geven van het niet-onschuldig zijn, ook. Maar ik moet bij deze bespreking van de milieuproblematiek iets betrekken dat ik tot nu toe terzijde heb gehouden. Iets dat zeer moeilijk is. (*denkt lang na*) Denkers als Heidegger en Kruithof in zijn *Mens aan de grens* beschuldigen eigenlijk de mens. Het egoïsme van de mens, zijn zelfbetrokkenheid en eigengereidheid, het grenzeloze antropocentrisme. Voor Heidegger is het ware humanisme er dan ook een waarin de mens zich niet langer centraal stelt, maar zich openstelt voor *het andere*, zeg maar *het zijn*. Kruithof geloofde dat ook: dat de mens teveel aan zichzelf denkt en te weinig aan het andere, de natuur, of hoe je dat ook noemen wil. Ik zie dat niet zo, en Husserl ook niet. Ik zie eerder ons cultuurprobleem in het feit dat de mensen hun eigen menselijke inbreng hebben willen terugtrekken en zich volstrekt onderwerpen aan schijnbare wetmatigheden.

Het moet ook maar eens gedaan zijn met de natuur zo te verafgoden. Die neiging vinden we bij Heidegger, maar ook bij Kruithof en Apostel. Je moet beseffen dat het natuurbehoud al heel vlug op grenzen stuit. Bijvoorbeeld: milieuvriendelijke architectuur. Wat houdt dat in, een milieuvriendelijk gebouw neerzetten? Bomen rooien,

de aarde omwoelen, daar iets in te planten wat er helemaal niet in thuis hoort ... De natuur die er op die plaats was, wordt vernield. Veel van wat de mens doet is er nu eenmaal op gericht de natuur voor de mens leefbaar te maken of te houden. Dat mag je niet ontkennen. De natuur op zich is niet in ons geïnteresseerd. Kijk maar eens rond, zoveel leefbare natuur is er niet. Er zijn genoeg onherbergzame, onbewoonbare plaatsen.

AFSTAPPEN VAN DE GROEI-ECONOMIE

Je zou kunnen beargumenteren dat we dankzij ons wetenschappelijk-technologisch kunnen, ook oplossingen voor de milieuproblematiek achter de hand hebben. Of denkt u dat ‘groene technologie’ ongeschikt is om echte oplossingen te bieden? Zolang als al die technologische oplossingen moeten zorgen voor economische groei, zijn we terug bij af. Het zou toch duidelijk moeten zijn dat een elementaire oplossing erin zou bestaan afstand te doen van die vraag om economische groei. Iedereen is natuurlijk vergeten waarom dat überhaupt wenselijk is. De Amerikaanse economen die het voor eerst over *growth economics* begonnen te spreken, voerden als hoofdargument aan dat blijvende groei noodzakelijk is om het verlies aan arbeidsplaatsen, dat gepaard gaat met een verhoogde productiviteit, op te vangen. Dat kan in hun logica alleen voorkomen worden door die verhoogde productiviteit niet te gebruiken om hetzelfde te produceren met minder arbeidskrachten, maar om met dezelfde arbeidskrachten méér te produceren. Anders zou heel hun idee van economische harmonie aan diggelen liggen, want een verlies aan werkgelegenheid impliceert een verlies aan koopkracht, en dus aan marktmiddelen, enzovoort.

Afstand doen van dat groei-idee is in principe mogelijk. Men vertelt mij dat Japan al zeker 20 jaar geen groei meer kent. En dat kan geen kwaad. Het leven gaat er gewoon door, er verandert niet zo veel. Maar de Japanse staatschuld groeit mateloos, want het

enige dat extra belastingen opbrengt is groei. Daarom probeert men nu die groei met alle mogelijke middelen aan te zwengelen. Om de staatsschuld te kunnen betalen! Wel, dan haak ik natuurlijk ook af (*lacht*).

Bent u pessimistisch, of denkt u dat we ons nog kunnen redden?

Ik denk dat veranderingen mogelijk zijn, maar dat die pas gerealiseerd zullen worden na een grote catastrofe.

Is zo’n geloof in het didactisch potentieel van catastrofes niet heel erg gevaarlijk? De enige catastrofe die zo ernstig is dat mensen er effectief lessen uit zouden trekken, zou wel eens de totale catastrofe kunnen zijn.

Dan is het natuurlijk te laat. Uit de financiële ramp van 2008 zijn er evenmin lessen getrokken.

Toch zijn er ook historische voorbeelden van het tegendeel. Zo is bijvoorbeeld de hele Europese geschiedenis vooral een oorlogsgeschiedenis geweest. Oorlog voeren om grondgebied, voortdurend buurlanden aanvallen ... na WOII zijn ze daar in West-Europa toch min of meer mee gestopt.

‘Als we de mens willen centraal stellen, wat bedoelen we daarmee?’

Er zal pas verandering komen na een grote catastrofe, denk ik, anders zal de mentaliteit er nooit rijp voor zijn. Mensen zijn ook zo onverschillig, dat zie ik niet zo snel veranderen. Maar vroeg of laat gaan we tegen de lamp lopen.

Maar verandering is dus in principe mogelijk, zei u.

Jazeker. Om een voorbeeld te geven: in het eerste rapport van de club van Rome, in 1972 al, staat als voorwaarde voor een oplossing dat zowel de vervuiling als het gebruik van grondstoffen en energie per producteenheid tot één vierde van het toenmalige niveau zou moeten worden teruggebracht.

Nu is dat daadwerkelijk iets verlaagd, maar zeker niet tot een vierde. Er

bestaat nochtans een eenvoudige mogelijkheid: verminder de *productie* met een vierde. Dat kan, als je de levensduur van de producten met een vierde *verlengt*. Als een broek niet één, maar vier jaar meegaat. Als je een meubel niet na tien, maar pas na veertig jaar zou moeten vervangen. Maar we zitten nu eenmaal met een wegwerp-economie. Zelfs auto's worden zo gemaakt, geprogrammeerd bijna, om snel te verslijten.

Maar dat zou een totale herziening van het productieproces vergen. Afstand nemen van het kapitalisme zoals we dat nu kennen. Is dat dan niet het grote probleem, in plaats van onze wetenschap en filosofische traditie? Economische verandering is een basisvoorwaarde. Maar het een kan niet veranderen zonder het ander, zonder een heroriëntatie naar (meer kijk op) de werkelijkheid, op wat er werkelijk gaande is. En daar heb ik in mijn filosofische kritiek altijd voor gepleit. Want al waarover wij nu spreken kom je in geen enkel zuiver wetenschappelijk handboek tegen. Bovendien is het bijzonder dramatisch dat ook de menswetenschappen zich helemaal naar dat model van de exacte wetenschappen gericht hebben, waardoor ze evenmin de werkelijke problemen nog zien. Echte mens'wetenschap' kan je dat dus niet meer noemen.

'De filosofie heeft een eigenaardig lot: ze is aan bod gekomen waar het zagezegd niet om filosofie ging'

Vragen voor het vrijzinnig humanisme

Uw kritiek op de wetenschappen zal voor menig vrijzinnig humanist een moeilijke pil om te slikken zijn.

Daar valt onder humanisten flink wat over te discussiëren. Ik heb de indruk dat de literatuur die daarover bestaat, weinig ter kennis wordt genomen. Je hebt tenminste drie voorbeelden: Heideggers *Brief over het humanisme*, Levinas' *L'humanisme de l'autre homme*

en *Mens aan de grens* van Jaap Kruit-hof. Dat zijn verschillende stellingen die allemaal op een bepaalde manier het humanisme ter discussie stellen, maar onze vrijzinnig humanisten trekken zich dat niet aan, dat interesseert hen niet.

U hebt met uw *Topica* een heel werk geschreven over, kortweg, het belang van het stellen van de juiste vraag. Welke vragen zou het vrijzinnig humanisme zich vandaag moeten stellen, volgens u? Mijn *Topica* is een instrument, een werktuig in de zin van Aristoteles' *Logica*. Het is daar, maak er gebruik van. Men moet zichzelf afvragen: 'waar-mee zijn wij eigenlijk bezig?' Als we de mens willen centraal stellen, wat bedoelen we daarmee? Waarover heb je het als je zegt 'het belang van het menselijke bevorderen'? Waarin zie je dat belang? Wat is er belangrijk voor de mens, en wat is belangrijk voor de mensheid? Is er een verschil tussen die twee? Ik maak in mijn *Topica* een onderscheid tussen behoeften en belangen. Wat voel je daadwerkelijk aan als behoefte, en wat meen je te begrijpen als je *belang*?

Ik heb het gevoel dat heel die discussie nog moet starten. Laat men zich eerst daárover ten gronde bezinnen. Het is erg belangrijk om daarbij niet op het ideologische niveau, het beginselvaste, te blijven hangen. Daarin ligt het verschil tussen ideologie en filosofie. Ik ben geen ideoloog, ik hoef niet principieel vast te houden aan bepaalde beginselen. Kijk, principiële vragen stellen zich overal. Wij mensen stellen onophoudelijk dit en dat voorop. Tot op zekere hoogte kunnen we die vooropstellingen nog bewijzen of bevestigen, maar op een bepaald moment kom je uit bij principes. Volgens de definitie van Aristoteles: 'het eerst waarvan daan iets is, wordt of gekend wordt.' Voor de ideologie stopt het daar: over ultieme principes kan je niet discussiëren, daar telt enkel nog het geweld of de macht. Voor de filosofie is net dat de eigenlijke discussie: het zich bezinnen over de eigen uitgangspunten en principes. Er zou overal meer gefilosofeerd moeten worden hoor, dat

geldt niet alleen voor het vrijzinnig humanisme.

OVER FILOSOFIE WAAR MEN ZE NIET VERMOEDT EN ANDERE MIJMERINGEN

Hebt u, in de zestig jaar dat u actief met filosofie bent bezig geweest, de rol van de filosoof in de maatschappij en het aandeel van de filosofie in het maatschappelijk debat zien achteruitgaan? Ja en nee. Is dat niet altijd zo geweest? Wat heeft iemand als Heidegger eigenlijk bereikt, buiten wat persoonlijk prestige? Niets dus. Met Levinas, of Kuhn is het nog erger gesteld, hun eigenlijke boodschap is helemaal nooit opgepikt.

Maar je moet dat ook anders durven bekijken. De filosofie heeft een eigenaardig lot: ze is aan bod gekomen waar het zagezegd niet om filosofie ging. In de literatuur, bij Proust of Kafka bijvoorbeeld. Er is veel meer filosofie dan onze huidige kortzichtige opdelingen doen vermoeden. De eigenlijke basisbeschouwingen van elke wetenschap zijn filosofisch. Galilei's fundering van de moderne natuurwetenschap, dat is filosofie! Net als de basisbeschouwingen van Einstein over de relativiteitstheorie.

'Er is veel academische filosofie, maar het trekt allemaal op niet zoveel'

Filosofie is soms meer aanwezig waar men ze niet vermoedt, dan waar ze officieel geprogrammeerd wordt. Je moet ook beseffen dat de filosofie eigenlijk nooit een schools bestaan heeft geleid. Vreemd genoeg is de uitzondering daarop de grote Duitse periode: Kant, Hegel, Fichte, Schelling hadden allemaal een academische carrière. Maar dat was ook maar beperkt, Shopenhauer, Feuerbach en Marx bijvoorbeeld niet. Vanaf de twintigste eeuw is er veel academische filosofie, maar het trekt allemaal op niet zoveel.

Heeft dat misschien te maken met de manier waarop het universitaire bedrijf werkt? De laatste tijd

regent het klachten over de schier ondraaglijke publicatiedruk.

Ach, de beste manier om mensen het leven moeilijk te maken en zelfs te doen beëindigen is ze te dwingen om te publiceren. Kijk, sinds 2000 zijn er van mij vijf of zes boeken verschenen. Die had ik nooit kunnen schrijven zonder jarenlange voorbereiding, een tijd waarin ik te weinig gepubliceerd heb. Die tijd zou ik nu, als jonge onderzoeker, nooit hebben gekregen.

Bovendien heb je de absurde situatie dat de meeste A-publicaties Amerikaanse tijdschriften zijn, wegens hun grote oplagen. Die tijdschriften zouden artikels van mij niet moeten hebben, en evenmin die van Apostel of Kruithof indertijd, want dat past niet in hun manier van denken. Je

moet je dus aanpassen, als je die kansen niet wil laten schieten. Zo dwingen ze mensen in een bepaalde richting. De uitdrukking van Marcuse komt me daarbij voor ogen: 'repressieve tolerantie'.

Al die publicaties ... tot wat dient het uiteindelijk? Waar blijft het? Ik heb 15 jaar van mijn leven dáár aan gewerkt (*wijst naar een hele boekenrek gevuld met dikke, blauwe boeken*). De Husserl-uitgave, 41 boekdelen van verschenen. Ik ben de enige in België, in Europa en misschien wel in de wereld die de volledige uitgave bezit. Goed, die staat in nogal wat bibliotheken, maar wat doe je ermee? Allemaal bestuderen? Begin er maar aan. Zelfs ik heb het niet allemaal gelezen. Als je het beter had willen doen, had je die publicatie

jarenlang moeten stilleggen en werken aan een zinvolle en verantwoorde selectie.

De publicatiedruk en de volledigheidsobsessie hebben dat onmogelijk gemaakt. Het stond Husserl overigens voor ogen dat men met zijn werk aan de slag zou gaan in verschillende wetenschappelijke takken. Daar is allemaal niets van in huis gekomen. Dus wat stelt het uiteindelijk allemaal voor? Een slag in het water.

Thomas Lemmens

Rudolf Boehm geeft zijn Marx-lezing in het Geuzenhuis op donderdag 21 november om 19:30. Meer info op pag. 50 van deze Geus.

Boehm over de publicatiedruk aan de universiteiten: 'De beste manier om de mensen om mensen het leven moeilijk te maken en zelfs te doen beëindigen is ze te dwingen om te publiceren. Al die publicaties ... tot wat dient het uiteindelijk? Waar blijft het?' © Gerbrich Reynaert

© Gerbrich Reynaert

Tom Decorte is professor in de criminologie (UGent). Hij is gespecialiseerd in onderzoek naar druggebruik en richtte het Instituut voor Sociaal Drugsonderzoek op aan de Gentse universiteit. Vanuit dat instituut formuleert hij regelmatig beleidsadviezen en zetelt hij in diverse onderzoeksgroepen van de overheid.

De Belgische overheid bestempelt het drugsmisbruik als een volksgezondheidsprobleem en wil een drugsbeleid gericht op rationele risicobeheersing. Haar doelstellingen zijn: een daling van het aantal afhankelijke burgers, een daling van de fysische en psychosociale schade van drugsmisbruik en een daling van de negatieve gevolgen voor de samenleving (waaronder de maatschappelijke overlast). Bijna 15 jaar later blijken die objectieven geenszins gerealiseerd: de beginleeftijd van druggebruik is niet gestegen, het middelengebruik in onze samenleving is niet verminderd en het drugaanbod hebben we niet onder controle gekregen.

Bovendien heeft de Belgische aanpak – nog steeds gestoeld op het strafrecht en criminalisering – een resem onbedoelde maar erg kwalijke gevolgen. De illegaliteit vormt de belangrijkste pushfactor voor criminele ondernemers, die aangetrokken worden door de enorme winstmarges. Hoe harder de repressie, hoe ‘crimineler’ de cannabismarkt wordt. Elke overwinning in het uitschakelen van een productie- of distributieketen wordt onmiddellijk tenietgedaan door het opduiken van andere groepen of individuen. De samenstelling, de zuiverheid en het THC-gehalte in cannabis zijn op geen enkele manier beheersbaar gebleken. Bovendien worden problematisch roes-

middelengebruik niet tijdig gedetecteerd. Het drugsfenomeen verplaatst zich alleen maar in geografische zin of verandert van gedaante, en blijft daardoor minder zichtbaar en beheersbaar voor politie, justitie, preventiewerkers, hulpverleners en onderzoekers. Tegelijkertijd heeft de overheid geen enkele mogelijkheid om de marketingstrategieën van de producenten te beknotten of te beïnvloeden, wat ze met de legale roesmiddelenindustrie wél probeert te doen.

Een bijzonder groot aandeel van de criminaliteit in ons land is rechtstreeks en onrechtstreeks het gevolg van het drugsverbod. Elke aanhouding op basis van de vigerende drugswetten betekent een overbelasting van het strafrechtssysteem, en draagt verder bij tot de overbevolking van onze gevangenissen. Ten slotte heeft de criminalisering van de drugsmarkten ook bijzonder verstrekende internationale gevolgen (gewelddadige conflicten, de grote economische macht van criminele organisaties, corruptie, ontwrichte gemeenschappen en bedreiging van de democratische instellingen in vele landen).

Het opsluitingsbeleid en de exuberante uitgaven die gepaard gaan met vruchteloze strategieën om het aanbod te doen slinken, verdringen meer kosteffectieve en op wetenschappelijke evidentie gebaseerde investeringen in effectieve preventie, in de reductie van de vraag en in schadebeperking. Uitgaven van belastinggeld moeten gericht zijn op activiteiten waarvan duidelijk kan worden aangetoond dat ze positieve gevolgen hebben en bijdragen aan het verwezenlijken van de belangrijkste beleidsdoelstellingen. In economisch woelige tijden kunnen we het ons niet

Gebruik en teelt van cannabis

Het is de N-VA blijkbaar menens met hun *war on drugs*. Maar, zo roept de partij op, is het niet de oproep tot hardere repressie even zoveel (of misschien wel meer) vragen. De Geus laat twee experts aan het woord over de wenselijke uitdrukking: is het een goed idee om de Belgische overheid zelf ca-

veroorloven om investeringen van miljoenen euro's met een louter symbolische waarde te blijven volhouden.

Het is dus hoog tijd voor een maatschappelijk debat over alternatieve regulering. De wereldwijde ervaringen met het reguleren van tabak, alcohol en geneesmiddelen (al dan niet op voorschrift) kunnen een zeer belangrijke leerschool zijn omtrent wat werkt en wat niet. De internationale wetenschappelijke kennis omtrent de wettelijke regulering van productie-technieken en controle op producenten, prijsvorming en taxatiebeleid, ontradende boodschappen, schadebeperkende strategieën is beschikbaar. Elk van deze reguleringsmodellen biedt verschillende opties om zowel de aanbod- als de vraagzijde te reguleren.

Overigens, reguleren betekent niet dat we supermarkten creëren waar drugs voor iedereen gratis beschikbaar zijn. Reguleren betekent óók niet: het goedkeuren of aanmoedigen van roesmiddelengebruik, of het minimaliseren van de gevaren en risico's van druggebruik. Het fenomeen anders reguleren gaat ook samen met normeren, grenzen stellen.

En wie de ontwikkelingen in de VS, in Latijns-Amerika en in tal van Europese landen op de voet volgt, begrijpt dat het internationale politieke getij zelden zo gunstig oogde. Overal is men op zoek naar manieren om vanonder het juk van de internationale verdragen te geraken. Laat ons dus experimenteren met modellen van wettelijke regulering van drugs, zodat de macht van criminele organisaties wordt ondermijnd, en de gezondheid en de veiligheid van de burgers wordt beschermd.

Tom Decorte

cannabis legaliseren?

zeker voor wat cannabis betreft, gaan er voor elke
) stemmen op die om een totaal andere koers
elijkheid van legalisatie/regularisatie. Of, sterker
cannabis te laten kweken en verkopen?

De internationale illegale drugsproductie en drugshandel overtreft qua omzet de grootste legale goederenmarkten, zoals bijvoorbeeld de oliehandel. Eén blik op de wereldkaart van de drugsproductie en -handel leert dat nagenoeg alle landen ermee te maken hebben. Op elk geografisch niveau kenmerkt de drugsmarkt zich door een sterke dynamiek, een grote wendbaarheid, innovatie (zowel qua productie als qua smokkelwijze) en grenzeloze investeringsmogelijkheden. Een aantal landen zijn afhankelijk van de return van drugsproductie en -handel en worden daarom drugseconomieën genoemd: onder meer Afghanistan, Colombia, Mexico. Interne en externe militaire conflicten, politieke instabiliteit, georganiseerde misdaad en de illegale drugseconomie voeden elkaar.

Is het in die realiteit ernstig om te denken dat men met een eenvoudige wetswijziging deze wereldhandel fundamenteel kan raken, laat staan een halt toeroepen?

Als het al effect kan hebben, moet de operatie wereldwijd worden doorgevoerd en daar is momenteel absoluut geen politiek draagvlak voor. Op Europees niveau bestaat evenmin politieke bereidheid voor een drastische koerswijziging en blijft men vasthouden aan de zogenaamde *balanced approach*, waarbij inwerken op de vraagzijde (preventie, hulpverlening) en druk zetten op het aanbod hand in hand gaan.

Een legalisering van bijvoorbeeld cannabis of een regulering van een deel van het drugsaanbod (bijvoorbeeld via geaccrediteerde cannabistelers) roept naast de praktisch-organisatorische problemen, heel wat vragen op. Welk percentage van de vraagzijde wordt hiermee bereikt? Wat gebeurt er met

dat gedeelte van de vraagzijde dat geen toegang heeft tot het gereguleerd distributiesysteem, bijvoorbeeld de minderjarigen? Zullen zij niet extra 'bewerkt' worden door de illegale markt?

De prijs die Nederland betaald heeft voor het invoeren van een gedoogd distributiesysteem is gigantisch. Het concept heeft een tiental jaar prima gewerkt, maar medio de jaren '90 hebben criminele organisaties de markt volledig overgenomen. Productie en distributie zijn geprofessionaliseerd, de omzet geëxplodeerd. De cannabismarkt overheerste in geen tijd de heroïne- en cocaïnemarkt. Het aantal illegale verkooppunten rond coffeeshops steeg exponentieel en richtte zich met een breed gamma aan illegale drugs op de coffeeshopbezoekers. Bovendien heeft de recente drastische koerswijziging van de Nederlandse regering ertoe geleid dat de Nederlandse criminele organisatoren hun cannabisproductie hebben verlegd naar de buurlanden.

Wie het genoeg heeft gehad om recent (25 augustus) de uitstekende reportage van Prof. J. Marsden (Kings College London) over de legalisering van cannabis in de staat Californië te bekijken, heeft gezien hoe commercialisering deze beleidsbeslissing heeft gerecupereerd en hoe in geen tijd de beschikbaarheid van cannabis explosief is toegenomen. De nieuwe regelgeving is zeer makkelijk te manipuleren en strafrechtshandhavers zijn niet langer in staat om het gereguleerde productie- en distributiesysteem te handhaven.

Het is het zoveelste bewijs dat het naast elkaar bestaan van een gelegaliseerd/gereguleerd/gedooogd aanbod én van een illegaal aanbod alleen maar leidt tot een grotere beschikbaarheid van drugs, wat de vraagzijde onder extra

Met toestemming van de auteur.

CONTRA

Criminoloog Brice De Ruyver doceert strafrecht, strafrechtelijk beleid en drugsbeleid aan de UGent. Hij was veiligheidsadviseur van premier Verhofstadt (2000-2008) en sinds 2010 is hij Nationaal Drugscoördinator.

druk plaatst. Het valt op dat de voorstanders van legalisering of regulering vertrekken van een zeer rationalistisch mensbeeld: middelengebruik is een rationele keuze die men met méér en goede preventie kan beïnvloeden. Verslavingsexperts en ervaringsdeskundigen maken brandhout van dit rationalistisch mensbeeld. De marketingstrategieën die in de wereld van de synthetische drugs gehanteerd worden, bewijzen het evenzeer.

Waar is de consistentie in ons preventiebeleid als wij het drugsaanbod loslaten? Middelengebruik is een gezondheidsaangelegenheid en vanuit dat perspectief probeert men ook de beschikbaarheid van legale genotsmiddelen zoals alcohol en tabak te beperken. Moeten we het aanbod van de illegale drugs dan uitbreiden? Wetende dat de maatschappelijke kost van alcohol en tabak, nu, een veelvoud is van die van illegale drugs? Waar zit de logica in deze boodschap? Zo lang op deze vragen geen behoorlijk, liefst internationaal gedragen, antwoord wordt geformuleerd, moeten we vasthouden aan een gebalanceerd (vraag én aanbod) drugsbeleid. Een *war on drugs* moeten we niet voeren. Tegen sociale fenomenen kan men geen oorlog voeren.

Brice De Ruyver

(Spelregels: de auteurs 'pro' en 'contra' nemen vooraf geen kennis van elkaars standpunt.) Bezoek onze website voor deelname aan de poll.

Kunstenaars als gidsen voor het leven

In zijn cultuurbijdrage bespreekt Willem Elias deze keer Marc Cloet en Marcel Pinas die, wars van de anti-didactische attitude van de meeste kunstenaars, kunnen beschouwd worden als educatoren. Als 'gidsen voor het leven'. Elias zou Elias niet zijn als hij tegelijkertijd ook niet enkele wezenskenmerken van de moderne kunst zou blootleggen.

Mark Cloet

AGOGIEK

Mark Cloet is al van vroeg in zijn loopbaan geobsedeerd door mijn beroep (*Willem Elias is prof aan de VUB, n.v.d.r.*). Het ook nog in het Nederlands niet volledig ingeburgerde woord 'agogiek' spreekt hij uit als een magische toverformule. Hij ziet ook veel heil in het Engelse *agodic*, hoewel het hier enkel een muzikale (een bepaalde wijze van accentueren) en geen educatieve betekenis heeft. Ik ben ondertussen, na twintig jaar inburgeringspogingen, gestopt om de term ingang te doen vinden in het gewone taalgebruik. Niet uit ontmoediging, eigen aan het schrijden van de leeftijd, maar omgekeerd uit een schalkse deugnieterij die door de jaren onaangetast blijft. De duisternis rond de term 'agogiek' kan enkel maar zijn toverkracht versterken.

Om uit te leggen wat men onder 'agogiek' kan verstaan, gebruik ik dan maar omschrijvingen. Dat doe ik ook in andere talen, waar 'agogiek' doorgaans niet tot de woordenschat behoort. Ik heb me lang afgevraagd hoe het kan dat een complexer woord, namelijk 'pedagogiek', zonder moeite door zo goed als iedereen begrepen wordt (zelfs de domsten onder ons hebben ermee te maken gehad, weliswaar tevergeefs) en dat dit niet meer

het geval is wanneer het eerste deel van de samenstelling wegvalt. In feite wordt enkel de doelgroep verwijderd, het kind ('ped' komt van pais, paidos). Pas nu, na jaren dubben, wordt het me duidelijk wat de problematische gevolgen zijn van de verkorting van 'pedagogiek' naar 'agogiek'. Men verwijdt niet enkel de doelgroep, maar men ondermijnt meteen het hele systeem van de onderwijskunde. Ik hou dan ook van 'agogiek' als niet-schoolse educatie. In de vakliteratuur wordt dit ondertussen de 'informele en/of niet-formele opvoeding' genoemd.

Een kleine fenomenologie van een school zegt ons dat het een instelling is met volgende kenmerken:

- 1) een autoritaire relatie tussen leraars en leerlingen (meester/slaaf)
- 2) een consensusovertuiging omtrent de leerstof en het leerprogramma (agenda)
- 3) deze is gebaseerd op een eeuwenlange traditie van de fundamenteën van de westerse cultuur (christendom en platonisme)
- 4) afgebakende, aaneensluitende lessen in een bepaald gebouw, met vrij penitentiële architectuur
- 5) weinig creatieve didactiek
- 6) kwalitatief evaluatiesysteem
- 7) gezaghebbende directie

Zet dit allemaal op zijn kop en dan

weet men wat agogiek is. Het deel 'ped' staat voor meer dan de doelgroep 'kind'. Het staat voor een autoritair systeem. Dit laatste wordt in de agogiek ondermijnd.

Het is duidelijk dat Mark Cloet ten volle de functie vervult van de moderne kunstenaar die in het midden van de 19de eeuw is ontstaan

Zo komt men tot een soort 'educatie van onderuit', die ik graag het oudste beroep van de wereld noem en dat

bestaat uit het zelf leren leven en dit aan anderen doorgeven. Noem het de zorg voor zichzelf en voor anderen. De weg vinden en wijzen om objectief en subjectief gelukkig te zijn. Het zijn dat een wel-zijn is, zit hier van bij aanvang in. Niet alleen voor zichzelf, maar ook voor anderen zorgen en vooral de anderen voor zichzelf te leren zorgen, maakt dat zorgzaamheid en leerbaarheid de kernen vormen van het agogische. (De zorgzaamheid van wat men in de volkstaal het oudste beroep noemt, krijgt hier meteen een plaats).

De cultuurfilosofie heeft lang de overgang van natuur, de dierlijke fase van de mens, naar cultuur, het niet meer

dierlijke stadium, als centrale vraag gehad. De antropologie en de biologie heeft ons ondertussen te veel informatie bezorgd om een aantal typisch culturele kenmerken exclusief aan mensen toe te kennen. Er valt immers te constateren dat die ook bij dieren aanwezig zijn. Dat geldt zeker voor de niet-formele educatie, bijvoorbeeld in de vorm van het spel, zoals Johan Huizinga ons leerde. Hier zit de link met de kunst.

KUNST ALS EDUCATIEF SPEL

Kunst behoort binnen de cultuurfilosofie tot de categorie van het spel. Het boeiende van Mark Cloet is dat hij niet enkel een artistieke spelontwikkelaar is, maar ook een spelleider.

Laat ons eerst iets zeggen over kunst als spel. Bij de omschrijving van 'spel' vindt men doorgaans dat het zich in de vrije tijd afspeelt. Voor kunst mag dit niet begrepen worden als een hobby. Het gebeurt vaak dat kunstenaars voor de broodwinning een ander vak uitoefenen. Ofwel vloeien werk en vrije tijd samen. Verder is het nut van de kunst dat ze nutteloos is. Ze staat buiten het efficiëntiedenken. De moeder van de kunst is immers het feest.

Het spel heeft twee interessante kenmerken die ook gelden voor de moderne kunst. De regels hebben geen noodzakelijke grond, maar zijn het gevolg van de afspraken van de eerste spelers. Er is daarbij een grote vrijheid. Eens de regels bepaald zijn, worden ze echter zeer strikt toegepast, veel nauwgezetter dan in het gewone leven. De kunstenaar is een perfectionist die tot in de details secuur uitvoert of het laat doen, zoals hij het goed vindt.

Het verhaal van de moderne kunst is haar zelfbevraging en een antwoord daarop dat meervoudig blijkt te zijn. Deze methodische twijfel is het logische gevolg van de crisis na de zekerheden (de canon) van de oude kunst en het verlies van haar oude functies: beelden bewaren, religies belijden, moraliseren, macht huldigen, ruimtes verfraaien, de heldendaden

Mark Cloet aan het werk. Kenmerkend voor Cloet is het breken met de typisch anti-didactische attitude van de kunstenaar. © Janna Huyghe

in herinnering houden. Haar nieuwe functie is oude werelden afbreken en er vooral nieuwe creëren.

Het professionele kunstenaarschap kenmerkt zich doordat een reeks vormen dermate herkenbaar geworden zijn dat men er een naam op kan kleven. De naam van de kunstenaar spreekt uit de vorm, zonder dat het werk een etiket behoeft. Deze vormgeving is het gevolg van een mengeling van auteurschap en sociale invloeden

bronzen constructies die een conceptuele uitleg vergen. Zijn tekeningen doen soms 19de-eeuws aan, of zijn lineair accuraat hedendaags. Beeldhouwen – of beter: beelden maken – is het onvermijdelijke verlengstuk van zijn lichamelijke, waar méér dan het manuele bij komt kijken.

Het verhaal van de moderne kunst is haar zelfbevraging en een antwoord daarop dat meervoudig blijkt te zijn

Het is boeiend om te zien dat men via het existentialisme even in het 'oeuvre als leven' en het 'leven als oeuvre' van Mark Cloet kan binnendringen. Al doende realiseert hij zijn existentie. Hij plukt uit de alledaagsheid van zijn omgeving en transformeert ze in kunst waarin zijn hart klopt. Toch zou het verkeerd zijn Mark Cloet te versmachten onder een vitalisme met existentialistische inslag. Als postmoderne kunstenaar is hij de dans van één toegangsweg als benadering ontsprongen. Een postmodernist danst liever als Shiva: met meer dan twee armen. Vandaar dat men het werk van Mark Cloet ook best als een tekensysteem bekijkt, om te zien hoe hij de betekenisproductie ontleent aan de sociale contexten. Het poststructuralisme kenmerkt zich precies door het inzicht dat meerdere invalshoeken een verrijking zijn, Nietzsche indachtig.

DE KUNSTENAAR ALS DIDACTICUS

Mark Cloet behoort niet tot het soort kunstenaars dat scheidt en vervolgens de creaties aan hun lot overlaat. De meeste kunstenaars hebben een fundamenteel anti-didactische attitude. Het werk zou zogezegd voor zichzelf spreken, wat veel gevraagd is van een teken in een tekensysteem dat principieel de kenmerken van een geheimtaal heeft, met een in aanvang onbekende code. De kunstenaar wil zijn werk niet duidelijk maken. De toeschouwer moet zelf zijn lessen trekken uit het werk. Didactiek, van 'didaskoo, onderwijzen', is etymolo-

gisch verwant aan 'deiknumi, tonen'. Men zou kunnen zeggen dat een kunstenaar wil 'tentoonstellen', maar niet wil 'tonen'. Hij wil aanschouwers, maar wil zijn werk niet aanschouwelijk maken. Ontsproten aan de religie, wil de kunst ook een basiskenmerk van religie delen, namelijk het mysterieus zijn. De kunstkritiek is hieraan medeplichtig. Teksten over kunst moeten volgens deze discipline het werk verduisteren, niet verlichten. Educatieve uitleg is uit den boze.

Mark Cloet kenmerkt zich precies in het breken met deze anti-didactische attitude. Niet dat hij een belerende uitleg geeft van zijn werken, maar hij probeert in hoge mate zijn publiek te laten participeren met zijn werk. Naast de omgevende wereld waarin de werken ontstaan, zorgt hij ook voor een wereld van gemeenschappelijkheid met de anderen waarin hij als spelleider optreedt. Dit impliceert dat Mark Cloet aan de kunst een hoge maatschappelijk waarde toekent, die ver staat van haar versierende functie.

Immanuel Kant heeft het esthetische scherp afgebakend van het ethische en het theoretische. Maar precies daardoor heeft hij binnen de kennis een evenwaardige plaats aan de kunst toegekend als aan de religie en de wetenschap. Belangrijk is echter de gelijkwaardigheid van de drie verschillende sferen.

Haar onderzoekende houding maakt dat kunst een plaats verworven heeft naast de wetenschap in de menselijke betrachtning om de wereld en zichzelf te begrijpen

Met Lévi-Strauss zou men de artistieke praxis van Mark Cloet kunnen zien als een actuele vorm van 'wild denken'. Elke vorm van ordenen brengt immers kennis voort. Lévi-Strauss maakt het onderscheid tussen de ingenieur en de knutselaar. Met verschillende middelen kunnen beide hetzelfde bereiken, bijvoorbeeld een

Mark Cloet © Janna Huyghe

die tijdsgebonden meebepalend zijn. Dat is het geval met Mark Cloet. Hij heeft een eigen spel ontwikkeld met zijn label erop. Dit is uitgesproken postmodern, zoals men van zijn generatie overigens kan verwachten. Het houdt in dat hij niet naar één consequente vormgeving zoekt die hij blijft uitpuilen, maar met bestaande vormen speelt en daar zijn stempel op drukt. Bij Mark Cloet kan je zowel expressionistische beeldjes vinden als

brug maken over een rivier. De eerste doet dit op een wetenschappelijk verantwoorde wijze. De tweede met de middelen die voorhanden zijn. Lévi-Strauss situeert de kunst tussen de mythe en de wetenschap. De kunstenaar heeft iets van een geleerde en iets van een knutselaar.

Het is duidelijk dat Mark Cloet hier ten volle de functie vervult van de moderne kunstenaar die in het midden van de 19de eeuw is ontstaan. De nieuwe kunstenaar wil zijn visie op de werkelijkheid aan de gemeenschap tonen. Hij breekt dus met de traditie waarin de machthebbers de normen bepalen. Hij toont dat er alternatieven zijn. In feite breekt hij met de gedachte dat er een consensus is binnen een gemeenschap. Het is het begin van het individualisme waarvan hij zelf een goed voorbeeld is. Weliswaar is dit een marginale houding. Door zijn 'anders-zijn' plaatst hij zichzelf aan de rand van de maatschappij. Hij breekt met tradities en kijkgewoonten, en brengt

nieuwe, prikkelende dingen. Het conservatieve publiek wordt erdoor geschokt. De moderne kunstenaar krijgt echter de aandacht van een aantal nieuwsgierigen, die hem menen te begrijpen en die geboeid raken door zijn creativiteit. De moderne kunstenaar verstoort de heersende orde. Niet om wanorde te creëren, maar vanuit de overtuiging dat er niet één orde is, eerder heel veel gelijkwaardige manieren van ordenen.

Deze onderzoekende houding maakt dat kunst een plaats verworven heeft naast de wetenschap in de menselijke betrachting om de wereld en zichzelf te begrijpen. De wetenschap doet dat volgens methoden die exacte resultaten geven of die toch betrachten. De kunst is vrij van deze verplichting en laat de verbeelding de volle loop. Die vrijheid is de kunst. Interessanter naarmate haar vorm boeiender is. Het academisme komt overeen met het dogmatisme in de wetenschap: de regels volgen zonder ze in vraag

te stellen. Dit maakt van de kunst ook een wapenbroeder van de filosofie. Zolang deze de meid was van de theologie, was ook de oude kunst de bevestiging van religieuze waarheden. De moderne kunst daarentegen, als experiment, verloopt parallel aan het vrije denken, dat het hoofdkenmerk is van de westerse filosofie.

Het is dan ook niet onverwacht dat Mark Cloet, als eerste na de voormalig directeur van de Gentse Academie Pierre Vlerick, een Fulbrightbeurs gekregen heeft om in de Verenigde Staten te verblijven, trouw aan de woorden van de illustere senator naar wie deze beurs vernoemd werd, J. William Fulbright: *'The rapprochement of peoples is only possible when differences of culture and outlook are respected and appreciated rather than feared and condemned, when the common bond of human dignity is recognized as the essential bond for a peaceful world.'* Ook de kunst draagt daar ten volle aan bij.

Marcel Pinas

EEN MARRON IN LELYDORP

Een ander mooi voorbeeld waar de kunstenaar optreedt als educator is Marcel Pinas, een Surinaamse kunstenaar die ook les heeft gevolgd aan de prestigieuze Rijksacademie in Amsterdam. Hij geniet internationale belangstelling. Dat succes is zichtbaar aan het grote atelier dat hij pas heeft gebouwd in Lelydorp, even buiten Paramaribo, waarin hij zijn oeuvre in optimale omstandigheden kan ontwikkelen: schilderijen die zeer veelkleurig hun wildheid ontleen aan de graffiti-kunst – zonder het te zijn. Dichter bij Basquiat dan bij Keith Haring. Wat verwant aan Penck ook. Al doen die namen er niet toe. Pinas is Pinas en primitivisme in de kunst heeft hij zeker niet op school geleerd: hij is erin geboren. Hij is een Marron, een afstammeling van slaven die na de afschaffing van dit statuut zo slim

waren de blanken niet meer te vertrouwen en het oerwoud invluchtten. Daar ontwikkelden ze een heel eigen cultuur. Studiereizen naar Afrika lieten hem toe met enige verbijstering te constateren dat ook daar sporen van die cultuur te vinden waren: een mooi fundament om op verder te bouwen.

Pinas is Pinas en
primitivisme in de kunst
heeft hij zeker niet op school
geleerd: hij is erin geboren

Een motief dat zijn werk overheerst is een alfabet dat door een zekere Afaka ontwikkeld werd en nog zijn naam draagt. Het diende om onder de slaven te communiceren zonder dat de blanke kolonialisten het snapten. Mooi symbool van protest tegen de onderdrukking en tevens een interes-

sant grafisch gegeven. Kunstenaars spelen graag in op beide. 'Vorm' en 'inhoud', noemt men dat.

Naast zijn schilderijen is hij ook installaties gaan maken. Hiervoor maakt hij gretig gebruik van de voorwerpen uit het dagelijkse leven van de lokale bevolking waar hij vandaan komt. Ze bepalen de sfeer en zijn, eens geïntegreerd als kunstwerk, sprekende symbolen voor zowel de authenticiteit als de miserabele situatie waarin een groot deel van de huidige bevolking nog moet leven.

EEN SURINAAMS ZWARTBERG

Pinas is geboren in de buurt van Moengo, ooit een welvarend stadje van de werknemers van Suralco, een door Hollanders uitgebate bauxiet-fabriek. Nu de mijnen niet meer rendabel zijn, is het stadje in verval

Marcel Pinas © William Tsang

geraakt, met alle sociale gevolgen van dien. Zeg maar Zwartberg, maar dan zonder reconversiegelden. Hieraan wil Marcel Pinas iets doen voor zover het in de mars ligt van zijn kunst. In het leegstaande hospitaal heeft hij in vrij primaire omstandigheden een kunstschooltje opgericht. Eerst met wat weerstand van de lokale autoriteiten, maar later met hun steun. Ze zagen al vlug het nut in van de beweging die Pinas in gang zette. In een soort polyvalente ruimte nodigt hij kunstenaars uit om te werken met kinderen. Niet alleen tekenen, schilderen en knutselen, maar ook muziek, theater en dans.

Verder geeft hij twee à drie beeldende kunstenaars de mogelijkheid om een drietal maanden als *artist in residence* in Moengo te verblijven. Ze krijgen de middelen om er te werken, worden verondersteld workshops op te zetten met de jeugd en hun aanwezigheid moet resulteren in een blijvend publiek kunstwerk in het verloederde stadje dat op die manier symbolisch begint te herleven. Klap op de vuurpijl

van dit initiatief is een jaarlijks kunstfestival dat kunstenaars en liefhebbers naar Moengo moet lokken. Dit jaar in september was het muziek, volgend jaar worden het podiumkunsten en in 2015 komt de beeldende kunst aan de beurt. Dus niet naar Venetië, maar naar Moengo!

Niet naar Venetië,
maar naar Moengo!

EDUCATIEF PROJECT ALS KUNSTWERK

Marcel Pinas heeft in Moengo ook een oude loods omgevormd tot museum voor moderne kunst. Voorlopig met zijn eigen werk, maar dat moet uitgebreid worden. Hij geeft er zelfs rondleidingen. Zijn werk vormt ook een goede aanleiding om over de sociale situatie te reflecteren en te discussiëren. Tussen de typische, geruite Afrikaanse tassen tonen video's ons het oude gebruik om waren op het hoofd te vervoeren. Hangende waterzakken bevatten resten van menselijke botten. De industriële vervui-

ling van het water doodt op termijn diegenen voor wie het drinkwater is. Schoolbankjes en een bord evoceren een armzalig klasje en verwijzen naar hoe weinig kansen kinderen hier hebben. Maar ook de fierheid van het volk komt aan bod. Een keukenkast, waarop elke Surinaamse vrouw pleegt fier te zijn, staat als readymade in de tentoonstelling. Ze symboliseert de gedachte om tevreden te zijn met wat er is en fier te worden op wat je kan bereiken.

Marcel Pinas beschouwt dit educatieve project als een eigen kunstwerk op zich. Hij geeft vorm aan een situatie met de bedoeling een effect te hebben op mens en maatschappij, een oude doelstelling van kunst. Met dit werk wil hij de jeugd aanzetten om kunstenaar te worden. Letterlijk (beeldend, muzikant, danser, acteur ...), of figuurlijk: kunstenaar van het eigen leven. Hoop geven als alternatief voor een mislukte jeugd die toekomstloos tot marginaliteit en criminaliteit leidt.

Willem Elias

Weet u

Beste en trouwe lezer,

Een hoogmis waar ik jaarlijks naar uitkijk is de autokeuring. Voor het luttele bedrag van € 30 kan je nog eens de sensatie beleven van een examen – dat gevoel van angst, onzekerheid, verwachting, hoop en wanhoop.

Dus, op een druilerige dag spoed ik me in mijn inmiddels enigszins gedateerde slee naar de automobielin-spectie. Daar kies je gegarandeerd de langste wachtrij uit en schuift gelaten aan. Ruim tijd en gelegenheid om kennis te maken met de medemens – dit keer in de gedaante van een gezet mannetje met bril die rokend ijsbeert tussen de file wachtende auto's. En ja, hij kiest mij uit om zijn ongenode kop door het raam van mijn limousine te steken: 'Weet u, ik denk dat hij het zonder problemen zal halen', zegt hij. Ik knik instemmend en antwoord dat dit het beste type Mercedes is dat ze ooit gemaakt hebben: de legendarische W124. 'Weet u,' repliceert het mannetje, 'ik bedoel mijn Audi', en hij wijst op de grijze aftandse bak achter mij. En om zijn overtuiging kracht bij te zetten, stapt hij op de Audi af en geeft met de vlakke hand een flinke dreun op het dak.

'Weet u, waar ze het strengste op zijn, dat zijn de uitlaatgassen. U zal wel zien.' En dan, met een monnellachje: 'Het is zoals bij de mens nietwaar. Onze uitlaatgassen zijn ook niet meer wat ze waren.' En dan volgt een heftig lachje. 'Weet u, en met de lichten is het ook altijd prijs. Maar ja, wij zien zelf ook al niet zo goed meer hè.' Hij blaast een elegant rookkringetje door mijn raam en vervolgt: 'Weet u, de schokdempers, dat is ook zoiets. Het is niet anders bij de mens hè, mijn op-hanging deugt ook al lang niet meer.' Schaterlach.

Ik ben opgelucht als ik weer een meter mag opschuiven. Het mannetje wandelt mee. 'Weet u, ze pakken u ook altijd op de remmen.' Nu gaat het

komen denk ik, hij zal zeggen dat hij zelf wat ontremd is, maar hij zwijgt. Als mijn koets eindelijk aan de beurt is, volgt het mannetje nauwgezet alle verrichtingen van de autokeurder. Hij duikt mee onder de brug en inspecteert het onderstel. 'Weet u, men kan zien dat dit toch al een zeer oude bak is. Is hij niet wat aan het oproesten vanonder? Maar ja, hoe zullen wij er over enkele jaren uitzien vanonder?', en hij lacht een rij geoxideerde tanden bloot.

Dan volgt het verdict. De keurman zegt dat mijn uitlaat zijn beste tijd heeft gehad. Het mannetje barst in een homerische lach uit en wijst ongegeneerd op mijn kruis. 'Weet u, ...' Ach man, val toch dood. Mijn vernietigende blik legt hem het zwijgen op. 'Ik weet het!', roep ik uit. Hij haalt de schouders op en wandelt eindelijk terug naar zijn bolide.

Herexamen dus. Tweede zit. Ik verlaat

de kassa en daar komt het mannetje weer te voorschijn. Hij zit me op de hielen tot ik in de auto stap. 'Weet u, eigenlijk zou zo'n jaarlijkse keuring verplicht moeten zijn voor alle zestigplussers. Gebreken nauwlettend in het oog te houden: slechte stoelgang, lekkende hartkleppen, getroebleerde lenzen, falende penissen, incontinentie, kortademigheid, verkalking, slechte verbranding, flatulentie, krakende gewrichten.' Als ik het raam dicht draai gaat hij verder: 'En als het niet lukt bij de herkeuring: verplichte verwijdering uit het sociaal verkeer en een attest voor euthanasie. En dan op het kerkhof, zoals de auto's. Wat denkt u?'

Ik verlaat volgas het parkeerterrein en laat hem in een gifblauwe wolk achter. Er zit iets in denk ik, maar hij heeft één piste volledig buiten beschouwing gelaten: recyclage.

Willem de Zwijger

© Carwallpaper.cc

Sarah Ferri in de Gentse Handelsbeurs

Dancing at the supermarket

Muziek liefhebber Dany Vandenbossche laat in deze aflevering van Podium zijn oog vallen op Sarah Ferri, winnares van het jaarlijkse Jonge Wolven Concours in 2008, een organisatie van Trefpunt en AVS tijdens de Gentse Feesten. Na deze wedstrijd maakte zij het waar als één van de betere singer/songwriters van het moment.

Jonge Wolven, volgend jaar aan haar tiende editie toe, is sinds enkele jaren niet meer beperkt tot de ontdekking van Gents of Oost-Vlaams talent, maar is uitgegroeid tot een nationale wedstrijd. Ik volg Jonge Wolven elk jaar op de voet, want ik maak deel uit van de jury. Volgend jaar zal ik nog eenmaal jureren voor de tiende editie van dit concours, maar dan leg ik er het bijltje bij neer, het is tijd voor vernieuwing. Geen oude bokken maar jonge wolven, is ook voor de jury de boodschap.

Je moet één ding toegeven, de kwaliteit van Jonge Wolven is elk jaar toegenomen. In de loop der jaren heeft dit concours ongetwijfeld een bijdrage geleverd aan de Vlaamse muziekscene. Het is absoluut geen vrij podium en evenmin een crochetwedstrijd oude stijl. Uit de honderden demo's die worden ingestuurd, worden er achttien performers geselecteerd die elke avond in de Spiegeltent hun ding doen. Op de laatste dag van de Gentse Feesten worden zowel winnaar als publieksprijs bekend gemaakt.

GENTSE PODIUMDAMES

Er zijn op dit ogenblik een hele reeks Gentse zangeressen/componisten actief, onder meer Trixie Whitley, met haar Amerikaanse roots, Reena Riot (Naomi Sijmons), dochter van Scabs-bassist Fons Sijmons die in juli van dit jaar overleed, en An Pierlé. Trixie speelde een fantastische set op Gent Jazz in 2012 en 2013, en Reena Riot was te zien op het podium van Trefpunt tijdens de Gentse Feesten in 2013. Er leeft dus één en ander in de Gentse muziekscene; mijn enthousiasme voor deze singer/songwriters is groot. De podiumdames zijn allemaal bijzonder actief en het is in deze *stream* van zangeressen dat je ook Sarah Ferri moet situeren.

LADIES OF THE BLUES, SOUL AND JAZZ

Ferri is sterk beïnvloed door de legendarische zangeressen Ella Fitzgerald, Nina Simone en Billie Holiday. Ella Fitzgerald, geboren in 1917 en overleden aan de gevolgen van diabetes in 1996, wordt beschouwd als de *First lady*

of *Song* en trad op met Dizzy Gillespie en Duke Ellington, de grootsten uit de bebop en swing. Ella Fitzgerald werd ontdekt na een wedstrijd voor amateurs en kon zo een bestaan opbouwen. Billie 'Lady sings the blues' Holiday (1915- 1959), is al even legendarisch in de jazzwereld en trad op met Lester Young, Count Basie en Artie Shaw. En dan is er natuurlijk ook nog Nina Simone, die in 2003 in Frankrijk overleed nadat ze enkele jaren voordien de States had verlaten. Zij wordt weleens de *High Priestess of Soul* genoemd, wat volgens sommigen veeleer op haar onmogelijke gedrag slaat dan op het door haar beoefende genre. Simone heeft enkele hits op haar naam staan en was ook een tijd zeer actief in de burgerrechtenbeweging van Martin Luther King. Net zoals bij elk van haar illustere voorgangers en inspirators, zeg maar de *ladies of the blues*, *soul en jazz*, ligt de nadruk van Ferri op haar zang. Ook onze landgenoot Django Reinhardt, de *godfather* van de gipsy jazz, is nooit ver weg in de muziek van Sarah.

Sarah Ferri is een Gentse met

© Gus & Stella

Italiaanse roots. Een Belgische moeder en een Italiaanse vader vormen de perfecte combinatie om een muzikale loopbaan te beginnen waarin je de invloeden van het Noorden en het Zuiden kunt horen, zo zegt ze zelf. Ze startte als frontvrouw van Misses Bombie, een groep die vooral actief was in het begin van de jaren 2000. Nadien ging ze solo. Ze schrijft zelf eigenzinnige en creatieve songs. Hun sprookjesachtig karakter werd gaandeweg beïnvloed door de naakte eerlijkheid van seventiesfolk en zonnige gipsy jazz swing uit de fifties.

THUIS OP HET PODIUM

Dankzij haar overwinning op het Jonge Wolven Concours in 2008, kon ze het jaar nadien de Gentse Feesten openen op het groot podium aan Sint-Jacobs. Ze speelde een fantastische set die door velen werd gesmaakt en ongetwijfeld een belangrijke rol heeft gespeeld in haar verdere carrière. Want als er iets is waar ze zeer goed in is, dan is dat live optreden. Ze houdt van het podium en dat is te merken. Gaandeweg schreef ze arrangementen voor backing vocals (Sofia Ferri, Emmanuelle Schotsaert, Tine Roelens en Jessie Willemse) en omringde zich met een zeer goede band: Jan Oelbrandt op gitaar, Steven van Halsbeeck op contrabas en Jonathan

Callens op drum.

Het begon pas echt te vloten toen ze in 2010 op Dranouter speelde en als support act aantrad voor Caro Emerald (Caroline Esmeralda van der Leeuw) in de AB, Simply Red in het sportpaleis en Jools Holland in Antwerpen en Brugge.

Toen ik in 2010 een nieuw avontuur aanging met frontman John Watts en zijn band Fischer-Z, plaatste ik als support act Sarah Ferri in de Gentse Bijloke. Het Nieuwsblad schreef: 'Sarah Ferri's stem is van vele markten thuis' en nog 'Zowel Fischer-Z en Sarah Ferri spelen ijzersterke concerten in de concertzaal van de Bijloke'. Het is duidelijk dat Ferri een singer/songwriter is om in de gaten te houden. In datzelfde jaar werd ze opgenomen in het project *Artist in Residence* van de AB. In 2011 speelde ze ook in de Geus van Gent een try-out voor de latere tournee.

FERRITALES

In april 2012 verscheen haar debuutplaat *Ferritales*, een samentrekking van *fairytale*s en Ferri als verwijzing naar de sprookjesfeer die we in haar muziek terugvinden. De cd werd geproduceerd door Koen Gisen (An Pierlé en White Velvet), die ook instond voor de productie van The Bony King of Nowhere en anderen. Koen Gisen is de partner van An Pierlé en programmator van de Vooruit. De mastering van de cd werd door Tim Young verzorgd in de wereldberoemde Metropolis Studio in Londen, waar onder meer ook Florence and the Machine en de Rolling Stones een cd opnamen.

Niets werd dus aan het toeval overgelaten en na de opnames vertrok Sarah met *Ferritales* op tournee. Ze trad op in haar tweede thuisland Italië en werd er na haar concert in Bologna goed onthaald. Ze speelde met succes in Parijs en ook aan de andere kant van de taalgrens kreeg ze lovende kritieken in onder meer La Libre Belgique. De cd werd onmiddellijk door de gespecialiseerde pers – voor zover die er nog is – zeer goed onthaald. Zowel in Humo als

in de Knack verschenen positieve reacties. Het album haalde de Ultratop en bleef daar 46 weken staan met een piekpositie op 15 gedurende een week. De voorstelling van de cd in de Vooruit en een uitverkochte AB waren grote successen.

TIJDLOZE KLASSE

Om nog maar eens te citeren, Radio 1: 'Onmiskkenbaar talent, Sara Ferri. Wat een stem! En met dat fijne bossa nova-ritme van *Spring air* worden wij ten huize van Radio 1, ondanks de sneeuw, helemaal warm en vrolijk. Het nummer maakte zijn titel meer dan waar. Zonder pretentie, maar met bakken naturel en charme pakt ze ons in minder dan twee minuten in. Tijdloze klasse noemen we dat. Onmiskkenbaar talent, zeg ik u.'

De cd bevat 12 nummers, waarvan openers *On my own* en *Were you there* als singles uitgebracht werden en behoorlijk goed scoorden. Ook het door Radio 1 geciteerde nummer *Spring air* is terug te vinden op deze cd. De backing vocals werden voor deze opname uitgebreid met Jethro Ferri, de eerder genoemde Koen Gisen en Servaas Lateur. Voor het uitbrengen van *Dancing at the supermarket*, schreef Ferri een wedstrijd uit voor de videoclip. Namelijk film jezelf, dansend in de supermarkt. De winnaar van de wedstrijd kreeg een intiem huisconcert. Om dit nummer te promoten ging ze het akoestisch spelen in koffiehuisjes en winkels, dicht bij het publiek.

Na optredens in Japan speelde ze tijdens de vorige Gentse Feesten op Polé Polé, met opnieuw een schare aan positieve commentatoren. Aan de *Ferritales*-tournee komt dus nu een einde met de afsluiter in de Handelsbeurs op 19 december 2013. Wie een ontdekking wil doen, moet beslist gaan kijken en luisteren naar het veelbelovende talent Sarah Ferri, een fantastische singer/songwriter uit onze contreien.

Dany Vandenbossche

Dagen van ontkenning

Antonio Gamoneda beschrijft de leugen

Hoewel historische voorbeelden het tegendeel aantonen, wordt nog wel beweerd dat het lange gedicht een onmogelijkheid is, omdat de poëtische spanning niet vele bladzijden lang is vol te houden. Inderdaad, dat is moeilijk, maar de Spaanse dichter Antonio Gamoneda heeft met zijn *Descripción de la mentira* nogmaals bewezen dat het wél kan.

Het is een lang gedicht, in de grondtekst, zo'n 40 bladzijden. Gamoneda heeft ook lang over de verdichting van zijn ervaringen gedaan: het boek verscheen in 1977, na tien jaar stilte, tien jaar na zijn bundel *Blues Castellano*. In 2003 heeft hij de bundel nog herwerkt.

Het gedicht is niet in reguliere strofen ingedeeld, maar telt veel witregels, veel 'pauzes', veel stilte. Zo is de zin 'Dagen van werk op het land, uitgestrekt voorbij het water, bewerkbare tongen en de rogge onder de winter: zo is de wereld vóór mijn ogen' in drie versregels opgedeeld, met twee witregels. Dat dwingt tot langzaam lezen. En dat is nodig om de *portee* te vatten van wat hier aan 'verinnerlijkte feiten' in een permanente opeenvolging van bijzondere beelden is neergelegd.

Ongetwijfeld is de bundel een samenhangend geheel, maar het is verleidelijk de geïsoleerde regels als gnomische poëzie te lezen. Vele verzen kunnen een zelfstandig bestaan leiden, zo bijvoorbeeld: 'De stilte is beslist een vreselijke geschiedenis maar er bestaat een gezondheid die op wanhoop volgt'; 'De ongelovige woont in een wereld van smeekbeden. Schittering staat voor zijn ogen, die door verontwaardiging werden verwond'. De vragende vorm wordt frequent gebruikt en ook dat dwingt tot reflectie: 'Zit de waarheid in de tong of in de ruimte van de spiegels?'

Gamoneda werd in 1931 geboren, hij heeft dus opkomst (en ondergang) van het Francoregime, de triomf van het fascisme, meegemaakt en bestreden. Hij leefde in 'een gesloten land; ondoorlatendheid was het enige bestaan'. Maar in zijn gedicht worden geen feiten gedateerd, geen gebeurtenissen gelokaliseerd, geen namen genoemd. De dichter memoreert wat hij heeft opgeslagen en verwerkt; hij schrijft tegen het vergeten. Het vergeten, aldus de ervaren vertaler Bart Vonck (°1957) in zijn uitvoerig nawoord, is dan ook een sleutelwoord in *Beschrijving van de leugen* (Leuven, P, 2012). Het 'veronderstelt de laatste overwinning van de dictatuur. Het elimineert na de gruwel van het

Alleen deze dag is het leven waard want alle
andere dagen waren dagen van ontkenning.

De priesters begingen ontkenning en de handelaars
en de mannen van eer begingen ontkenning;

en er was ontkenning in de kinderen en in degenen
die foltering doorstonden voor de goede zaak en in
degenen die door vriendschap bezeten waren;

en de dijen die ik met mijn tong kende gingen dicht en de
tepels die op mijn lippen lagen zijn hard als kiezel geworden.

Er was een tijd die door moeders en ophelderingen werd
bewoond maar daarna zijn er dagen gekomen waarop
lichamen elkaar zochten en elk lichaam daag- de op met zijn
kracht en toen was er aanklacht en sommigen zijn gestorven
en anderen zijn naar hun moeders teruggedeinsd

en de moeders waren blind in hun buik

en er bestond geen plek in ginds land

en in die les hilde elke mens en hij verliet de stad
en er werd lange tijd niets van hem vernomen.

schrikbewind het historische geheugen.' Zelf zegt de dichter: 'Mijn lichaam weegt in de rust en mijn sterkte ligt in het herinneren; in het herinneren en het misprijzen van het licht dat is geweest en neerdaalde, en in mijn vriendschap met de zelfmoordenaars.' En ook: 'Mijn geheugen is vervloekt en geel zoals het onverwoestbare residu van de gal.'

Vonck heeft 'gekozen voor een brontaalgerichte vertaling die recht doet aan de specifieke poëtische "vreemdheid" van het origineel. Zo komt de weerbarstigheid van Spaans ook in het Nederlands terecht.' Deze aanpak resulteerde in een bijzonder waardevolle, niet-weerbarstige vertaling van deze grote poëzie.

Renaat Ramon

Alles wat is

James Salter

De Amerikaanse auteur James Salter (pseudoniem van James Horowitz) was voor mij lange tijd alleen maar de auteur van het cultboek *Spel en tijdverdrijf*. Later bleek dat hij ook nog een aantal andere mooie boeken heeft geschreven, zoals de verhalenbundel *Laatste nacht* en het autobiografische *Dwars door de dagen heen*. Zijn boeken werden echter hoofdzakelijk gesmaakt door een kleine kring literatuurliefhebbers: Salter was jarenlang een writer's writer. Nu heeft hij op 88-jarige leeftijd en na 34 jaar (zijn vorige roman dateert uit 1979) een roman geschreven waarmee hij internationaal doorbreekt. Een passend eerherstel.

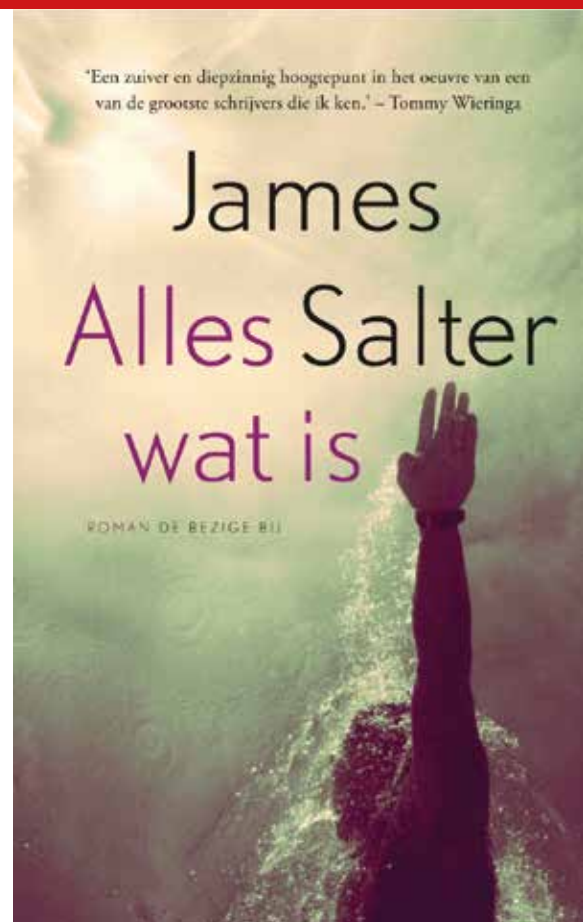
Er is rond *Alles wat is* heel wat buzz ontstaan. Plots wil iedereen James Salter lezen. Tommy Wieringa – de populaire Nederlandse auteur van onder andere *Joe Speedboot* en *Caesarion* – dook in alle media op om te vertellen dat Salter zijn grote held is. Op de cover van het boek staat dan ook een lovende quote van Wieringa: 'Een zuiver en diepzinnig hoogtepunt in het oeuvre van een van de grootste schrijvers die ik ken.' Op de eerste pagina's van de roman (de pagina's voor de titelpagina) leveren ook meer toonaangevende buitenlandse auteurs, zoals Susan Sontag, John Banville en Julian Barnes, lovende commentaren. In het verleden deden Philip Roth en Richard Ford al hetzelfde. En ja hoor, die vleiende commentaren zijn geheel terecht.

De verteltechniek van *Alles wat is* kenmerkt zich door een aaneenschakeling van korte hoofdstukken, geschreven in een spaarzaam proza, waarin het leven van Philip Bowman wordt verteld. De roman samenvatten is uiterst moeilijk omdat Salter veel personages creëert die elk hun rol spelen in Bowmans leven, maar er ook vlug weer uit verdwijnen. Toch weidt de auteur vaak uit over leven en liefde van die nevenpersona-

ges. Enerzijds is er erg weinig plot, maar anderzijds gebeurt er op elke pagina wel iets – hoe banaal ook.

Ultiem zijn de zinnen van Salter met geen andere te vergelijken: hij schrijft behoedzaam, sober, helder en trefzeker

Aan het begin van de roman is Bowman officier bij de marine (Salter zelf had, voor hij schrijver werd, eveneens een carrière bij de luchtmacht en was gevechtspiloot in Korea). Hij neemt deel aan de aanval op Okinawa. Na de Tweede Wereldoorlog keert hij terug naar Amerika en wordt redacteur bij een literaire uitgeverij in New York. Op het vlak van de liefde kent Bowman minder succes: een eerste keer trouwt hij met Vivian, maar na een aantal jaren eindigt het huwelijk omdat man en vrouw gewoon niet bij elkaar passen. In Londen heeft hij vervolgens een romance met de vrouw van een collega, maar die relatie vervluchtigt al snel. Een derde vrouw verraadt en bedriegt hem op een erg vernederende manier.

Bowman neemt later wel weerwraak – op een nog meer vernederende manier.

Ondertussen lezen we dat Bowman zich onderdompelt in het uitgeverijwereldje en daar horen zakenreizen, lunches, recepties en feestjes bij. In *Alles wat is* wordt veel gedronken, versierd en gevrijd. Maar ook veel gepraat: Salter is een meester in het neerschrijven van dialogen, en dat doet hij op een heldere en droge manier. Daarbij verschijnt een schitterende beschrijving van een tijdsperiode waarbij genot en plezier afgewisseld worden met pijn en onmacht.

Bij momenten doet het proza van Salter denken aan de minimalistische stijl van Raymond Carver. Net zoals bij Carver wordt er simpelweg een beeld geschetst, zonder dat daarop een psychologische of ethische duiding volgt. De lezer dient zelf te interpreteren. Op het vlak van sfeerzetting doet Salter denken aan Scott Fitzgerald. Maar ultiem zijn de zinnen van Salter met geen andere te vergelijken: hij schrijft behoedzaam, sober, helder en trefzeker. En toch slaagt hij er ook in om een diepere betekenislaag te creëren. Hij zoomt in op kleine details die vaak

schijnbaar oppervlakkig of nietszeggend zijn, maar die uiteindelijk toch niet zo vrijblijvend blijken te zijn. De auteur springt ook vaak van de hak op de tak: hij schrijft een scene en zonder overgang heeft hij het plots over iets anders. Daardoor lijkt het boek soms chaotisch te zijn. Maar samengevat is *Alles wat is* een mooie schets van het

leven van een man dat gedomineerd wordt door liefde en literatuur. Een schets vanaf de Tweede Wereldoorlog tot midden jaren tachtig. Soms moet het gewoon niet meer zijn: een ingetogen verhaal, in fragmenten, dat op het einde toch een compleet beeld oplevert.

Kris Velter

James Salter, Alles wat is. Vertaling Ton Heuvelmans. Uitgeverij De Bezige Bij: 2013, 352p. ISBN 97890234789300.

Verre Velden. Essays en excursies 1995-2012

Ton Lemaire

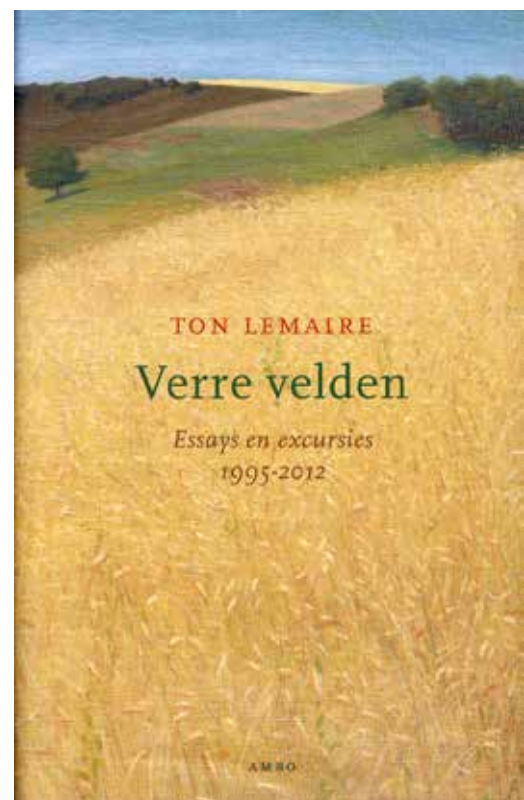
Het nieuwe boek van Ton Lemaire, *Verre Velden. Essays en excursies 1995-2012*, is een ronduit subliem werk. Het is zodanig goed geschreven, genuanceerd, helder en scherp dat het voor mijn part integraal in De Geus mag worden gepubliceerd. Helaas vond de redactie een 400 bladzijden tellend magazine een nogal onhaalbaar plan.

De betekenis van het lezen als een avontuurlijke reis doorheen verschillende velden komt in dit boek helemaal tot zijn recht. Het is een reis doorheen concrete velden in het landschap, maar ook door ideologische, kunsthistorische, cultuurfilosofische, fenomenologische, poëtische en nog talloze andere aandachtsvelden. Het werk opent met een gedicht van Rainer Maria Rilke, dat als een steen in stilstaand water wordt geworpen en waarbij de golvende, uitbreidende cirkels verder resoneren in de volgende hoofdstukken. Uitvoerig analyseert Lemaire het gedicht vanuit de betekenis van een *Weltinnerraum*, een wereldbinnenruimte waarbij een mystieke eenheid wordt gesuggereerd van het eigen innerlijk met de buitenwereld van de dingen. Lemaire koppelt dit gedicht aan beschouwingen

rond onder meer Kants idee van het 'transcendentiaal subject', de betekenis van de dichter, Heidegger, Huxley's *Brave New World*, Etty Hillesum en de Holocaust.

Dit is Lemaire ten voeten uit: vanuit één idee biedt hij een waaier aan van filosofische en cultuurhistorische interpretatiekaders om daarin te verdwalen via zijwegen van zijwegen. Uiteindelijk komt hij dan met een besluit waarin alles plotsklaps op de juiste plaats valt. Vanuit Rilke gaat Lemaire vloeiend over naar het tweede hoofdstuk waarin de roos centraal staat. Opnieuw herkennen we Lemaire op zijn best: een cultuurfilosofische, fenomenologische, symbolische en poëtische interpretatie van de roos, waarbij Rilke opnieuw opduikt.

In het derde hoofdstuk zoomt Lemaire

in op het begrip 'braakliggen', en de betekenis ervan in de traditionele (verloren gegane) landbouw waarin het land voor een tijd braak lag om zich te kunnen herstellen. Deze methode is verdwenen door de opkomst van de moderniteit, het gebruik van actieve bemesting en de verhoogde productiviteit. Lemaire trekt parallellen

met ons moderne, haastige leven waarin we elk moment volproppen met activiteiten. In die moderniteit is een arbeidsethos ontstaan waarin elke vorm van ledigheid, rust en niets doen verdacht wordt gemaakt. De tijd is gedisciplineerd geworden. Vanuit Marx presenteert hij de filosofische tegenreactie hierop aan de hand van het recht op luiheid van Lafargue. In onze tijd is het zelfs zover gekomen dat we gaan spreken over vrijetijds- en vakantie stress. Vrije tijd is voor Lemaire complementair aan het kapitalisme: als we altijd zouden werken, zou er geen tijd meer over zijn om te consumeren. Bovendien vraagt de doorgedreven arbeidsdeling en monotonie van het werk tijd om zich te herstellen. Maar we horen ook tegengeluiden, waarbij men zich probeert te onttrekken aan de dictatuur van de snelheid en het eeuwige 'druk hebben'. Men roept sinds decennia op tot onthaasting, slow food, wandelen, mindfulness, kortom: 'braakliggen'. Lemaire concludeert dat af en toe braakliggen een voedingsbodem kan zijn voor inspiratie en creativiteit.

Het volgende hoofdstuk, *Sprokkelderwijs*, sluit mooi aan bij het vorige. Hierin maakt Lemaire een analyse van het begrip 'verzamelen' in brede zin, maar ook van het verzamelen in bos en veld. Hij wijst erop dat het verzamelen van hout en voedsel vanaf de 19de eeuw gecriminaliseerd wordt. Vervolgens presenteert hij de tegengestelde visies van De Balzac en Marx over het thema van de houtdiefstallen, die samenhangen met veranderingen in eigendomsverhoudingen, de verarming van de plattelandsbevolking en de teloorgang van de zogenaamde 'gemene' gronden. Aan dit laatste besteedt Lemaire veel aandacht. Hij giet het in een boeiende cultuurfilosofische analyse, die hij vervaecht met het agrarisch communisme, de betekenis van omheiningen, de opkomst van prikkeldraad als ecologische verarming van de velden en de verschrikkelijke culminatie van prikkeldraad in de Holocaust. Het lag in de lijn der verwachting dat Lemaire ook de

film *Les glaneurs et la glaneuse* van de Franse cineaste Agnès Varda uitvoerig bespreekt als voorbeeld van modern sprokkelen.

Eén van de mooiste hoofdstukken in het boek vormt het vijfde hoofdstuk, *Korenvelden*. Hierin leeft Lemaire zich volledig uit als landschapsfilosoof. Hij bespreekt niet alleen de symboliek en poëzie van het koren en de traditionele oogst, maar maakt ook een schitterende analyse van de korenveldenschilderijen bij onder andere Van Ruisdael, Van Gogh en onze Emile Claus.

Af en toe braakliggen kan een voedingsbodem zijn voor inspiratie en creativiteit

In het goed hierbij aansluitende hoofdstuk *Aren lezen*, geeft Lemaire boeiende kunsthistorische, filosofische en ideologische interpretaties van bekende schilders zoals Millet en Breton, en koppelt dit aan het thema van de klassenstrijd en de boer. Of beter: hoe de boer in het beeld van de klassenstrijd en de veranderende eigendomsverhoudingen vreemd genoeg afwezig blijft.

In het zevende hoofdstuk voorziet Lemaire de archeologie van een instrument om de moderne maatschappij te kunnen bekijken vanuit een kritische blik. Lemaire dompelt de lezer dus volledig onder in het oude Europese boerenleven, we ruiken bijna de arbeid in het zweet des aanschijns. En plots, zonder dat de lezer het goed beseft, zitten we in Araucanië. De Araucaniërs waren indianen uit Zuid-Amerika (vooral Chili) en Lemaire beschrijft gedetailleerd hun traditionele levenswijze, de invloed van de kolonisatie op dit volk en de fascinatie die Pablo Neruda voor deze mensen had. Lemaire toont hier dat hij een schitterend antropoloog is. Deze omweg doet wat vreemd aan, maar later in zijn boek komen we een merkwaardig verhaal tegen. Ton Lemaire woont namelijk al jarenlang op het Franse platteland, en enkele jaren geleden reed hij over de eindeloze, kronkelende Franse weggetjes toen hij

plots een bord zag waarop stond: '*Tombe du roi D'Araucanie*'. Lemaire moest een paar keer in zijn ogen wrijven, keerde terug en stelde tot zijn verbazing vast dat die tekst werkelijk op het bord stond. Meer nog: het graf van de koning van de Araucaniërs was er inderdaad te vinden! Lemaire ging op onderzoek en kwam uit bij een man die de naam Orélie-Antione Tounens droeg, een avontuurlijke vrijmetselaar die effectief verschillende keren naar de Araucaniërs was afgereisd en zichzelf daar tot koning had uitgeroepen. Zelfs tot op de dag vandaag leeft er een opvolger van deze koning ergens in Parijs. Na die merkwaardige historie schenkt Lemaire uitvoerig aandacht aan de hedendaagse situatie van deze indianen in hun strijd om landrechten en hun zoektocht naar verloren elementen van hun identiteit en tradities.

Hoofdstukken negen en tien vormen enigszins een breuk met de rest van het boek, omdat hij hier een sterk gefundeerde analyse geeft van de kritische theorie in al haar aspecten (kritisch denken, rationalisering, macht, blinde vlekken, ...). Lemaire brengt een interessante kritiek op de kritische theorie en de filosofie in het algemeen, een kritiek die hij verdiept met een beschouwing van het kritisch pessimisme van Horkheimer. Feitelijk vormen deze hoofdstukken een legitimatie van zijn eigen meta-kritisch kader van waaruit hij niet alleen dit werk, maar ook al zijn andere werken heeft geschreven. Het laatste hoofdstuk gaat over het schrijven en het lezen zelf, de liefde voor het boek, het scriptocentrisme van onze cultuur, intertekstualiteit, binnen en buiten het boek en de relatie tussen beiden. Of hoe het boek ons leven en de waarneming van de wereld rondom ons enorm kan verrijken. Maar daartoe mogen we ons niet opsluiten in de boekenkast en moeten we af en toe eens buiten komen, de natuur in.

Kurt Beckers

Tom Lemaire, *Verre Velden. Essays en excursies 1995-2012*. Uitgeverij Ambo: 2013, 382p. ISBN 9789026326370

Verborgen levens

Iedereen heeft zo zijn geheimen. Sommige zijn heel onschuldig, andere kunnen voor heel wat deining zorgen wanneer ze aan het licht komen. Regisseurs Bille August en Ziad Doueiri verfilmden dit thema elk op een heel beklijvende wijze.

Night Train to Lisbon

© www.pathé.nl

De Zwitserse auteur Pascal Mercier laat in zijn filosofische roman *Night Train to Lisbon* zowel het hoofdpersonage als de lezer speuren naar de fundamentele vragen van het menselijk bestaan. Eén daarvan is wat het betekent een andere mens werkelijk te kennen. En dan vragen we ons natuurlijk af of het eigenlijk wel mogelijk is onszelf te kennen.

In de roman breekt een Zwitserse leeraar radicaal met zijn leven. Door een toevallige ontmoeting op straat laat hij alles voor wat het is. Hij stuit op een boek over een overleden Portugese arts en raakt volledig in de ban van

diens overrompelende en diepzinnige gedachten. Hij neemt de nachttrein naar Lissabon, spoort nabestaanden en vrienden van de auteur op en probeert hun levens te ontraadselen. Langzaamaan ontplooit zich een panorama, waarin het verzet tegen de dictator Salazar een grote rol speelt.

Night Train to Lisbon is een dijk van een boek, ook heel mooi vertaald in het Nederlands als *Nachttrein naar Lissabon* door Gerda Meijerink. Ik hield mijn hart dan ook vast toen ik hoorde dat dit monument verfilmd werd. Maar de Deen Bille August doet dat met heel veel intelligentie en

vakkennis. In de Britse acteur Jeremy Irons vond hij de ideale professor Raimund, die zijn verbaasde studenten achterlaat en zonder enige bagage naar Lissabon vertrekt. Met het boek als gids gaat hij op zoek naar informatie over de Portugese schrijver Amadeu de Prado.

Night train to Lisbon is een knappe film die complexe, maar helder geformuleerde analyses maakt van levens die in verborgenheid gehuld waren

Puzzelstukjes uit het verleden schuiven een voor een in elkaar. Die stukjes bestaan uit gesprekken tussen Raimund en de vrienden en familieleden van de overleden schrijver Amadeu de Prado. Raimund bewondert de vitaliteit en intensiteit van het leven van Amadeu en de mensen die dicht bij hem stonden. Hij ontdekt dat deze mensen, ook al wonen ze in dezelfde stad, tegenwoordig nauwelijks of geen contact meer met elkaar hebben. Door de gesprekken en lange flashbacks wordt een aardig beeld geschetst van het Lissabon uit de jaren '70. Amadeu de Prado en zijn vrienden zaten in het verzet dat geleid heeft tot de Anjerrevolutie.

Regisseur en scenarist hebben alle moeite gedaan om de mooiste zinnen uit het boek ook voor de bioscoopbezoeker te citeren, zodat hij net als de lezer kan genieten van lange en trage

passages uit Amadeu's boek. Voor de kijker ontvouwt zich het verhaal via flashbacks en een voice-over. Verder zijn er in de film, net als in de roman, heel wat verwijzingen naar de dichter Fernando Pessoa. De gelijkenis met de twee protagonisten in *Nachttrein naar Lissabon* was opvallend en zal ook de literatuurfreaks onder de kijkers verblijden. *Night train to Lisbon* is een knappe film die complexe, maar helder geformuleerde analyses maakt van levens die in verborgenheid gehuld waren.

Night Train to Lisbon, regie: Bille August, met: Jeremy Irons, Charlotte Rampling, Lena Olin. Duitsland, Portugal, Zwitserland, 2013, 110 min.

The Attack

Ik leerde het werk van Ziad Doueiri kennen door de ontroerende film *Lila dit ça*, die zich afspeelt in een buitenwijk van Marseille waar de dromige jongen Chimo zijn tijd verdeelt tussen zijn moeder en zijn macho vrienden. Lila, net aangekomen in de buurt, is de perfecte belichaming van de lolita met het engelengezicht. Ze opent voor Chimo een wereld van seksualiteit, erotiek en onweerstaanbare aantrek-

kingskracht. Regisseur Doueiri liet hier de spanningen en problemen van de multiculturele samenleving van binnenuit zien.

Zijn nieuwste film *The Attack* is een politieke thriller gebaseerd op een boek van Yasmina Khadra, een Frans-Algerijnse schrijver die publiceert onder de naam van zijn vrouw. De film, met het Palestijns-Israëliësch conflict als rode draad, is verboden in Libanon en stootte ook in Israël op hevig protest.

De Arabische dokter Amin Jaafari behandelt voornamelijk joodse patiënten in een ziekenhuis in Tel Aviv. Zijn werk wordt enorm gewaardeerd en levert hem een belangrijke medische prijs op, de eerste keer dat een Palestijnse dokter deze eer te beurt valt. Maar de vreugde is van korte duur. De dag na de ceremonie vindt er in een café in de stad een verwoestende aanslag plaats die het leven kost aan zeventien mensen. De politie valt het hospitaal binnen en neemt dokter Amin, die levens van de slachtoffers trachtte te redden, mee voor ondervraging. De echtgenote van dokter Amin zou de zelfmoordterroriste zijn die al die doden op haar geweten heeft. Aanvankelijk wil hij de politie niet geloven: waarom zou zijn liefhebbende en ogenschijnlijk gelukkige vrouw tot zo'n vreselijke daad overgaan?

Maar wanneer hij het lichaam van

zijn echtgenote identificeert – een uiterst beklijvende scène – moet Amin de vreselijke waarheid onder ogen zien. Terwijl hij zich concentreerde op de geneugten van zijn benijdenswaardige positie in de Israëlische maatschappij, is zijn vrouw van hem vervreemd geraakt. Ze kwam onder invloed te staan van extremistische moslims. Amin gaat door de hel: zijn rouwproces gaat gepaard met grote vraagtekens bij de ware identiteit van de persoon die hij dacht het best te kennen.

The Attack is een bijzondere aangrijpende film over een man die wanhopig de waarheid wil achterhalen en zijn vrouw probeert te begrijpen

Amin gaat naar zijn minder gegoede Palestijnse familie en leert daar hoe het leven veel moeilijker kan zijn als je niet in een villawijk woont, maar in de door Israëlische soldaten bezette gebieden. Doueiri laat zijn protagonist, en meteen ook zijn kijkers, zich inleven in de mogelijke motieven van zijn vrouw voor haar zelfmoordaanslag, en die te begrijpen. Maar evengoed veroordeelt hij de haat predikende imams die tot nog meer bloedvergieten aanzetten. De zoektocht van Amin is zo intensief dat hij zich na enige tijd nergens meer thuis voelt. *The Attack* is een bijzondere aangrijpende film over een man die wanhopig de waarheid wil achterhalen en zijn vrouw probeert te begrijpen.

The Attack, regie: Ziad Doueiri met Ali Suliman, Evgenia Dodena, Uri Gavriel. Libanon / Frankrijk / Qatar / België, 2012, 105 min.

André Oyen

© www.filmbythesea.nl

© life.paperblog.com

Play me, I'm yours

bracht. Heerlijk. Bij de andere omstanders zag ik dat de muziek ook bij hen emoties triggerde.

Als consulente beluister ik dagelijks hoe de realiteit waarin mensen leven (en waaronder ze lijden) niet te veranderen is. Enkel hun eigen beleving van die realiteit valt – voor een deel – binnen hun eigen veranderingskracht. Daarom is het *bewust zijn* van onze eigen ‘triggers’ soms zo helpend. Omdat we ze op kwetsbare momenten in ons leven kunnen inzetten. Zolang mensen ertoe in staat zijn meerdere emoties te voelen, tenminste. Want soms verliezen mensen het vermogen om de rijkdom aan (schakeringen binnen) emoties te beleven. Dan wordt de weelderige regenboog van meer dan tweehonderdvijftig emoties beperkt tot een tunnelzicht waarin slechts één emotionele kleur overblijft. Die emotionele triggers kunnen zowat alles zijn: muziek, geuren, een beeld, een oogopslag, een foto, of – wie weet – de titel van deze column ...

Nog even terug naar de piano's ... Het viel me op dat de fraai gedecoreerde muziekinstrumenten stevig beveiligd waren met een knoert van een kettingslot. Ongetwijfeld noodzakelijk. Een metafoor kwam me voor de geest. Een vergelijking tussen ons eigen menselijk bestaan en de instrumenten die een hoofdrol spelen in onze stad die sinds 2008 door Unesco erkend is als *Creative City of Music*. Mensen konden de vleugels naar hartenlust bespelen, er de klanken laten uitstromen waarvoor zij kozen: bekende muziekstukken of geïmproviseerd getokkel. Echter wel op dié plaats waar het instrument was neergezet. Op dát moment in de kalendertijd. Is het niet ook zo met onze eigen levens? Binnen de gegevenheden die er zijn en die onder meer bepaald worden door ons milieu, onze erfelijke bepaaldheid, onze beperkingen, talenten en culturele setting waarbinnen we leven, kunnen we onze eigen stem laten horen en ons bestaan kleur geven. Op die manier hebben we elk onze eigen interne ‘piano’ waarop we onze hoogstpersoonlijke composities creëren en spelen. Melodieën en opera's die later als ‘ons leven’ zullen worden geroemd of verguisd. Zo kunnen we onszelf zien als componisten die de partituren van hun bestaan schrijven op de noten van de vrije wil, de vrijheid, autonomie en een gamma aan keuzemogelijkheden. Vastgeklonken aan een stevig kettingslot van beperkingen die aan elk menselijk bestaan eigen zijn.

Een inspirerend initiatief, dat 1-2-3 Piano! Dank u initiatiefnemers, dank u Gent.

Winnie Belpaeme

Ik ben een pendelaar. En, zoals u ongetwijfeld weet uit de reclamespots van de NMBS, is ‘de trein altijd een beetje reizen’. In mijn ervaring heeft de tram deze mooie eigenschap, naast de alliteratie, met de trein gemeen. ‘Een beetje reizen ...’, zo voelt het inderdaad vaak aan als ik gebruik maak van het openbaar vervoer. Omdat naast de rijkdom aan menselijke ontmoetingen die de publieke transportmiddelen me bieden, er ook een aparte tijdsbeleving mee gepaard gaat. Op mijn woon-werktraject zit er heel regelmatig wat speling inzake de tijdsduur van de verplaatsing. Op deze subtiële wijze brengt de NMBS (en in mindere mate De Lijn) een beetje (verplichte) onthaasting in het leven van eenieder die van zijn diensten gebruik maakt. Een gratis surplus-service van de vervoersmaatschappijen. Hun geraffineerde zorg voor de hedendaagse (vaak té) haastige mens is bijna ontroerend. En terecht. Zéér terecht.

Neemt niet weg dat ook deze vrijzinnig-humanistisch moreel consulente onderhevig is aan de voor velen zo herkenbare beleving van een quasi continu tijdsgebrek. Het gebeurt dus frequent dat ik, omwille van het bovenstaande, gebruik maak van mijn autootje om naar de fiere stad Gent te komen. Omdat mensen, en het respecteren van stiptheid, eveneens belangrijk zijn.

Terug naar de essentie: heeft u ook de kans gekregen te genieten van het sociaal-artistieke project 1-2-3 Piano? Van half augustus tot eind september stonden er op zeven plaatsen in onze stad (in navolging van vierendertig andere wereldsteden) kunstig versierde piano's, waarop de voorbijganger haar of zijn muzikale talenten kon uitleven. De piano's nodigden hiertoe uit met de slogan: ‘Play me, I'm yours’.

Toen ik na een werkdag met een golf andere pendelaars uit tram 4 rolde, werd ik overstroomd door warme klanken uit het klavierinstrument dat, met glaskunstwerk van Jeroen Heerwegh getooid, aan het Sint-Pietersstation was neergepoot. Wonderlijk hoezeer muziek mijn gemoedstoestand kan beïnvloeden. Was ik het ene moment op de tram nog wat mentaal aan het uitpuffen van de volle werkdag; het volgende moment genoot ik van de klanken, de harmonie, de woordenloze ontmoeting met de anonieme artiest, en, allicht vooral, van de rust die zijn compositie me geestelijk

DEGEUS

NIEUWSBRIEF

MAGAZINE VRIJZINNIGE ACTUALITEIT OOST-VLAANDEREN

De volgende nieuwsbrief verschijnt op 29 november 2013. Bijdragen hiertoe worden ten laatste op 4 november 2013 verwacht op onze redactie.

AALST

DINSDAG 12 NOVEMBER 2013, 20:00

Voordracht: een waardig levenseinde, een goede dood

Wim Distelmans

HUISVANDEMENS AALST

Wim Distelmans (1952) is kankerspecialist en professor in de palliatieve geneeskunde aan de Vrije Universiteit Brussel. Hij is een van de pioniers in België voor de erkenning van palliatieve zorg en vocht voor het recht op euthanasie.

Gratis toegang.

Info en inschrijving: huisvandeMens - Koolstraat 80-82, 9300 Aalst - 053 77 54 44 - aalst@deMens.nu.

Locatie: Den Ommeganck, Grote Markt 18, 9200 Dendermonde.

ZATERDAG 16 NOVEMBER 2013, 14:30

Smaakvolle stadsverkenning

WILLEMSFONDS AALST

Stadsverkenning van het liberale Aalst. In het kader van de 'Week van de Smaak' ontdekken we tijdens een wandelvoordracht het liberale Aalst, niet zonder regelmatig halt te houden voor typisch Aalsterse proeven.

Deelname: € 13 (WF-leden) / € 17 (niet-leden).

Info en inschrijving: Godelieve Van Gijsegem
053 70 24 25 - godelieve.vangijsegem@skynet.be.

Locatie: Graaf Van Egmont, Grote Markt 1, 9300 Aalst.

BAASRODE

ZATERDAG 9 NOVEMBER 2013 T.E.M.

MAANDAG 11 NOVEMBER 2013

Driedaagse reis in de
Champagnestreek

WILLEMSFONDS BAASRODE

Deelname: prijs niet gekend bij het ter perse gaan

Info en inschrijving: Sander Dalle, 0478 05 07 22
sanderdalle@hotmail.com.

DEINZE

ZONDAG 17 NOVEMBER 2013, 13:45

Rondleiding
Westerbegraafplaats (Gent)

WILLEMSFONDS DEINZE

Een gids zal ons rondleiden op deze prachtige begraafplaats, ook bekend als het geuzenkerkhof, waar o.a. Cyriel Buysse begraven ligt.

Deelname: € 3 p.p. (de kostprijs van de gids wordt gedeeld door het aantal deelnemers).

Info en inschrijving: Bart Provijn - 0474 07 83 79

bart.provijn@telenet.be of Annie Mervillie - 0476 46 67 26
willemsfondsdeinze@telenet.be.

Locatie: Westerbegraafplaats, Palinghuizen 143, 9030 Mariakerke. We vertrekken via carpooling op de parking van de Brielpoort, Lucien Matthijsslaan, 9800 Deinze om 13:45. Of afspraak rechtstreeks aan de Westerbegraafplaats om 14:30.

DENDERLEEUV

DONDERDAG 28 NOVEMBER 2013, 14:00 - 16:30

Voordracht: Atheïsme en humor

Jean Paul Van Bendegem

HVV DENDERLEEUV

De lezing heeft als voornaamste bedoeling een verkenning te presenteren van wat humor is, welke verschillende vormen van humor er bestaan, wat de effecten zijn van humor op mensen (maar ook bij chimpansees en bonobo's), welke betekenissen de lach kan hebben en, als sluitstuk, het filosofisch meest uitdagende onderwerp: waar liggen de grenzen van de humor, aangenomen uiteraard dat er zulke grenzen zijn? Zoals men van een filosoof mag verwachten zal het onderwerp na de lezing veel complexer geworden zijn dan ervoor.

Deelnameprijs: € 3.

Info en inschrijving: Marie-Thérèse De Schrijver

053 66 99 66 - info.hvvdenderleeuw@gmail.com.

Locatie: Kasteeltje, Stationsstraat 7, 9470 Denderleeuw.

EEKLO

DONDERDAG 14 NOVEMBER 2013, 14:00

Infonamiddag levenseindezorg

HUISVANDEMENS EEKLO, GRIJZE GEUZEN

EEKLO I.S.M. SENIORENRaad EEKLO

Praktische regeling van: levenstestament, negatieve wilsverklaring, onomkeerbare comaregistratie, begrafenisprotocol, openen palliatief dossier.

Antwoorden op volgende vragen:

- Is de negatieve wilsbeschikking afdwingbaar (in het licht van de controverse onlangs in het UZ)?
- De gemeente neemt een aantal taken op zich voor wilsverklaringen. Zijn deze taken gecentraliseerd, verplicht te raadplegen door zorgverstrekkers?
- Heeft de arts doorverwijsplicht?
- Staat een onomkeerbare coma wetenschappelijk vast?
- Is het levenstestament een garantie tot mogelijke euthanasie?
- Hoe ver staat Palliatieve Zorgen in AZ Alma en op het thuisfront?

Specialisten die reeds jaren met deze problematiek vertrouwd zijn stellen de verschillende aspecten voor:

Gemeente: voor neerlegging en registratie.

LEIF: voor Euthanasie.

HuisvandeMens: voor hulp bij invullen Levenstestament.

Palliatieve zorg: voor concrete bijstand in thuissituatie in onze regio.

Seniorenraad: voor de blijvende impulsen om tot 'menswaardig ouder worden' te komen!

Gratis toegang.

Info en inschrijving: huisvandeMens - Boelare 131,

9900 Eeklo - 09 218 73 50 - Eeklo@deMens.nu.

Locatie: Dienstencentrum Zonneheem Schietspoelstraat 9, 9900 Eeklo.

EVERGEM

VRIJDAG 29 NOVEMBER 2013, 19:30

Peruviaanse avond

VERMEYLENFONDS EVERGEM

Zoals ieder jaar organiseert VF Evergem in het kader van de 'Internationale Dag van de Migrant' een onvergetelijke avond. Denk maar terug aan de Senegalese, Mexicaanse en Braziliaanse avond. Dit jaar is Peru het gastland.

We genieten van 5 traditionele gerechten in buffetvorm. Een Peruviaanse Evergemaar vertelt een 10-tal minuten over zijn land. De avond wordt eveneens muzikaal gekleurd met panfluit, percussie en zang (2x 30 minuten).

Deelname: € 25 (excl. drank).

Info en inschrijven (een must, plaatsen beperkt):

Gilbert Roegiest - 0479 79 34 79

gilbert.roegiest@telenet.be of Chris Coene

0499 13 41 19 - coenechris1@gmail.com.

Locatie: Zaal Germinal, Velodroomstraat 25, 9940 Evergem.

GENT

VRIJDAG 1 EN ZATERDAG 2 NOVEMBER

2013, 20:30 (DEUREN: 19:45)

Theater door Compagnie ALS

Van en met Kristine Everaert & Muriel Geldhof.

WILLEMSFONDS GENT

Als ze niet hadden gedanst.

Als er geen mannen waren geweest.

Als ze geen verleden hadden.

Julie.

Lize.

Twee vriendinnen.

Een weekend weg.

Als, als, als ...

Heb je echt altijd een keuze?

Een roadmovie op theater over twee vrouwen in een midlifecrisis.

Deelname: € 7 (Willemsfondsleden, -26jarigen),

€ 9 (niet-WF-leden).

Info en inschrijving (gewenst): Compagnie ALS

0491 24 70 15 - compagnie.als@gmail.com.

Locatie: Lakenmetershuis, Vrijdagmarkt 24-25, 9000 Gent.

ZATERDAG 2 NOVEMBER 2013, 19:00

Openingsavond van de ecologische themaweek 'Op grote voet'

Dirk Draulans

GEUZENHUIS I.S.M. HVV OOST-VLAANDEREN

Met deze happening geven we het startschot van een themaweek over de ecologische voetafdruk. Een week waarin we het Geuzenhuis openstellen voor een vijftiental middelbare scholen uit Oost-Vlaanderen.

Concreet: hoe beïnvloedt onze manier van leven het leven van mensen in het Zuiden? Welke andere redenen zijn er om je voetafdruk te verlagen? Hoe kan je jouw ecologische voetafdruk berekenen en verkleinen? Kan ecologisch bewust leven ook fun zijn?

Deze openingsavond is voor iedereen toegankelijk. Op het programma staan een lezing door Dirk Draulans, een bezoek aan de tentoonstelling 'Klimaatcasino' en een receptie.

Gratis toegang.

Info en inschrijving (noodzakelijk): 09 220 80 20

admin@geuzenhuis.be - www.geuzenhuis.be.

Locatie: Geuzenhuis (alle zalen), Kantienberg 9, 9000 Gent.

DINSDAG 5 NOVEMBER 2013, 20:00 - 23:00

Meenderen doorheen de westerse kunstmuziek - Leren luisteren naar 2000 jaar westerse kunstmuziek

Muziekclub 'Capriccio'

UPV GENT-EEKLO

Een avond in het teken van Ludwig van Beethoven.

Deelname: € 10.

Info en inschrijving: Geert Boxstael

upvgenteeklo@gmail.com - 0496 53 99 76 - 09 269 07 10.

Locatie: Gentse Steenweg 18, 9900 Eeklo of

Hofstraat 353/000, 9000 Gent.

WOENSDAG 6 NOVEMBER 2013, 14:00

Voorstelling Low Impact Man

Steven Vromman

GENTSE GRIJZE GEUZEN

Een monoloog onder de noemer eco-come-dy, waarin Steven Vromman op zoek gaat naar duurzame oplossingen voor de huidige milieuproblematiek.

Gratis toegang.

Info en inschrijving: griet@geuzenhuis.be

09 220 80 20 - www.geuzenhuis.be.

Locatie: Geuzenhuis, Zuilenzaal, Kantienberg 9, 9000 Gent.

WOENSDAG 6 NOVEMBER 2013, 20:00 - 23:00

Bespreking Phaedra - Euripides

Leesclub 'Le club des Nobles'

UPV GENT-EEKLO

Hippolytos, de zoon van Theseus, is een grote aanbidder van Artemis, de godin van de jacht. Elke keer na de jacht offert hij aan haar en hij heeft dan ook helemaal geen oog voor Aphrodite, de godin van de liefde. Al snel wordt Aphrodite daarom jaloers, en

ze besluit wraak te nemen op Hippolytos.

Deelname: € 10.

Info en inschrijving: Geert Boxstael

upvgenteeklo@gmail.com - 0496 53 99 76 - 09 269 07 10.

Locatie: Gentse Steenweg 18, 9900 Eeklo of Hofstraat 353/000, 9000 Gent.

DONDERDAG 7 NOVEMBER 2013, 20:00

Infoavond steunfiguur/steungezin

OPVANG I.S.M. JUNA VZW

Opvang is op zoek naar steunfiguren of steungezinnen die niet-begeleide buitenlandse minderjarigen willen helpen. Als steunfiguur/steungezin geeft u zelf aan hoeveel tijd u kan investeren in een jongere, hoe vaak per maand u iets kan afspreken.

Interesse? Of heeft u graag nog wat meer informatie? Dan nodigen wij u graag (vrijblijvend) uit op één van onze informatie-avonden:

Wat kan een steunfiguur/steungezin aan een jongere bieden:

Samen een activiteit doen (winkelen, naar de film gaan, sporten, ...), samen koken en eten, een verjaardagskaartje sturen, een dagje samen op uitstap gaan, bellen of mailen met elkaar ...

Wat krijg je er als steunfiguur/steungezin voor terug?

Je kan een wezenlijk verschil maken in het leven van een jongere, je werkt mee aan een solidaire samenleving, je leert een andere cultuur (andere gebruiken, gewoonten ...) kennen via persoonlijk contact met een jongere.

Je wordt ondersteund in je engagement door de begeleiding van Minor-Ndako en Juna vzw. Bij vragen en bedenkingen kan je steeds bij hen terecht.

Gratis toegang.

Info en inschrijving (vereist):

lenny.trogh@opvang.be - evelien.adam@juna-vzw.eu.

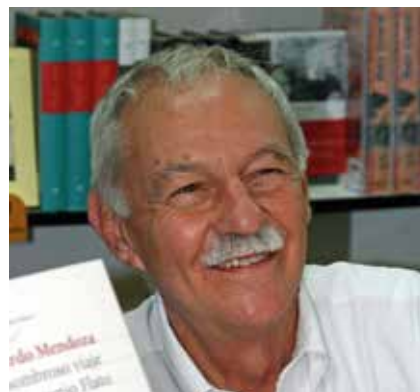
Locatie: Opvang, Blaisantvest 105, 9000 Gent.

VRIJDAG 8 NOVEMBER 2013, 19:30

Bezoek Eduardo Mendoza live in de Vooruit - Domzaal

Leesclub 'De Avonduren'

UPV GENT-EEKLO

De Spaanse schrijver Eduardo Mendoza komt vertellen over zijn oeuvre en over zijn nieuwe boek *De neergang van Madrid*.

De leden van leesclub 'De Avonduren' zijn hier aanwezig naar aanleiding van de recentelijke boekbespreking van *De neergang van Madrid* op vrijdag 6 september jongstleden. Een besprekingsvervolg met 'De avonduren' kan hier verdergezet worden.

Inkom: niet bekend bij het ter perse gaan.

Info: Geert Boxstael - upvgenteeklo@gmail.com.

Locatie: De Vooruit, Sint-Pietersnieuwstraat 23, 9000 Gent.

VRIJDAG 8 NOVEMBER 2013

EN ZATERDAG 9 NOVEMBER 2013, 20:30

Hedendaagse dans 'End Result'

DeF Donkey

WILLEMSFONDS GENT

In *End Result*, een productie van DeF Donkey (I-Luna Group) zie je de zoektocht naar de herinneringen die je gevormd hebt. Een

zoektocht naar die momenten in je leven die significant voor je persoonlijkheid zijn geworden. Een herbeleving via beweging.

Twee individuen maken dezelfde reis. Je ziet de vorming van hun persoonlijkheden en de opbouw van de toekomst. Hun bewegingstaal zal door de herinneringen en een ander verleden, verschillend zijn. Een persoonlijke zoektocht door twee dansers met een verschillende achtergrond en leeftijd. Het is intrigerend om te zien hoe iets zo persoonlijk voor de danser ook het publiek in de 'herkenning' kan raken.

Deelname: € 9 (WF-leden, studenten) / € 11 (niet-leden).
Info en inschrijving (gewenst): DeF Donkey - 0484 27 30 36
- reservatie@defdonkey.be, met vermelding van je
Willemsfondslidmaatschap.
aantal kaarten en gewenste dag.
Locatie: Lakenmetershuis, Vrijdagmarkt 24-25, 9000 Gent.

ZONDAG 10 NOVEMBER 2013, 10:00 - 17:00

Ecologische happening voor jong en oud

**Steven Vromman, The muffin Man,
Tine Heyse, Peter Tom Jones**

GEUZENHUIS I.S.M. HVV OOST-VLAANDEREN

EEN FAMILIEDAG ROND ECOLOGIE MET ACTIVITEITEN VOOR JONG EN OUD

14:00 Ruilbeurs / Swishing

Van 13:00 tot 14:00 kan iedereen boeken, cd's of kledij binnenbrengen (inschrijven is niet noodzakelijk).

10:00 Vorming 'duurzaam organiseren' door Steven Vromman, Low Impact Man

Vorming voor organisatoren van een eve-

nement, die know-how willen opdoen over duurzaam organiseren.

10:30 Kookworkshop 'Ecosmos', Velt

Milieuvriendelijk en gezond broodbeleg maken? Dat is voortaan een koud kunstje!

14:00 Film 'The Muffinman'

Inleiding door Steven De Geynst, the Muffinman himself.

14:00 Lezing Peter Tom Jones

(burgerlijk ingenieur natuurkunde, KUL) illustreert het transitieconcept aan de hand van diverse voorbeelden.

16:00 Presentatie 'Gent 2050' door Tine Heyse

Scheppen voor milieu, klimaat, energie en Noord-Zuid van de stad Gent licht de plannen en doelstellingen van het Gents Klimaatverbond toe.

14:00-16:30 Workshop ecologisch knutselen

Voor kinderen tussen 7 en 10 jaar.

Doorlopend Kinderanimatie

Kinderopvang voorzien voor kinderen van 3 tot 12 jaar.

Tentoonstelling 'Klimaatcasino'

Speelse tentoonstelling.

Infobeurs

Verschillende ecologische organisaties. Bereken ter plaatse jouw voetafdruk!

Gratis toegang.

Info en inschrijving: 09 220 80 20 - admin@geuzenhuis.be
www.geuzenhuis.be (inschrijvingsformulier online).

Locatie: Geuzenhuis (alle zalen), Kantienberg 9, 9000 Gent.

DINSDAG 12 NOVEMBER 2013, 20:00 - 23:00

Meanderen doorheen de westerse kunstmuziek - Ler luisteren naar 2000 jaar westerse kunstmuziek

Muziekclub 'Capriccio'

UPV GENT-EEKLO

Een avond over Johannes Ockeghem.

Deelname: € 10.

Info en inschrijving: Geert Boxstael

upvgenteeklo@gmail.com - 0496 53 99 76 - 09 269 07 10.

Locatie: Gentse Steenweg 18, 9000 Eeklo of
Hofstraat 353/000, 9000 Gent.

WOENSDAG 13 NOVEMBER 2013, 19:30 - 21:30

Herfstavond met Händel: zijn tijd en zijn muziek

VERMEYLENFONDS EN MASEREELFONDS

Georg Friedrich Händel (Halle, 23 februari 1685 - Londen, 14 april 1759). Händel werd geboren in hetzelfde jaar als Bach en was één van de meest vooraanstaande en internationale barokcomponisten. Händel schreef talloze opera's en oratoria, eerst in het Italiaans en later in de volkstaal met alles samen wel 2000 aria's. De beklijvende koorpartijen zijn zondermeer legendarisch. Hij schreef ook veel gelegenheidsmuziek o.m. voor het Engelse hof.

Wouter De Bruyne situeert de componist en zijn muziek voor een ruim publiek o.m. aan de hand van talrijke muziekfragmenten. Joost Vandommele is gelegenheids-'discjockey'. Wij eindigen met een medley van soms speciale en zeldzame uitvoeringen, o.m. uit de DDR, waar de componist, gezien de situering van zijn geboortestad, een bijzondere belangstelling genoot.

Deelname: € 3 (leden, werkzoekenden, studenten) /
€ 5 (niet-leden).

Info en inschrijving: Kelly Franceus - 09 225 38 53
gent@masereelfonds.be.

Locatie: Geuzenhuis, Zolderzaal, Kantienberg 9, 9000 Gent.

DONDERDAG 14 NOVEMBER 2013, 20:00

Vrijmetselarij voor dummies: het mysterie ontrafeld

Jimmy Koppen

HV GENT

Maar liefst 25.000 landgenoten maken deel uit van een loge. De loge wordt vaak

beschouwd als een duistere club waar in het grootste geheim belangrijke zaken over centen en politiek bedisseld worden. Jimmy Koppen zet de deur van de mysterieuze tempels even op een kier en laat zien hoe fascinerend deze levensstijl echt is. Zet je vooroordelen en twijfels aan de kant en leer wat vrijmetselarij is.

Gratis toegang.

Info en inschrijving: hvv.gent@geuzenhuis.be
09 220 80 20.

Locatie: Geuzenhuis, Kantienberg 9, 9000 Gent.

VRIJDAG 15 NOVEMBER 2013, 20:00

Vernissage tentoonstelling Veronique Clarysse (schilderijen)

KUNST IN HET GEUZENHUIS

Kunst in het Geuzenhuis exposeert postuum verschillende werken van Veronique Clarysse. In 2005 stelde zij haar schilderijen reeds tentoon in het Geuzenhuis onder de verzamelnaam 'Tuin der Lusten'. Deze kunstenares werd geroemd omwille van haar stijl die herinnert aan Van Gogh.

Gratis toegang.

De tentoonstelling loopt van 16 t.e.m. 24 november 2013 in het Geuzenhuis. Open: maandag tot vrijdag van 9:00 tot 12:00 en van 13:00 tot 16:30 (na telefonische afspraak via 09 220 80 20); zaterdag/zondag van 14:00 tot 17:00.

Info: KIG - griet@geuzenhuis.be - 09 220 80 20.

Locatie: Geuzenhuis, Zolderzaal, Kantienberg 9, 9000 Gent.

VRIJDAG 15 NOVEMBER 2013 T.E.M.

ZATERDAG 23 NOVEMBER 2013, 20:30

EN ZONDAG 17 NOVEMBER 2013 OM 15:00

Theater 'La casa de Bernarda Alba'

Multatuliteater

WILLEMSFONDS GENT

Wanneer hun vader sterft, brengen de vijf dochters van Bernarda Alba de bloedhete zomervakantie door in het ouderlijk huis. Bernarda heeft er alles voor over om haar kroost aan zich te binden. Maar als plots de foto van een knappe jongeman opduikt, eisen jaloezie, onderdrukte seksualiteit en hunker naar vrijheid hun tol ...

Multatuliteater - zonder 'h' - is een dynamisch theatergezelschap dat in 1874 ontstond in de schoot van de Gentse socialistische beweging met Vooruit als vaste stek. In de traditie van Multatuli of Eduard Douwes Dekker kiezen zij voor theater dat de blik op de samenleving aanscherpt. Of het nu creaties of repertoirestukken zijn, met een lach of met een traan, Multatuliteater speelt graag geëngageerd theater. Jong geweld en vaste waarden vormen een enthousiast team. Iedereen is welkom.

Deelname: € 10 (WF-leden) / € 11 (niet-leden).

Info en inschrijving (gewenst vóór 08/11/2013):

Multatuliteater - 0474 54 18 13 (enkel op dinsdag na 18:00)
hallo@multatuliteater.be - www.multatuliteater.be.

Locatie: Lakenmetershuis, Vrijdagmarkt 24-25, 9000 Gent.

DINSDAG 19 NOVEMBER 2013, 19:30 - 22:00

Gaan we te ver in onze liefde voor dieren?

HVV - ZAHIR GENT

Mens en dier kunnen behoorlijk wat afhankelijkheid van elkaar ontwikkelen. Als mens hebben we de neiging om dit liefde te noemen? En hierin kunnen we dan ook heel ver gaan. Sommige mensen gaan zelfs zover dat ze hun liefdesrelatie met hun dier(en) verkiezen boven die met mensen. Hierbij krijg je het fenomeen van de idealisering van dieren. Zij zijn eerlijker en trouwer dan de mens en verdienen daarvoor een onvoorwaardelijke liefde. Is dit terecht? Of schromelijk overdreven? Geven we eigenschappen aan een dier die eerder menselijk zijn, en dus totaal vreemd aan een dier? Of onderschatten de sceptici de

mogelijkheden van emotionele intelligentie bij dieren? Kunnen dieren wel degelijk onze liefde met liefde beantwoorden? Of blijkt hun relatie met mensen eerder opportunistisch? Zoeken zij bij de mens enkel zekerheden zoals voeding en ruimtelijke geborgenheid, warmte? Over deze levensvraag gaat onze filosofische babbel!

Gratis toegang.

Info en inschrijving: gustaaf.de.meersman@telenet.be - 09 330 35 77.

Locatie: Geuzenhuis, Kantienberg 9, 9000 Gent.

DINSDAG 19 NOVEMBER 2013, 20:00 - 23:00

Meanderen doorheen de westerse kunstmuziek - Leren luisteren naar 2000 jaar westerse kunstmuziek

Muziekclub 'Capriccio'

UPV GENT-EEKLO

György Ligeti - Partituur Celloconcerto.

Deelname: € 10.

Info en inschrijving: Geert Boxstael
upvgenteeklo@gmail.com - 0496 53 99 76 - 09 269 07 10.
Locatie: Gentse Steenweg 18, 9900 Eeklo of
Hofstraat 353/000, 9000 Gent.

WOENSDAG 20 NOVEMBER 2013

Theaterbezoek NTGent: Phaedra - Marina Tsvetajeva

Leesclub 'Le club des Nobles'

UPV GENT-EEKLO

Theater Zuidpool staat bekend om eigenzinnige interpretaties van klassieke werken. Creaties als *Macbeth*, *Rreon*, *Lucifer* en *Faust* ... getuigen van een grote liefde voor taal en een compromisloze hedendaagse visie. Ditmaal opteert Zuidpool met *Phaedra* voor één van de mooiste en gruwelijkste mythes uit de Griekse oudheid. Phaedra, 'de stralende', is getrouwd met Theseus, koning

van Athene. Hun huwelijk is kinderloos. Wanneer Theseus langdurig afwezig is, wordt Phaedra hartstochtelijk verliefd op haar stiefzoon Hippolytus. Verteerd door passie besluit zij uiteindelijk om Hippolytus de waarheid te zeggen... *Phaedra* is bij het grote publiek vooral bekend geworden door Euripides, Seneca en Racine. Zuidpool kiest echter voor de versie van Marina Tsvetajeva, die wordt beschouwd als één van de grootste Russische dichters van de twintigste eeuw. Een primeur, want haar tekst is nog nooit in het Nederlandse taalgebied opgevoerd.

Info: Geert Boxstael - upvgenteeklo@gmail.com
0496 53 99 76 - 09 269 07 10.
Inschrijving (tickets): 09 225 01 01 - tickets@ntgent.be.
Locatie: NTGent, Sint-Baafsplein 17, 9000 Gent.

DONDERDAG 21 NOVEMBER 2013, 19.00

Talking Dinner: IJsland

Asgeir Bergmann Petursson

VERMEYLENFONDS I.S.M. WEEK VAN DE SMAAK

'Water & Vuur' is het thema van de zevende editie van De Week van de Smaak. Het Vermeylenfonds organiseert daarom een Talking Dinner Special!

Nergens zijn water en vuur zo met elkaar verbonden als in IJsland. Asgeir Bergmann Petursson is geboren in een klein dorpje net buiten Reykjavik. Op een eindeloze IJslandse zomernacht leerde hij Maja kennen en volgde zijn hart naar België. Hij zal ons de geheimen en mysteries van dit prachtige land bijbrengen aan de hand van typische IJslandse gerechten die we samen klaarmaken en opeten.

Bereid u voor op een avond vol verrassende smaken, geuren en kleuren!

Deelname: € 15 (niet-leden) / € 12 (studenten, werkwzoekenden, leden) voor kookles, getuigenis en eten. Uw inschrijving is pas geldig na telefonische bevestiging en overschrijving op rek. nr. BE50 0011 2745 2218 met vermelding 'Talking dinner 21/11 + aantal personen'.

Info en inschrijving: Sarah Mistiaen - Tolhuislaan 88,
9000 Gent - 09 223 02 88 - sarah@vermeylenfonds.be.
Locatie: De Buurtloods, Patrijsstraat 10, 9000 Gent.

DONDERDAG 21 NOVEMBER 2013, 19.30 - 22.00

'Karl Marx. Mijn laatste lezing?'

Rudolf Boehm

VERMEYLENFONDS, IMAVO EN MASEREELFONDS

Geeft de 86-jarige filosoof Rudolf Boehm zijn laatste lezing? Dat weet niemand - ook hij zelf niet! Maar Boehm geeft wel zijn 'laatste lezing', zijn (tot hiertoe) laatste interpretatie van Marx. Thematisch-inhoudelijk heeft zijn lezing als titel: *Ons aller marxisme, ons aller dwaling*. Daarin behandelt Boehm Marx' visie op het historisch materialisme en de historische missie van het kapitalisme. Ook Marx' meerwaardetheorie en arbeidswaardeleer worden kritisch besproken. Deze vier aspecten van Marx' denken zijn volgens Rudolf Boehm sterk betwifelbaar, ook al lijkt iedereen daar toch mee akkoord te gaan.

Na de lezing wordt u een drankje en een hapje aangeboden in het Geuzenhuis. Op vrijdag 29 november van 19:30 tot 22:00 vindt een nabespreking plaats in het Masereelhuis.

Deelname (lezing en nabespreking): € 3 (leden, werkwzoekenden, studenten) / € 5 (niet-leden).
Info en inschrijven (verplicht): imavo.vmt@skynet.be
09 245 13 27. De inschrijving geldt na storting op rekening IBAN BE35 0010 5791 4837 (BIC: GEBABEBB) van IMAVO, Kazernestraat 33 te 1000 Brussel, met vermelding: 'Lezing Rudolf Boehm'.
Locatie lezing: Geuzenhuis, Kantienberg 9, 9000 Gent.
Locatie nabespreking: Masereelhuis, Sint-Jansvest 7, 9000 Gent.

ZONDAG 24 NOVEMBER 2013, 12.00

Cultureel etentje met kunstenaar Luc De Klerck

WILLEMSFONDS GENTBRUGGE

Naar jaarlijkse gewoonte zijn alle leden welkom om samen te genieten aan een weelderige tafel in het Braemhof te Gentbrugge. U zal er kennis kunnen maken met Luc De Klerck - 'Luce'.

Als beeldend kunstenaar brengt hij hout tot leven. De knoesten en ringen van eik, linde, ceder, ... doet hij spreken. Zijn inspiratiebronnen zijn: natuur, archeologie, geschiedenis, wrakhout, ...

Menu (met aangepaste wijnen):

Aperitief met hapjes (aangeboden door het Willemsfonds)

Kroket van kalfswezerik met truffelcrème
Entrecôte met salade, frietjes en saus naar keuze
of fettuchini met truffel en boschampionnons
Duo van chocomousse, mangoroom en vanille-ijs
Koffie of thee naar believen met zoetigheden

Deelname: € 48 (all-in).

Info en inschrijving: verwittigt Chantal Couck op het nummer 09 230 20 04 (vóór 18/11/2013). Uw inschrijving is definitief na storting van € 48 op rek.nr. BE80 0012 0852 1077 met vermelding 'cultureel etentje Braemhof' en het aantal personen.

Locatie: Braemhof, Braemkasteelstraat 6, 9050 Gentbrugge.

DINSdag 26 NOVEMBER 2013, 20.00 - 23.00

Meanderen doorheen de westerse kunstmuziek - Leren luisteren naar 2000 jaar westerse kunstmuziek

Muziekclub 'Capriccio'

UPV GENT-EEKLO

Een avond over Wolfgang Amadeus Mozart.

Deelname: € 10.

Info en inschrijving: Geert Boxstael
upvgenteeklo@gmail.com - 0496 53 99 76 - 09 269 07 10.
Locatie: Gentse Steenweg 18, 9900 Eeklo of Hofstraat 353/000, 9000 Gent.

VRIJDAG 29 NOVEMBER 2013, 19:00

Feestelijke uitreiking Beraberprijs

WILLEMSFONDS VZW

Met de Beraberprijs zetten het Willemsfonds en de Unie van Turkse Verenigingen de ouder(s) van een pas in het hoger onderwijs afgestudeerde jongere met een andere etnisch-culturele achtergrond in de bloemetjes. Maar er is meer: geen saaie prijsuitreiking, maar een feestelijke avond en een verbluffend optreden van Livin' Proof & Friends. Wie de avond presenteert, blijft nog even een verrassing.

Dansers/choreografen Sam De Waele (Gent) en Karim Kalonji (Brussel) reizen samen de wereld af met breakdance battles. Maar ook artistiek zijn ze beiden in heel wat projecten te zien. In hun nieuwste productie De Hombre A Hombre brengen ze als duo eerlijke bewegingen, danstheater en sprekende beelden over eenzaamheid en marginaliteit. Ook Style Invaders (een jonge breakdancegroep), Serdi (beatboxer en allround entertainer) en anderen brengen hun artistieke invalshoek: hiphop buiten de lijntjes, zeg maar...

De Beraberprijs is een organisatie van het Willemsfonds en de Unie van Turkse Verenigingen, met de steun van Stad Gent en De Centrale. Met medewerking van de Federatie van Marokkaanse Verenigingen, het Minderhedenforum, Integratiedienst Stad Gent, bedrijfseenheid Samen Leven (Stad Antwerpen), Federatie Sociaal-Cultureel werk (FOV), Stad Gent en de Vlaamse overheid.

Gratis toegang.

Info en inschrijving (vóór vrijdag 22/11/2013):

Ellen Buntinx - 0497 58 54 94

ellen.buntinx@willemsfonds.be

www.willemsfonds.be/Beraberprijs.

Locatie: De Centrale (Turbinezaal).

Kraankindersstraat 2, 9000 Gent.

VRIJDAG 29 NOVEMBER 2013, 20:00

Aidsbenefiet Gent 2013 Happening/concert

FENIKS VZW I.S.M.

HUISVANDEMENS EEKLO, SINT-NIKLAAS.

VC GEUZENHUIS, SPRINKLE VZW

Op de vrijdag vóór wereldaidsdag organiseren we een groots opgezette benefiet happening in de balzaal van de Vooruit, met o.a.:

Kenji Minogue, Sioen, Tom Lanoye (o.v.), Nathalie Meskens, ...

En nog meer verrassende namen die later zullen worden bekendgemaakt op onze facebookpagina (www.facebook.com/aidsbenefietGent). We sluiten uiteraard af met een afterparty! Ook fotostudio Edelweiss doet mee, zodat we enkele prachtprotretten (o.a. van Kenji Minogue) kunnen veilen.

Opbrengst gaat integraal naar Sprinkle, een vzw die o.m. met een weeshuis zorgt voor een betere toekomst voor aids-weeskinderen in Zuid-Afrika.

Inkom: € 15 (vvk) / € 18 (add).

Meer info en tickets: www.facebook.com/aidsbenefietGent (info) - gent@deMens.nu - 09 233 52 26 (tickets).

Locatie: De Vooruit (Balzaal), Sint-Pietersnieuwstraat 23, 9000 Gent.

VRIJDAG 29 NOVEMBER 2013, 20:00

Vernissage tentoonstelling John Moran (glaskunstenaar)

KUNST IN HET GEUZENHUIS

John Moran, beeldend glaskunstenaar en anderstalige nieuwkomer / trotse alchtoon stelt zijn werk in primeur voor in Gent. Morans werken reflecteren een politieke, religieuze, commerciële, culturele mish mash die de Verenigde Staten als nieuw derdewereldland typeert.

Kunst in het Geuzenhuis vzw participeert met deze tentoonstelling aan de Gentse Kunstenweek, een organisatie van het Departement Cultuur van de Stad Gent. Het Gentse cultuurdepartement stippelt zondag 1 december een parcours uit en brengt een bezoek aan de Gentse galerijen, waaronder ook het Geuzenhuis. Meer info volgt op de website van het Geuzenhuis en Stad Gent.

Gratis toegang.

De tentoonstelling loopt van 30 november t.e.m.

8 december 2013 in het Geuzenhuis.

Open: maandag tot vrijdag van 9:00 tot 12:00 en van 13:00 tot 16:30 (na telefonische afspraak via 09 220 80 20);

zaterdag/zondag van 14:00 tot 17:00. Op zondag

1 december uitzonderlijk van 11:00 tot 17:00 (Gent Matinee).

Info: KIG - griet@geuzenhuis.be - 09 220 80 20.

Locatie: Geuzenhuis, Zolderzaal, Kantienberg 9, 9000 Gent.

ZATERDAG 30 NOVEMBER 2013, 10:00 - 12:00

Groot onderwijsdebat

VERMEYLENFONDS, DE VOORUIT, SPA DE WOLKEN

Niemand minder dan Minister Pascal Smet, minister van onderwijs en Dirk Van Damme, directeur innovatie en onderwijs bij de OESO gaan in debat met elkaar en met een vertegenwoordiger van leerkrachten over de geplande hervorming van het secundair onderwijs.

Mocht je zelf nog vragen hebben voor een van de panelleden en je bent bereid om dit te doen in een videoboodschap, stuur gerust je contactgegevens door naar Fabjen Schotte, via fabjen@vermeylenfonds.be. We hopen je alvast te mogen verwelkomen.

Gratis toegang.

Info en inschrijving: Fabjen Schotte

fabjen@vermeylenfonds.be - 09 223 02 88.

Locatie: De Vooruit (Theaterzaal).

Sint-Pietersnieuwstraat 23, 9000 Gent.

ZATERDAG 7 DECEMBER 2013, 10:00 - 17:00

Studiedag 'Bestaat diervriendelijk vlees?'

Sprekers zijn: Floris Van De Berg, Dirk Lips, Piet Van Themsche, Bas Haring, Jack Van Messel, Mark Post, Tobias Lenaerts, Wim Verbeke, en andere.

FONDS LUCIEN DE CONINCK I.S.M. UNIVERSITEIT GENT

Vlees eten ligt onder vuur. Vlees is niet alleen ongezond, de productie is schadelijk voor het milieu en ondraaglijk wreed. Iedereen veggie? Vleesliehebbers geloven in een duurzaam en ethisch alternatief: biologisch gekweekt vlees dat ook nog eens beter smaakt. Maar kan je dieren wel biologisch kweken en ethisch slachten om ze vervolgens gewetensvol op te eten? Is biovlees inderdaad zoveel lekkerder? Is dit geen trendy illusie? Deze studiedag biedt je alle informatie om deze vragen te beantwoorden.

Je kunt proeven van lezingen en debatten, maar ook van biologisch vlees en vleesvervangers waardoor je meteen weet hoe je geweten smaakt.

Gratis toegang voor leden FLDC / € 10 à € 15 niet-leden (proeflunch inbegrepen).
Info en inschrijving: Katelijne.Verstichel@Ugent.be.
Locatie: Auditorium Oehoe, Faculteit Bio-ingenieurswetenschappen, Blok E, Coupure Links 653 in Gent.

LOCHRISTI

VRIJDAG 22 NOVEMBER 2013, 20:00

Dangerous minds

Alex Klein

LO GEUZEN LOCHRISTI

Een lezing van Alex Klijn over denkfouten en het brein. Wat gebeurt er in ons brein als we redeneren en hoe komt het dat we vaak dezelfde redeneerfouten maken? Ervaar zelf via oefeningen aan den lijve de verschillende denkfouten van het menselijke brein, krijg een beter inzicht in de werking van het brein en leer de valkuilen van het denken te vermijden.

Inkom: € 3 (leden) / € 5 (niet-leden); incl. drank tijdens pauze.
Info en inschrijving (noodzakelijk): lindavanderwildt@telenet.be - 0495 41.23.81 (Linda Van der Wildt) - 0479 91.06.09 (Gaston De Belder).
Locatie: Polyvalente zaal van de Gemeentelijke bibliotheek, Koning Boudewijnlaan 6, 9080 Lochristi.

MARIAKERKE

ZONDAG 17 NOVEMBER 2013, 10:00 - 12:00

Filosoferen met kinderen

Alex Klijn

OVN DE WIJZE EIK

Filosoferen (met kinderen) is denken over denken, nadenken over een moeilijke vraag en daar trachten samen een antwoord op te geven. Een moeilijke vraag, wat is dat? Mag je stelen? Moet je altijd de waarheid vertellen? Wat is een echte Belg? Is elk mens een kunstenaar? Zit het kwade in elk van ons? Hoe vind je je plaats in de groep?

Deze vorming voor kinderen van 7 tot 12 jaar wordt begeleid door Alex Klijn, filosoof en leerkracht zedenleer. De bar voor

de filosoferende ouders is doorlopend open van 10:00 tot 13:00.

Deelnameprijs: € 2 leden OVM De Wijze Eik / € 4 niet-leden. Incl. consumptie voor de deelnemende kinderen.
Info en inschrijving: ovm-dewijzeik@hotmail.be of via de juf n.c.-zedenleer.
Locatie: BS De Wijze Eik, Eeklostraat 121, 9030 Mariakerke.

MOERBEKE-WAAS

ZATERDAG 9 NOVEMBER 2013

Jaarlijkse maaltijd met voorstelling van het jaarprogramma 2014

WILLEMSFONDS MOERBEKE-WAAS

Op 11 november 2013 is er niet enkel een herdenking van 95 jaar wapenstilstand van De Grote Oorlog, maar op diezelfde dag bestaat de Willemsfondsafdeling Moerbeke-Waas al tien jaar langer. In augustus 1908 werd het initiatief daartoe genomen door burgemeester Maurice Lippens. Wij worden dus 105 jaar en dat willen wij graag vieren op zaterdag 9 november 2013.

Deelname: prijs nog niet gekend bij het ter perse gaan van dit nummer.
Info en inschrijving: Rudy Van Megroot 0476 48 42 05 - rudyvanmegroot@skynet.be.
Locatie: Feestzaal Triphon, Eksaardedam 15, 9180 Moerbeke.

ZATERDAG 23 NOVEMBER 2013, 20:00

Theatervoorstelling 'Giovanni'

Compagnie Cecilia

WILLEMSFONDS MOERBEKE-WAAS

Schrijver en regisseur Johan Heldenbergh bedacht een vindingrijke, soepel rijmende spreekstijl.

In 'Giovanni' bezingt een koor van drie vrouwen de noodlottigheid van het leven.

Info en inschrijving: Rudy Van Megroot - 0476 48 42 05 rudyvanmegroot@skynet.be.
Locatie: Minnemeers, Minnemeers 8, 9000 Gent.

oudenaarde

ZATERDAG 9 NOVEMBER 2013, 14:00

Kerkhofwandeling

WILLEMSFONDS OUDENAARDE

Geleid bezoek aan de voormalige stedelijke begraafplaats aan de Dijkstraat.

Gratis toegang.
Info en inschrijving: Johan Vanommeslaeghe 055 31 55 46 - johan.vanommeslaeghe@telenet.be.
Locatie: ingang begraafplaats, Dijkstraat, 9700 Oudenaarde.

ZONDAG 17 NOVEMBER 2013, 10:30 - 13:00

Vrijzinnige toogbabbel

VC LIEDTS, LIEDTSKRING EN OGG

De gelegenheid tot nadere kennismaking met het Vrijzinnig Centrum Liedts en de morele dienstverlening Oudenaarde, een gezellig vriendentreffen.

Gratis toegang.
Info en locatie: VC Liedts, Parkstraat 4, 9700 Oudenaarde 055 30 10 30 - info@vcliedts.be - www.vcliedts.be.

RONSE

ZATERDAG 2 EN ZONDAG

3 NOVEMBER 2013, 14:00 - 18:00

Kunsttentoonstelling Andre Geenens

VC DE BRANDERIJ

Kunstenaar Andre Geenens exposeert in De Branderij.

Gratis toegang.
Info en locatie: VC De Branderij - Zuidstraat 13, 9600 Ronse - 055 20 93 20 - de.brandერი@skynet.be.

ZATERDAG 9 NOVEMBER 2013, 14:00

Rebelse Art Deco Wandeling in Ronse

Eddy Vandewalle

VC DE BRANDERIJ

Samenkomst in De Branderij om 13:30, vertrek om 14:00.

Info en locatie: VC De Branderij - Zuidstraat 13, 9600 Ronse
055 20 93 20 - de.branderij@skynet.be.

MAANDAG 18 NOVEMBER 2013, 20:00

Whiskydegustatie

VC DE BRANDERIJ

Basisworkshop whisky, begeleiding door The GlenRotnacum Whisky Club uit Ronse.

Deelname: € 20.

Info en locatie: VC De Branderij - Zuidstraat 13,
9600 Ronse - 055 20 93 20 - de.branderij@skynet.be.

VRIJDAG 22 NOVEMBER 2013, 13:00 - 18:00

Workshop oplossingsgericht werken

Nadine Callens

HUISVANDEMENS RONSE

Standaardadviezen 'uit de boekjes' blijken niet altijd te passen als iemand jou zijn problemen vertelt of een hulpvraag stelt ... De 'oplossingsgerichte' methode vertrekt vanuit de visie dat iedereen en dus ook ieder probleem uniek is en vraagt naar unieke oplossingen. In deze sessie worden handvaten aangereikt om tot die passende, op maat gesneden oplossingen te komen.

Als leerlingenbegeleidster kijkt Nadine Callens terug op ruim 25 jaar ervaring in het werken met jongeren en hun omgeving. Ze is mede-auteur van het boek *Survivalkit voor leerkrachten, over oplossingsgericht werken op school* en auteur van het boek *Zelfverwonding bij jongeren, een gids voor ouders, leerkrachten, leerlingenbegeleiders en vrienden*. Daarnaast geeft ze op zelfstandige basis vorming over psychosociale thema's en over oplossingsgerichte therapie.

De workshop richt zich naar iedereen die benieuwd is naar het thema, op professionele basis of niet.

Deelname: € 15.

Info en inschrijven: Ronse@deMens.nu - 055 21 49 69.
De inschrijving is pas definitief na overschrijving op de rekening van het huisvandeMens Ronse:
BE05 0011-8896-5675 - BIC GEBABEBB met vermelding van 'naam + workshop oplossingsgericht'.
Locatie: VC Liedts, Parkstraat 4, 9700 Oudenaarde.

SINT-NIKLAAS

VRIJDAG 25 OKTOBER 2013

& ZONDAG 10 NOVEMBER 2013

Tentoonstelling: Hoe anders is het andere? Over groeien & rituelen in de puberteit

HUISVANDEMENS, OVM SINT-NIKLAAS, HOGESCHOOL GENT

Rituelen rond geboorte, volwassen worden, huwelijk en dood brengen levensbeschouwingen en culturen dicht bij elkaar. Niet omdat ze een gemeenschappelijk transcendent doel zouden hebben. Wel omdat ze de belangrijke momenten in het leven ritualiseren. Overgangsrituelen zien er dan ook anders uit, de diversiteit van alle mensen valt op, toch komen ze overal voor en hebben bovendien meestal eenzelfde structuur. De overgang van de kindertijd naar volwassenheid wordt in de meeste culturen als een erg belangrijke gebeurtenis beschouwd. Ook het begrip 'volwassenheid' krijgt een verschillende invulling.

Met voorwerpen, foto's, film, en teksten benadrukt deze tentoonstelling hoe uiteenlopend overgangsrituelen rond de puberteit kunnen zijn. Maar het feit dat ze gevierd worden, is en blijft een universeel gegeven. Het is immers zo dat als men doorheen het anders-zijn van de andere het gelijke van de eigen cultuur herkent, men meer open staat voor het anders-zijn van anderen en andere culturen.

Openingsuren geleid klasbezoek (mits reservatie):

Basisonderwijs (4de & 5de leerjaar):

Op maandag 4 & dinsdag 5 november 2013 (namiddag)

Secundair onderwijs (1ste, 2de, 3de graad):

Op dinsdag 5, woensdag 6, donderdag 7 november (voormiddag)

Op vrijdag 8 november (voor- en namiddag)

Openingsuren tentoonstelling vrij bezoek:

Dinsdag t.e.m. zaterdag: 14:00 t.e.m. 17:00 / zondag van 11:00 t.e.m. 17:00 / maandag gesloten

Gratis toegang.

Info en inschrijving (opening en/of rondleiding scholen):
sintniklaas@demens.nu - 03 777 20 87.

Locatie: Piet Elshoutzaal, Museumtheater, Zwijgershoek 14, Sint-Niklaas.

ZOTTEGEM

VRIJDAG 8 NOVEMBER 2013, 19:00

Fluo Flits Fuif en Kaas & wijn

HVV ZOTTEGEM

De Humanistisch-Vrijzinnige Vereniging van Zottegem houdt zich niet alleen bezig met het Lentefeest en Feest Vrijzinnige Jeugd. Op vrijdag 8 november nodigen ze jonge ouders graag uit om, samen met hun kroost, te genieten van een spetterende avond. Net zoals vorig jaar kunnen de ouders Bourgondisch genieten in goed gezelschap. De kinderen tussen 8 en 12 jaar kunnen zich ondertussen helemaal uitleven op een fuif met alles er op en er aan, inclusief twee drankjes. Voor de jongere kinderen zijn er hotdogs te koop en zal er een filmvoorstelling voorzien worden.

Deelname: € 15 kaas en wijn, incl. gratis toegang fluo flits fuif van 8 tot 12 jaar / € 5 fluo flits fuif, incl. gratis drankje.

Info en inschrijving (zeker noodzakelijk voor de kaas- en wijnavond): hvvzottegem@gmail.com of jgoesaert@gmail.com.

Locatie: feestzaal en fuifzaal van De Bevegense Vijvers, Bevegensevijvers 1, 9620 Zottegem.

DONDERDAG 14 NOVEMBER 2013, 20:00

Wetenschap voor dummies (deel 3): Inleiding tot de filosofie

Prof. dr. Jef Van Bellingen, VUB

HUISVANDEMENS ZOTTEGEM I.S.M. UPV

De filosofie is een ongedisciplineerde wetenschappelijke discipline. Als een schitterend juweel van de antieke Griekse cultuur heeft zij tot vandaag haar aantrekkingskracht en vitaliteit weten te behouden.

Haar instrument is de rede die op een onbevangen en kritische manier de zeer verschillende domeinen van het mens-zijn onderzoekt. Haar doel is de transformatie van de persoonlijkheid tot een zelfbewust en gelukkig(er) leven.

Gratis toegang.

Info en inschrijving: Johan Van der Speeten
huisvandeMens Zottegem - 09 326 85 70
johan.vanderspeeten@demens.nu.

Locatie: Huis van het Vrije Denken (boven de toeristische dienst, ingang naast de trappen van het stadhuis), Markt, 9500 Geraardsbergen.

HERDENKINGSPLECHTIGHEID

Stilstaan bij sporen van bestaan

FENIKS VZW

Vrijdag 1 november 2013, 15:00

Mensen laten sporen na van hun bestaan en leven op die manier verder. De medewerkers van Feniks vzw nodigen alle nabestaanden uit om stil te staan: beseffend wat we meedragen, in herinnering, koesterend ... U kan een foto of een voorwerp meebrengen van diegene die u wilt herdenken. Dit krijgt een plaats tijdens de plechtigheid. Herdenkingsplechtigheid Lochristi met muziek door Philippe Robrecht. Herdenkingsplechtigheid Sint-Niklaas met Edwin Vanvinckenroye (viool) en Marijke Verhelst (dans).

Gratis toegang.

Info en inschrijving: huisvandeMens Gent - 09 233 52 26 - gent@deMens.nu & huisvandeMens Sint-Niklaas 03 777 20 87 - sintniklaas@deMens.nu.
Locaties: crematorium Westlede, Smalle Heerweg 60, 9080 Lochristi en crematorium Heimolen, Waasmunstersesteenweg 13, 9100 Sint-Niklaas.

OPROEP

PLEEGZORG OOST-VLAANDEREN / OPVANG VZW

Infoavonden voor kandidaat-pleegouders

Gezocht: pleegouders voor
tijdelijke opvang.

Op volgende avonden kunnen alle
kandidaat-pleegouders terecht met al hun
vragen:

Dinsdag 12 november 2013, 20:00

Locatie: Opvang vzw, Blaisantvest 105,
9000 Gent.

Donderdag 21 november 2013, 20:00

Locatie: Open Gezin, Karmelietenstraat 12-14,
9500 Geraardsbergen.

Gratis toegang.

Info: Opvang vzw - 09 245 27 26
www.pleegzorgoostvlaanderen.be.

VASTE ACTIVITEIT VC GEUZENHUIS

Elke woensdag en vrijdag om 20:00:

Bijeenkomst van SOS Nuchterheid, zelfzorg
bij verslaving (alcohol en andere verslavin-
gen). Aarzel niet om een afspraak te maken.
De lotgenoten uit uw buurt verwelkomen
u van harte!

Uw contactpersoon:

Eddy - 0494 65 19 84 (woensdag)

Cynthia - 0477 65 72 11 (vrijdag)

VASTE ACTIVITEITEN VC LIEDTS

Elke maandag om 20:00:

Workshop hatha yoga, ingericht door het
Willemsfonds (geen yoga tijdens schoolva-
kancies).

Elke maandag om 13:30 en elke woensdag om 19:30

Bridgewedstrijd. Organisatie: Liedts Bridge
Club, Oudenaardse Grijze Geuzen en
Liedtskring (uitgezonderd feestdagen).

Elke dinsdag om 20:00

Bijeenkomst SOS Nuchterheid (ook tijdens
schoolvakancies).

De vrijzinnig humanistische bibliotheek is
te bezoeken na afspraak via 055 30 10 30 of
info@vcliedts.be (uitgezonderd feestdagen
en schoolvakancies).

Openingsuren VC Liedts: van maandag tot vrijdag
van 9:00 tot 12:00 en van 13:30 tot 15:30.

Info en locatie: VC Liedts - Parkstraat 4, 9700 Oudenaarde
055 30 10 30 - info@vcliedts.be - www.vcliedts.be.

VASTE ACTIVITEIT VC DE BRANDERIJ

Elke woensdag om 19:30 tot 21:30:

Bijeenkomst van SOS Nuchterheid, zelfzorg
bij verslaving.

SOS Nuchterheid is een vrijzinnig en hu-
manistisch zelfzorginitiatief en is een lid-
vereniging van deMens.nu

Info SOS Nuchterheid: 0486 25 66 71

info@sosnuchterheid.org - www.sosnuchterheid.org.

Info en locatie: VC De Branderij - Zuidstraat 13, 9600
Ronse - 055 20 93 20 - de.branterij@skynet.be

www.branterij.be.

VRIJZINNIGE VROUWEN

Fotowedstrijd

Bezorg ons een pakkende, sprekende foto
over ons onderwerp en win een leuke prijs!

Prijzenpot: 250 euro, 150 euro, 100 euro, 2
x 50 euro en fotomateriaal.

Deelnemers sturen maximum drie digi-
tale foto's vóór 31 maart 2014 naar www.wetransfer.com met als e-mailadres: vrijzinnige-vrouwen-ovl@live.com

We beoordelen de foto's zowel op hun tech-
nische kwaliteiten als op de creatieve bena-
dering van ons thema.

We stellen de bekroonde foto's tentoon in
Gent en nemen ze op in een verjaardags-
kalender.

De rechten van de ingestuurde foto's wor-
den afgestaan aan HVV Vrijzinnige Vrou-
wen Oost-Vlaanderen.

Voor het wedstrijdreglement en meer info zie:

www.vrijzinnige-vrouwen-ovl.blogspot.be,
katrienvanhecke@telenet.be

NOTEER ALVAST IN UW AGENDA

- 03/12 Jacinta De Roeck over 11 jaar
euthanasiewet HvdM Aalst
05/12 Debat homeopathie met o.a.
Willem Betz HV Gent

Hoofredactie:

Fred Braeckman

Eindredactie:

Griet Engelrelst, Thomas Lemmens

Redactie:

Kurt Beckers, Albert Comhaire,
Freia DeBuck, Annette De Vos,
Frederik Dezutter

Vormgeving: Gerbrich Reynaert

Druk: New Goff

Verantwoordelijke uitgever: Sven Jacobs
p/a Kantienberg 9, 9000 Gent

Werken aan dit nummer mee:

Winnie Belpaeme, Tom Decorte, Tine Dekempe, Brice De Ruyver, Willem Elias, Matthias Lievens, Pierre Martin Neirinckx, André Oyen, Renaat Ramon, Jean Paul Van Bendegem, Dany Vandenbossche, Norbert Van Yperzeele, Kris Velter.

Cover: Gerbrich Reynaert.

De Geus is het tijdschrift van het Vrijzinnig Centrum-Geuzenhuis vzw en de lidverenigingen en wordt met de steun van de PIMD verspreid over Oost-Vlaanderen.

Het VC-Geuzenhuis coördineert, ondersteunt, bundelt de Gentse vrijzinnigen in het **Geuzenhuis**, Kantienberg 9, 9000 Gent
09 220 80 20 – f09 222 70 73
admin@geuzenhuis.be
www.geuzenhuis.be

U kan de redactie bereiken via Thomas Lemmens, thomas@geuzenhuis.be of 09 220 80 20.

De verantwoordelijkheid voor de gepubliceerde artikels berust uitsluitend bij de auteurs.

De redactie behoudt zich het recht artikels in te korten. Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag gereproduceerd of overgenomen worden zonder de schriftelijke toestemming van de redactie. Bij toestemming is bronvermelding – De Geus, jaargang, nummer en maand – steeds noodzakelijk.

Het magazine van De Geus verschijnt tweemaandelijks (5 nummers). De nieuwsbrief van De Geus verschijnt maandelijks (10 nummers).

Fred Braeckman

Griet Engelrelst

Thomas Lemmens

Kurt Beckers

Albert Comhaire

Annette De Vos

Frederik Dezutter

Freia DeBuck

Gerbrich Reynaert

LIDMAATSCHAPPEN

Kunst in het Geuzenhuis: €12 op rekening IBAN BE38 0013 0679 1272 van Kunst in het Geuzenhuis vzw met vermelding 'lid KIG'.

Grijze Geuzen: €10 op rekening IBAN BE72 0011 7775 6216 van HVV Ledenrekening, Lange Leemstraat 57, 2018 Antwerpen met vermelding 'lid GG + naam afdeling (bv. lid Gentse Grijze Geuzen)'.

Humanistisch-Vrijzinnige Vereniging: €10 op rekening IBAN BE72 0011 7775 6216 van HVV Ledenrekening, Lange Leemstraat 57, 2018 Antwerpen met vermelding 'lid HVV + naam afdeling (bv. lid HV Gent)'.

Vermeylenfonds: €10 op rekening IBAN BE50 0011 2745 2218 van VF Ledenrekening, Tolhuislaan 88, 9000 Gent met vermelding 'lid VF'.

Willemsfonds: €15 op rekening IBAN BE39 0010 2817 2819 van WF Ledenrekening, Vrijdagmarkt 24-25, 9000 Gent met vermelding 'lid WF'.

ABONNEMENTEN

De Geus zonder lidmaatschap: €13 op rekening IBAN BE54 0011 1893 3897 van het VC-Geuzenhuis met vermelding 'abonnement Geus'. Prijs per los nummer: €2.

Het Vrije Woord gratis bij lidmaatschap HVV en GGG.

Combinaties van lidmaatschappen met of zonder abonnementen zijn mogelijk.

LIDVERENIGINGEN VC-G

De Cocon, dienst voor Gezinsbegeleiding en begeleid zelfstandig wonen vzw
info: 09 222 30 73 of 09 237 07 22
info@decocon.be - www.decocon.be

Café De Geus van Gent
open van ma t.e.m. vr vanaf 16:00
za en zo vanaf 19:00
info: www.geuzenhuis.be
09 220 78 25 - geusvangent@telenet.be

Feest Vrijzinnige Jeugd vzw
info: Thomas Lemmens - 09 220 80 20
thomas@geuzenhuis.be

Feniks vzw
info: www.plechtigheden.be
huisvandeMens - 09 233 52 26
gent@deMens.nu

Fonds Lucien De Coninck vzw
info: www.fondsluciendeconinck.be
fondsluciendeconinck@gmail.com

Humanistisch Verbond Gent
info: R. Gheldof - 09 220 80 20
hvv.gent@geuzenhuis.be

Humanistisch - Vrijzinnige Vereniging Oost-Vlaanderen
info: T. Dekempe - 09 222 29 48
hvv.ovl@geuzenhuis.be

Gentse Grijze Geuzen
info: R. Van Mol - 0479 54 22 54
rvanmol@hotmail.com

Kunst in het Geuzenhuis vzw
info: Griet Engelrelst - 09 220 80 20
griet@geuzenhuis.be

Opvang – Oost-Vlaanderen vzw
Dienst voor pleegzorg
info: A. Roelands - 09 222 67 62
gent@opvang.be

SOS Nuchterheid vzw
In Gent, woensdag en vrijdag (alcohol en andere verslavingen).
info: 09 330 35 25(24u op 24u)
info@sosnuchterheid.org
www.sosnuchterheid.org

UPV Gent
Info: Geert Boxstael
geert.boxstael2@telenet.be

Vermeylenfonds Oost-Vlaanderen
info: 09 223 02 88
info@vermeylenfonds.be
www.vermeylenfonds.be

Willemsfonds Oost-Vlaanderen
info: 09 224 10 75
info@willemsfonds.be
www.willemsfonds.be

Werkgemeenschap Leraren Ethiek vzw
info: thierry.vervoort@digimores.org
www.digimores.org

PARTNER

huisvandeMens Gent
Het centrum biedt hulp aan mensen met morele problemen.
U kan er terecht van ma t.e.m. vr van 9:00 tot 16:30
De hulpverlening is gratis!
info: Sint-Antoniuskaai 2, 9000 Gent
09 233 52 26 - f 09 233 74 65
gent@deMens.nu

Ecologische happening

voor jong & oud

Zondag

10 november 2013

10 : 00

>

17 : 00

Met onder andere

**Steven Vromman,
Peter Tom Jones,
The Muffin Man
& Tine Heyse**

Kinderanimatie

Tentoonstelling

Workshops

Film

Swishing

Lezing

Infobeurs

Op
groote
svoet

Gratis toegang

zie pg 48 voor het hele programma
inschrijven via www.geuzenhuus.be/eco-happening